

praktiske grunde

nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
15. årgang www.praktiskegrunde.dk issn 1902-2271

2021 :1

Hexis 2000-2020 jubilæumstema

Bourdieu efter Bourdieu

Tema

Bourdieu efter Bourdieu

Hexit 20 år: Bourdieu efter Bourdieu	5
<i>Kristian Larsen, Carsten Sestoft & Kim Esmark</i>	
Tre skåltaler på skrift	9
<i>Kristian Larsen, Carsten Sestoft & Kim Esmark</i>	
Ny nordisk kulturel kapital	17
<i>Annick Prieur</i>	
Pierre Bourdieu, #metoo og strukturperspektivets revansje	27
<i>Rønnaug Sørensen & Rune Åkvik Nilsen</i>	
En model til sammenligning mellem transnationale felter	47
<i>Kristoffer Kropp</i>	
Mellom vitenskapelig stringens og samproduksjon i forskning	65
<i>Marte Feiring & Per Koren Solvang</i>	
Efter sportlovet så bara vägrade han gå tillbaka... En förälders kamp	79
för sitt barns skolgång	
<i>Elisabeth Hultqvist, Emma Laurin & Ida Lidegran</i>	
Rekonstruktion af sundhedskapital. Formelle og informelle kilder og veje	93
i et konstruktionsarbejde over 15 år	
<i>Kristian Larsen</i>	
Monument og springbræt. Omfattende opslagsværk om Bourdieu	115
<i>Anmeldelse af Carsten Sestoft</i>	

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexit • Nordisk forum for kultur- og samfundsvidenskab* og udkommer elektronisk med fire numre årligt.

Praktiske Grunde er et tværfagligt internordisk forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.

Praktiske Grunde er til for at fremme den kritiske dialog mellem de mange forskellige forskere og studerende, der på forskellige måder og i forskellige sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu og beslægtede forskere. Tidsskriftet redigeres således med afsæt i følgende basale videnskabelige grundantagelser:

- videnskabelig viden har både en teoretisk og en empirisk dimension
- det videnskabelige objekt er konstrueret gennem et brud med førstehåndsforståelsen
- at tænke i relationer giver bedre virkelighedsmodeller end at tænke den i substanser
- virkeligheden er historisk og fortiden virker i nutiden, både kollektivt og individuelt

Praktiske Grundes tværfaglige redaktion består af et dansk, svensk og norsk redakitionspanel. Tidsskriftet bringer originale fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster og anmeldelser. Praktiske grunde publicerer på dansk, svensk, norsk og engelsk.

Redaktion

Redaktør: Kim Esmark. Redaktionspanel Danmark: Ole Hammerslev, Carsten Sestoft, Kristian Larsen, Jens Arnholtz, Christian Sandbjerg Hansen. Sverige: Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran. Norge: Marte Feiring, Johannes Hjellbrekke.

Advisory board

Loïc Wacquant, Univ. of California, Berkeley & Centre de sociologie européenne, Paris; Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo; Jan Frederik Hovden, Universitet i Bergen; Tore Slaatta, Universitetet i Oslo; Martin Gustavsson, Stockholms Universitet; Mikael Palme, Stockholms Universitet; Annick Prieur, Aalborg Universitet; Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet; Lene Kühle, Aarhus Universitet; Peter Koudahl, Metropol; Ida Willig, Roskilde Universitet; Lisanne Wilken, Aarhus Universitet; Yves Dezelay, CNRS, Paris; Antonin Cohen, Université de Picardie, France; Frédéric Lebaron, ENS, Paris-Saclay; Remi Lenoir, Université de Paris I, Paris; Niilo Kauppi, CNRS, Strasbourg; Franz Schultheis, Universität St. Gallen; Michael Vester, Leibniz Universität Hannover; Bryant Garth, Southwestern University, USA.

Vejledning til forfattere

Manuskripter til *Praktiske Grunde* indsendes elektronisk til praktiskegrunde@hexis.dk eller en af redaktørerne som vedhæftet fil i Word-format. Manuskripter kan udfærdiges og publiceres på dansk, norsk, svensk og engelsk. Efter fagfællevurdering indsendes et rettet og korrekturlæst manuskript som vedhæftet Word-fil.

Med artiklen skal følge: engelsk abstract (max. 150 ord, husk engelsk titel), 5-8 keywords på engelsk, forfatteroplysninger: navn, akademisk titel og/eller ansættelsessted, evt. e-mail.

Om opsætning, citater, henvisninger osv.: læs og følg nøje vejledningen på:

<http://praktiskegrunde.dk/forfattervejledning.html>

Hexit 20 år: Bourdieu efter Bourdieu

Kristian Larsen, Carsten Sestoft & Kim Esmark

Det nummer af Praktiske Grunde du sidder med her, på skærm eller i print, er et jubilæums- eller fødselsdagsnummer. Det udgives for, med et corona-års forsinkelse, at markere 20-året for grundlæggelsen af foreningen *Hexit – Nordisk forum for kultur- og samfundsvideneskab*, som publicerer tidsskriftet og hvis bestyrelse samtidig udgør tidsskriftets redaktion.

Hexit blev stiftet i sommeren 2000 af en lille gruppe dengang yngre forskere og ph.d.-studerende, der på tværs af deres baggrund i forskellige fagligheder delte en særlig interesse for Pierre Bourdieus sociologi og videnskabelige arbejdsmåde. Sigtet med foreningen var at skabe et tværfagligt forum, hvor en sådan interesse kunne deles og udvikles og hvorfra kendskabet til Bourdieu kunne udbredes og inspirere ny empirisk forskning på nogle af de mange forskellige institutioner og forskningsfelter, hvor forskere og studerende ellers ofte sad alene med deres Bourdieu-læsning. Initiativet til Hexit udgik i første række fra det såkaldte ”Bourdieu-netværk” omkring professor Staf Callewaert på pædagogik, KU, men grupper og enkeltpersoner fra andre spirende Bourdieu-miljøer i Danmark sluttede sig snart til. Helt afgørende fik foreningen også en nordisk profil, idet først netværket omkring Donald Broadbent i Uppsala og siden miljøet i Bergen blev en integreret del af samarbejdet. Siden 2009 har ”nordisk” været en del af foreningens navn.

Hexit’ konkrete virke har været guidet af foreningens formål som det står beskrevet i vedtægterne:

- At fremme den kritiske dialog mellem de mange forskellige forskere og studerende, der på forskellige måder og i forskellige sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu og beslægtede forskere.
- At fremme kendskabet til denne tænkemåde og forskningspraksis gennem udgivelse af et tidsskrift, drift af et forlag, afholdelse af temadage og seminarier.

- At være et interdisciplinært kontaktnet for etablering af studiekredse og samarbejdsrelationer mellem medlemmerne, og i det hele taget ved at yde gensidig støtte ved uddannelse, studieproblematikker, forskningsprojekter og lignende.

Over årene har der været arbejdet på mange forskellige måder og på mange forskellige platforme for at realisere disse ambitioner:

- *Hexit's hjemmeside* (www.hexit.dk) med bl.a. et arkiv med artikler, arbejdspapirer, noter fra forelæsninger og værklæsninger o.l. samt links til forskellige Bourdieu-relaterede web-ressourcer.
- *Temadage*: Offentlige arrangementer 2-3 gange årligt i skiftende skala og format med faglige opslæg, seminarer og diskussioner om alverdens samfunds- og kulturvidenskabelige emner og med deltagelse af både internationale navne, hjemlige forskere og studerende.
- *Speciale-workshops*, særlig henvendt til de efterhånden mange studerende, der i deres kandidatspecialer på vidt forskellige fag og uddannelser arbejder med at anvende Bourdieu i egne empiriske undersøgelser.
- *Nyhedsbrev*, uformelt forum for tanker, synspunkter, tips om litteratur og konferencer, rapporter fra temadagsarrangementer, Bourdieu-kuriosa m.v., udgivet 2001-2015 med 55 numre ialt, 31 som selvstændige medlemsudsendelser, resten (fra 2007) som tillæg i Praktiske Grunde.
- *Facebookside*, som siden 2015 har fungeret som platform for bl.a. det stof, der før kom i nyhedsbrevet: <https://www.facebook.com/groups/38502912818>.
- *Læsekredse*, dels om Bourdieu'ske klassikere (fra Homo Academicus, The State Nobility, og Udkast til en praksisteori over The Rules of Art og Language and Symbolic Power til The Weight of the World og The Craft of Sociology m.v.), dels om specifikke metodiske emner som korrespondanceanalyse.
- *Bogforlag*, som siden 2007 på non-profit basis har publiceret bøger og afhandlinger af videnskabelig kvalitet, der imidlertid ofte har en relativt smal målgruppe og derfor vanskeligt ved at blive antaget på større kommercielle forlag.
- *Podcasts*: endnu på skitsebordet, bremset af corona, men en vigtig og håbefuld satsning fremefter.

De senere år har foreningens flagskib især været *Praktiske Grunde*. Første nummer af tidskriftet blev uploadet i april 2007 og siden da er der med nogenlunde regelmæssighed udkommet to til tre numre hvert år. Tidsskriftet redigeres med afsæt i fire enkle videnskabelige grundantagelser:

- videnskabelig viden har både en teoretisk og en empirisk dimension
- det videnskabelige objekt er konstrueret gennem et brud med førstehåndsforståelsen
- at tænke i relationer giver bedre virkeligheds-modeller end at tænke den i substantier

- virkeligheden er historisk og fortiden virker i nutiden, både kollektivt og individuelt

Praktiske Grunde var og er ment som et tidsskrift for nordiske samfunds- og kulturforskere af enhver art, der på den ene eller anden måde tænker og arbejder på grundlag af eller med anknytning til disse antagelser. Indholdet har hele vejen igennem bestået af originale peer reviewede forskningsartikler på dansk, norsk, svensk eller engelsk, både empiriske studier og teoridiskussioner, og hertil nok så vigtigt oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster, anmeldelser, forskningsnoter, småtekster m.v. Blandt bidragyderne er både etablerede forskere, yngre forskere, ph.d.-studerende, nybagte kandidater og – med oversættelserne – også kernefigurer som Bourdieu selv, Loic Wacquant m.fl. Frem til og med dette jubilæumsnummer er der kommet i alt 36 numre af Praktiske Grunde. Halvdelen har været temanumre om bl.a. kunst, uddannelse, religion, stat, velfærdsprofessioner, skole, historie, m.v., mange af disse konciperet og redigeret fra forskningsgrupperne i Uppsala og Bergen (fuld oversigt: <http://praktiskegrunde.dk/>). Eller opgjort på en anden måde: fra 2007 til i dag har Praktiske Grunde lagt sider til 159 forskningsartikler (heraf 83 på dansk, 43 på norsk eller svensk og 33 på engelsk), 27 oversættelser, 26 bogenmeldelser og 4 debatindlæg. Hvad der holder sammen på denne brede vifte af bidrag er først og fremmest det metodiske og teoretiske fællesskab, der også beforderer den faglige dialog på Hexit's temadage og internt i bestyrelsen/redaktionen: Når man forsøger at tænke det virkelige i de samme kategorier og begreber, kan man føre frugtbare diskussioner om både udfordringer og resultater i konkrete problemer med andre, som ellers arbejder med helt andre emner og virkeligheder. Pludselig kan børnehavepædagogers praksis blive relevant for middelalderhistorie, pludselig kan religionssociologiske begreber beføre forståelsen af unge svenske kunstneres sociale strategier, osv. Bag arbejdet med Praktiske Grunde (og i Hexit i almindelighed) ligger således især fascinationen ved at se og vise, hvordan samme Bourdieuske værktøjskasse kan anvendes til konstruktion og udforskning af radikalt forskellige empiriske objekter på kryds og tværs af disciplinære grænser og socio-historiske rum.

Her har den nordiske dimension, både i Praktiske Grunde, men også i Hexit som sådan, været en særlig gave. Man kan måske sige, at vi i de nordiske lande befinder os i samme udkantsposition i forhold til den internationale samfundsviden. Vi er domineret af amerikansk sociologi og kan derfor bruge elementer fra fransk sociologi til at finde andre veje og andre erkendelser. Hvert af de nordiske lande har sine pionerer, der er gået forud for Hexit og har bidraget til at forme foreningens grundlæggere og mange af dens medlemmer.

Når vi ser tilbage på Hexit's nu 21-årige historie, kigger vi på en på mange måder forunderlig succes. Succes fordi foreningen ikke bare stadig lever, men er et reelt virksomt professionelt netværk for nordiske studier inspireret af Bourdieus begreber og metoder; forunderlig fordi foreningen, midt i en universitetsverden, som i stigende grad er blevet (gjort) afhængig af eksterne midler, eksisterer uafhængigt af finansiering udover et beskedent kontingent fra de lidt over 100 medlemmer samt den tilfældige indtægt fra CopyDan-penge, som gør det muligt at betale hjemmeside, domænenavn, rejseudgifter til udefrakommende foredragsholdere o.l. At det grundlæggende arbejde i Hexit således sker *con amore*,

på frivillig, ulønnet basis, gør selvfølgelig, at intensiteten veksler med de involveredes tid og kraæfter. I perioder har foreningen så at sige levet og virket *ad hoc*, tre eller seks måneder ad gangen, men fælles entusiasme og den løbende fornyelse, der kommer med nye medlemmer og samarbejdspartnere, har alligevel sikret den fornødne stabilitet og kontinuitet.

Hexit fyldte rundt første gang i 2010, hvor fødselsdagen blev markeret med udgivelsen af jubilæumsskriftet *Hvorfor Bourdieu?* Her blev der i en artikel om foreningens første ti år reflekteret over, hvad der strukturelt kunne ligge bag interessen for Hexit og andre lignende netværk. Der blev her peget på universitsundervisningens tiltagende varegørelse og modulering, der får nogle studerende til at søge ud af klasseværelset for at finde mere fokuseret metodisk-teoretisk fordybelse, og på de pressede forskningsvilkår, blinde publceringskrav og stakhanovistiske produktionsmål på institutionerne, der skaber behov for åndehuller, hvor det er tilladt simpelthen at forfølge en fælles optagethed af videnskabelige spørgsmål om den sociale verden. Disse vilkår er selvsagt kun blevet mere udtalte siden da, så i hvert fald i den forstand er netværk som Hexit så relevante som nogensinde.

Som årene går, øges den kronologiske afstand til tiden, hvor Bourdieu selv virkede og løbende skrev nyt. Ligesom ved sidste Hexit-jubilæum for elleve år siden er der dog fortsat ingen tegn på, at interessen for de problemstillinger, begreber og metoder, der forbindes med Bourdieus sociologi, skulle være aftagende. Faktisk forekommer bourdieu'ske tilgange i diverse former at sprede sig videre til stadig nye empiriske felter og problemer, altsimens der også stadig kommer nye receptioner, tolkninger, begrebsudviklinger og ikke mindst konkrete metodiske greb og anvendelser til.

Hvordan det således står til i en nordisk kontekst med "Bourdieu efter Bourdieu" er det overordnede spørgsmål i dette jubilæumstemanummer. Det er selvsagt et af den slags spørgsmål, der mere kan *belyses* end egentlig *besvares* (om end den fyldige anmeldelse af den nye store *Dictionnaire international Bourdieu* sidst i nummeret rummer megen food for thought i den henseende). Og i tråd med det vi opfatter som ånden i en bourdieusk tilgang sker denne belysning i form af seks konkrete forskningsbidrag fra i alt ti forskellige danske, norske og svenske samfundsforskere. Hver for sig og på hver deres måde skitserer de seks artikler nogle måder, centrale bourdieuske værktøjer – begreber, metoder, spørgsmål – i disse år anvendes og udvikles. Der er naturligvis tale om eksempler og nedslag i langt bredere strømme, men præcis sådan håber vi at Praktiske Grunde og Hexit som forening i øvrigt også fremover kan være relevant for alle, der i deres forsøg på "tænkende ordning af den empirisk virkelighed" udforsker symbolsk vold og dominansforhold, praksis- og kapitalformer, felter og habitus: ikke som *slutpunkt*, men som *udgangspunkt*.

Kristian Larsen, Professor at Public Health, University of Copenhagen and Research Leader at The University Hospitals Centre for Health Research (UCSF), Denmark and Adjunct Professor at OsloMet University, Norway.

Email kristian.larsen@regionh.dk

Carsten Sestoft, Specialkonsulent, Københavns Universitet

Kim Esmark, Historiker, Roskilde Universitet

Alle tre medlemmer af Hexit' bestyrelse siden 2000 og p.t. hhv. formand, næstformand og redaktør

Tre skåltaler på skrift

En kritisk, relevant vare i erkendelsesbutikken

Kristian Larsen

Det er mærkeligt at tænke tilbage på foreningen Hexit. Hvorfor startede vi med den? Hvad var det for tanker, der lå til grund? Havde vi nogen overvejelser om, hvordan foreningen ville udvikle sig? Det er nogle af de spørgsmål, jeg prøver at fremkalde nu, mere end 20 år efter.

Hvis vi starter i den lille historie, så tror jeg, at grundforudsætningen var, at Peter Koudahl, Martin Munk og jeg var begyndt at læse ”Teoretisk Pædagogik” på Københavns Universitet ved det Humanistiske Fakultet. Det var os, der først holdt møde om at lave en forening med Bourdieu som omdrejningspunkt. Vi var startet på Pædagogik i St. Kannikestræde i København i midten af 1980erne og rykkede på et tidspunkt ud på Njalsgade på Amager. Vi havde haft forelæsninger af de forskellige undervisere på Instituttet. Det var alt sammen spændende og gav anledning til overvejelser om de tre store emneområder, som var i uddannelsen: samfund, institutioner og individ. Men vores fascination og opmærksomhed blev ret hurtigt fokuseret på de forelæsninger, som professor Staf Callewaert havde, hvor praktikteori og reproductionsteori stod fremme i billedet. For mig at se var Callewaerts undervisning central. Men det er vigtigt at understrege, at hele undervisningsmiljøet på Pædagogik var stærkt motiverende, fagligt spændende og engagerende. Med undervisere som Thyge Winter Jensen, Lars Jacob Muschinsky, Per Fibæk Laursen, Svend Erik Nordenbo, Jan Kampmann, Tine Rask Eriksen, Bo Jacobsen, Helge Dohn m.fl., blev de faglige synspunkter og stridigheder meget tydelige. Det var jo en gave for os studerende!

Det virker mærkeligt i dag, men vi kunne fordybe os – nærmest i et helt semester – i ét værk som fx Bourdieus *Outline of a theory of practice*. Peter, Martin og jeg gik blandt andet op til eksamen sammen, hvor symbolsk vold, social reproduktion og praktikteori var på dagsordenen. Et af de centrale spørgsmål var, hvordan uddannelsessystemet bidrager til den sociale og kulturelle reproduktion? Det var jo en bombe for os unge progressive studerende at læse Bourdieu og Passerons *Reproduction*. Jeg har stadig noter for hvert kapitel, vi oversatte teksten ord for ord. Ud af den sammenhæng kom år senere ideen om at lave en

forening. Jeg tror, det var Martin Munk som først nævnte det hos mig eller Peter Koudahl, som boede henholdsvis nr. 37 og 39 på Højlandsvangen i Brønshøj.

Vi havde på en måde allerede en forening, dvs. en slags sammenslutning inden Hexis blev etableret. Med dette mener jeg en slags fællesskab om at kunne tænke samfundet på nogle måder, som vi ikke havde mødt tidligere, ej heller hos Frankfurterskolen, Althusser, Foucault eller i strukturel livsformsanalyse af Thomas Højrup – alt sammen centrale positioner på det tidspunkt. For mig og mine studiekammerater var det et stærkt fællesskab at være tilknyttet Pædagogik med de mange spændende tænkemåder, som vi fik foræret der. At etablere en forening, som vi i første omgang ville kalde ”Habitus”, var således ikke noget banebrydende. Vi læste sammen, tog eksaminer sammen, var i studieråd sammen, så hinanden, gik i byen sammen osv. Etableringen af foreningen var en slags udvidelse eller fortsættelse af, hvad vi i øvrigt havde gang i. Det var måske også en måde at holde fast i nogle vigtige faglige relationer, fordi mange af os på det tidspunkt var færdige med vores kandidatspecialer og i gang med ph.d.-projekter. Uden at det bliver for religiøst, tror jeg godt man kan sige, at vi oplevede at have fat i noget særligt, og det styrkede os både internt og eksternt. Navnet Habitus var godt nok optaget, købt som hjemmeside af en studerende fra RUC, hørte vi. I stedet blev foreningen døbt Hexis, et relevant og nødvendigt valg. Nu er vi jo så Hexis og alt andet er utænkeligt. Institutionen og navnet har overhalet os som personer. Det er hvad en forening eller organisation er til for og den har i meget høj grad været ramme om en socialiseringsproces af os alle.

Den store historie er selvfølgelig, at universiteterne gennem 1960erne og 70erne var blevet åbnet for en stor bred gruppe af studerende, som ikke tidligere havde fået adgang til de mest privilegerede læreanstalter. Størstedelen af de studerende på Pædagogik havde således baggrund i det, vi i dag betegner som velfærdsprofessioner, med størstedelen fra lærer-, sygeplejerske- og pædagoguddannelserne. Til den store historie hører også, at Pædagogik, som så mange andre studier på det tidspunkt, var del af en progressiv bølge, hvor de studerende havde en stor magt ift. at sidde i centrale udvalg og vælge undervisningsområder – og dermed også undervisere. I dag virker det mærkeligt at tænke på, at vi holdt store møder, hvor vi som studerende ”rekvirerede” undervisning ud fra vores behov. Selvfølgelig i balance med hvad underviserne havde at byde på.

Vi etablerede således en forening, det var sommeren 2000, og gennem den kunne vi fortsætte med at mødes om spændende faglige oplæg og diskussioner. I Hexis kunne vi se hinanden og invitere forskellige venner, studerende eller undervisere til at præsentere deres forskning. Når der var faglige oplæg, skulle vi have sat information op på døre og vægge rundt omkring på vores institutioner – i starten typisk Københavns og Roskilde Universitet. Universitetsavisen blev også flittigt anvendt til at gøre rede for vores aktiviteter. Foreningen skulle have og fik en ekstern side, hvor vi åbnede for og inviterede andre studerende til at være med i faglige debatter. Indimellem havde vi oplæg med måske 20 eller 30 deltagere og en enkelt gang tror jeg vi var 250 deltagere på CBS hvor vi drøftede temaet Foucault vs Bourdieu. Men vi skulle også opbygge foreningen indadtil. Der skulle laves regler og principper for bestyrelsesarbejdet, medlemskab, økonomi, kontingent og vedtægter.

Som årene gik, fik vi funderet Hexis ganske godt med forskellige aktiviteter, møder, læsegrupper, hjemmeside, generalforsamlinger og ikke mindst etablering af tidsskriftet

Praktiske Grunde. Det har jo været et ganske omfattende arbejde at få etableret og praktiseret Hexis. Når jeg ser tilbage på gamle Word dokumenter og e-mails bliver det tydeligt, at vi på en måde blot har praktiseret foreningen for tre til seks måneders tid ad gangen. Undtagelsen har været fejringen af 10 årsdagen eller nu 20 års dagen for foreningen. Bestyrelsesmøderne har været holdepunkter for ”next step”. Vi har spurgt os selv og hinanden, hvad der skulle ske i den næste periode. Historien har hele tiden lagt en ramme, hvor det efterhånden blev en sædvane, at der skulle være et foredrag/oplæg med efterfølgende diskussion, et nyhedsbrev, et kandidatspeciale-arrangement og overvejelser om foreningens økonomi. Senere, som mange af os blev mere og mere etablerede i forskningsmiljøer via vores ph.d.-projekter og ansættelser ved universiteterne, blev foreningen yderligere konso-lideret via etableringen af tidsskriftet Praktiske Grunde. Det blev en kerneaktivitet, men samtidig udgav vi en del bøger, fx jubilæumsskriftet *Hvorfor Bourdieu?* da foreningen fyldte ti år. Vi udvekslede information med hinanden om pågående konferencer og seminarer. Vi har heldigvis gennem alle årene haft en meget stor stabilitet i bestyrelsen, samtidig med at der løbende er kommet yngre kræfter til med energi, ideer, forslag, initiativer og nødvendig fornyelse.

Vi kan godt være stolte af vores forening. Den har vist sig at være langtidsholdbar, og det er værd at takke for den store energi, arbejde, engagement og interesse, som er lagt i Hexis af både skiftende bestyrelser og skaren af medlemmer. Vi etablerede foreningen med henblik på at skabe en ramme om at ses og mødes om tematikker relateret til Bourdieu. Vi havde også så stor tro på det, at vi mente, disse tanker kunne have interesse for mange andre studerende og forskere. Vi planlagde og gennemførte tingene lidt ad hoc. Som formand gennem de fleste af disse år, kan jeg se, at det var nogenlunde de samme kræfter som førte til stiftelse af foreningen, som også er med til at drive den fremad i dag. Hvis dette er en takketekst, så vil jeg takke for både produktionen og konsumptionen af Hexis. Og jeg tror, der er et konsumptionsmarked også i fremtiden. Varen er stadig relevant i erkendelsesbutikken. Kritisk sociologisk tænkning var relevant for godt 20 år siden. Det må man sige stadig er gældende.

Det bliver ved

Carsten Sestoft

Jeg var med den dag i sommeren år 2000, hvor vi – en større gruppe mennesker, hvoraf jeg kendte en del fra Staf Callewaerts ph.d.-seminar på pædagogik – hjemme hos Kristian Larsen grundlagde Hexis. Fra dagen husker jeg egentlig mest, at vi bevægede os ind fra og ud i haven, frem og tilbage. Det betyder nok, at jeg egentlig ikke har nogen reel erindring om, hvad det var, vi grundlagde den dag. Fra januar 2002 overtog jeg posten som redaktør af Hexis' nyhedsbrev, som over de efterfølgende 30 numre til december 2006 svulmede op i en grad, så bestyrelsen besluttede at udgive et egentligt tidsskrift i stedet. Selvom nyhedsbrevet en tid fortsatte med at eksistere som en særlig sektion af tidsskriftet *Praktiske*

Grunde, er der ingen tvivl om at tidsskriftsatsningen var det helt rigtige. Vejen frem var at professionalisere foreningen som et forum for forskere, som jo skal publicere i tidsskrifter og ikke i nyhedsbreve, og som et forum for forskning, som rummes bedre i artikler end i notitser.

For mit vedkommende var det mægtig morsomt at skrive nyhedsbrevet. I 2004 opgav jeg forskerkarrieren, så jeg følte mig ikke særlig forpligtet på akademiske standarder, men kunne skrive nogenlunde, som jeg ville. Om det var godt for Hexis, kan formentlig diskuteres. Jeg forstod således på en ytring en passant fra en oplægsholder ved et af vores arrangementer, at mine redegørelser for, hvad der skete i fransk og til dels tysk sociologi blev opfattet sådan, at eventuelle danske eller skandinaviske initiativer ikke var fine nok til at optræde i nyhedsbrevet. Det var jo unægteligt uheldigt, for mine idé var sådan set bare, at dem kunne andre skrive om, som var tættere på dem og forpligtet på at følge med i dem, mens jeg kunne udnytte mine franskkundskaber og en vis nostalgi til at holde foreningen orienteret om tiltag dér. Denne frankofili har muligvis også bidraget til den mistanke, som blev nævnt allerede i nyhedsbrev nr. 1, nemlig at Hexis blev set som en menighed for Bourdieu-disciple. Det diskuterede vi af og til i bestyrelsen dengang, men det har ikke plaget os i mange år. Det er ikke ganske klart, om det skyldes, at vi bare har accepteret denne dom og er ligeglade, eller om vi er ligeglade, fordi vi ved, det ikke passer.

Nyhedsbrevet overlevede helt til nr. 1-2 i 2015 af *Praktiske Grunde*, men jeg selv lagde om til det mere professionelle anmeldelsesformat et pænt stykke tid før, faktisk allerede fra det første nummer i 2007. Det gode ved at skrive anmeldelser i *Praktiske Grunde* var, at der ikke var nogen pladsbegrænsning. Man kunne – man kan – skrive i præcis den længde, man havde stof til. Efterhånden kom også oversættelser til. Anmeldelser og oversættelser er gode genrer for den, der ikke selv er forskningsaktiv, men gerne vil skrive (men ikke fx undervise): Man kan forholde sig til en enkelt tekst eller bog, som allerede findes, og måske udretter man samtidig noget nyttigt ved at give andre adgang til noget, de ellers ikke ville stifte bekendtskab med. For mig har det været en stor glæde at have denne publikationskanal til rådighed. Anmeldelser bliver faktisk læst, lader det til, og de er ofte gode som afsæt for faglige debatter. Det er en kilde til undren for mig, at tidsskrifter og forskere ikke bruger mere plads og energi på at bringe og skrive anmeldelser af faglitteratur, men sådan er det åbenbart.

Hexis-bestyrelsens løbende arbejde bekræfter fremtidsforsker Anne Skare Nielsens ord fra en optræden for administrationen på Aarhus Universitet. Hun mente ikke, at hun nogensinde havde mødt en organisation, som ikke befandt sig på randen af sammenbrud og kaos. I bestyrelsen er vi hele tiden lige ved at opgive, men får ny energi, når vi møder hinanden, og fortsætter mod alle odds, næsten som i slutordene i Becketts roman *L'innommable*: ”jeg må blive ved, jeg kan ikke blive ved, jeg bliver ved”.

I bestyrelsen diskuterede vi en gang, at vi havde to måder at fortsætte arbejdet på: Den ene var at anlægge visioner og udstikke retninger og så finde ud af, hvilke konkrete tiltag der skulle til for at realisere dem. Det er en nobel beskæftigelse og meget tilfredsstillende i den fase, hvor man finder på; men der mangler ofte ressourcer, når det kommer til realiseringen af de gode ideer. Personlig har jeg mere fidus til de små skridts metode. For hver tekst, man skriver til nyhedsbrevet eller til *Praktiske Grunde* eksisterer foreningen en lille

smule mere, en lille smule længere. Man bygger broer ud i fremtiden. Måske er det ikke store sager, men det er mere end ingenting. Det samme gælder i et større format for hvert nyt nummer af *Praktiske Grunde*, som det lykkes at få samlet, reviewet og redigeret tekster til, og som det siden lykkes at layoute og få lagt på nettet. Det er mange små skridt, som har gjort, at Hexit gennem tyve år er blevet ved med at eksistere. For min del er de taget med glæde, og hvis de også har bragt om ikke glæde, så oplysning, så har de mange skridt ikke været helt forgæves.

Fri videnskabelig leg i Hexit's *marcher land*

Kim Esmark

I nu lidt mere end 20 år har jeg i Hexit mødtes, virket og diskuteret med Bourdieu-intereserede forskere og studerende fra alle mulige forskellige fagfelte; til aftenmøder i foreningsbestyrelsen eller tidsskriftsredaktionen, som deltager i læsekredse eller faglige arrangementer med oplæg og debat, osv. Og hvor jeg ikke sjældent kan vende tilbage fra konferencer o.l. på mit eget fagfelt – historie – i udmattelse, bekymring, ærgrelse eller bare tomhed, så cykler jeg nærmest hver eneste gang hjem fra Hexit i en følelse af energisk opløftethed, intellektuel berigelse og godt humør. Hvad ligger der bag?

Det gør selvfølgelig en forskel, at alle Hexit-involverede et eller andet sted er samlet omkring samme specifikke interesse og mødes af ren og skær lyst – ofte endda på trods af, at andre mere tvingende opgaver kalder. Det bidrager uden tvivl i sig selv til at skabe et godt klima. Men hvis man nu skulle prøve at objektivere sagen lidt mere, kunne man måske sige, at i Hexit mødes man i et særligt inter- eller måske transdisciplinært rum; en slags ”un-claimed territory” lidt à la middelalderlandskabets ”marcher lands”: områder, der ligger imellem eller i udkanten af de konsoliderede herredømmer og ikke rigtig hører under nogen. Her arbejder man ikke indenfor en bestemt disciplinær eller institutionel ramme og man deler ikke engang samme empiri. Det der forener er alene nogle fælles grundopfattelser, inspireret af Bourdieu og hans ligesindede, af den sociale verden og af, hvordan man kan studere og forstå den. Fællesmængden udgøres således af nogle antagelser, problemstillinger, begreber og arbejdsprincipper – som så i øvrigt kan udfoldes på vidt forskellige empiriske felter, i forskellige rum og epoker og i meget forskellige konkrete former og formater.

I sådan et ”marcher land” finder ens medbragte videnskabelige kapitaler nye anvendelser, men de får også en anden værdi eller vekselkurs. Hierarkier og doxa fra ens hjemlige fagfelt gælder ikke på samme måde her. Investeringer i kundskaber og kompetencer, der ikke nødvendigvis giver det store afkast på ens hjemmefelt, eller som opfattes som irrelevante ller måske ligefrem suspekte dér, kan pludselig komme konstruktivt i spil; man slås ikke med de vante rivaler om de sædvanlige positioner; indlejrede afværgereflekser kan ligesom den evindelige frygt for fodfejl lægges til side; det er tilladt at ”nørde” og at kaste sig ud i det Foucault kaldte ”diagonal tænkning”, dvs. kreativt, på tværs af vante

indhegninger og med det videnskabelige *problem* i fokus. Naturligvis er der også i Hexis symbolske kampe, men fordi alle i hvert fald hvad empirien angår er deres egne specialister, er der snarest tale om et *heterarki*, et system, hvor elementerne i sammenligning med etablerede fagfelter er mindre klart rangerede, eller hvor de har potentiale til at blive rangeret på flere forskellige måder. Da alle samtidig har deres egentlige base (løn, position) i fagfelters baglande, udgør man heller ingen trussel mod hinanden – man er derfor mere tilbøjelig til at spørge oprigtigt, lytte og lade sig inspirere.

I det mindste passer denne objektivering på mit eget tilfælde. Jeg er uddannet på RUC som historiker med middelalder som speciale. Det middelalderhistoriske fagfelt i Danmark har traditionelt været meget empiricistisk. Årsagerne vil det føre for vidt at fordybe sig i her, men det hænger bl.a. sammen med, at man for overhovedet at kunne tilgå det empiriske materiale – de bevarede tekster fra middelalderen – må tilegne sig en række krævende specialkundskaber såsom latin og/eller andre uddøde sprog, palæografi, m.v. Teori har derimod spillet en meget lille rolle og havde indtil for nylig nærmest status af en slags ”videnskabelig à priori”, som historikeren skulle ”passe på ikke at presse ned over kilderne”. Kildefetichismen har altid luret lige under overfladen og middelalderhistories definerende kerne som videnskabelig disciplin var længe ”den kildekritiske metode” – et sæt af arbejdsmåder udviklet af Kristian Erslev for mere end 100 år siden, som indenfor faget har nydt nærmest sakrosankt status. At bestå studiets krævende *metodeprøve* opfattes stadig som den skelsættende proto-ordination som historiker (en fremstående historiker beskrev engang med ærefrygt, hvordan metoden indenfor faget var blevet overleveret fra generation til generation siden Erslevs tid ”som ved apostolsk håndspålæggelse” ...).

Denne doxa har især været reproduceret ved de dominerende historiske institutter i København og Århus. På RUC, der jo allerede som institution rangerer lavere end de gamle universiteter, var historiestudiet til sammenligning mere teoretisk, mere tværfagligt, mere internationalt orienteret og mere problemstyret. I årevis klagede det KU-dominerede censorkorps over, at der ikke var ekstern censur på metodeprøven i historie på RUC – var det nu virkelig *rigtige* historikere, man lavede dér?! I stedet for latin læste man, da jeg ramte studiet i slut-80erne, fx Max Weber, Norbert Elias, Michel Foucault og de store figurer fra den franske Annales-skole. Da jeg i starten af 90erne startede på mit eksterne kombinationsfag pædagogik inde hos Staf Callewaert på KU, var jeg således allerede disponeret for at finde interesse i hans områder: antropologi, kulturteori og ikke mindst Bourdieus sociologi. Den specifikke teoretiske kapital jeg herefter oparbejdede ved at følge Staf pegede imidlertid ikke ubesværet ind i middelalderfeltet. Her mødte min brug af Bourdieu som ph.d.-studerende gerne skepsis (”middelalderen er jo et helt andet samfund end det moderne Frankrig”, osv.) og ikke sjeldent kunne jeg føle mig dukket af feltets dominerende figurer. Modstrategien bestod i en slags ”heroisk marginalisme”, dvs. noget med at gøre en dyd af nødvendigheden og sammen med andre i samme position mobilisere den teoretiske kapital i udfordring af fagets ”forældede” doxa. Vi var i eget billede de heterodokse kætttere, der kunne se ud over de forstenede positioner og lærte os akkurat nok latin osv. til ikke at kunne nægtes adgang til spillet.

Siden jeg forsvarerede min ph.d. og fik fast stilling (på RUC, forstås...), har positionerne i det middelalderhistoriske felt forskudt sig betydeligt og teoretiske lån fra samfunds- og

kulturvidenskaberne er blevet gradvis mere comme il faut. Alligevel er jeg aldrig nået frem til at føle mig *helt hjemme*. Det gør jeg til gengæld i Hexis, hvor den slags viden, jeg *virkelig* går op i, faktisk tæller; hvor jeg uden at føle tyngden af publikationskrav og fagkonventioner kan få frit afløb for mine grundlæggende forskningsinteresser om forholdet mellem magt, kultur og social praksis, set i et historisk perspektiv. Hvordan hænger måden menneskene organiserer sig i hierarkier og dominansrelationer sammen med strukturen af deres tro, vaner og forestillinger? Hvordan produceres, artikuleres og forhandles disse sammenhænge i levet praksis? Og hvordan og af hvilke årsager har forholdene ændret sig over tid? Bourdieu blev for mange år siden min nøgle til at formulere og forfølge sådanne spørgsmål og Hexis har gennem 20 år udgjort det ”marcher land”, hvor jeg uden at skulle påstå, at jeg er andet end skabssociologisk historiker, kan møde ligesindede og overrasket spejle min undren i deres empirisk set helt anderledes arbejder – og lære af dem. Jeg mis-tænker, at flere har det som mig: i Hexis er den videnskabelige leg givet fri, her er det *sjovt* at beskæftige sig med forskning og videnskab. Forhåbentlig bliver 20-års jubilæet ikke for eningens sidste runde fødselsdag!

Kristian Larsen, Professor at Public Health, University of Copenhagen and Research Leader at The University Hospitals Centre for Health Research (UCSF), Denmark and Adjunct Professor at OsloMet University, Norway.

Email kristian.larsen@regionh.dk

Carsten Sestoft, Specialkonsulent, Københavns Universitet

Kim Esmark, Historiker, Roskilde Universitet

Alle tre medlemmer af Hexis' bestyrelse siden 2000 og p.t. hhv. formand, næstformand og redaktør

Ny nordisk kulturel kapital

Annick Prieur

Bourdieu så kulturel kapital som bundet til en bestemt social kontekst. Det vil derfor altid være et empirisk spørgsmål, om bestemte kompetencer, præferencer, eksamenspapirer mv. har værdi som kapital i et givet samfund til et givet tidspunkt. Kriteriet vil være, om de gives værdi på et marked, og således kan konverteres til andre former for kapital. Hvad der gælder som kulturel kapital, er således ikke givet, men vil afhænge, som Heilbron (2020: 108) skriver, af de sociale betingelserne for at anvende den – hvilket henviser til styrkeforholdet mellem henholdsvis de økonomisk og de kulturelt stærke grupper i magtfeltet.

Mange studier har rejst spørgsmål om, hvorvidt kulturel kapital således som Bourdieu beskrev den, var et særligt fransk fænomen. Andre har ment, at den er passé, i det der er minimalt med konverteringsværdi i den klassiske dannelsesnu. I takt med et kraftigt højnet uddannelsesniveau er værdien af den kulturelle kapital højere uddannelsen giver også faldet. Men hvis vi anerkender, at kulturel kapital skal ses i relation til et bestemt samfund på et bestemt tidspunkt, skal vi hellere spørge hvilke kompetencer mv., der faktisk fungerer som den form for kapital i dag. I et tidligere arbejde sammen med Mike Savage (Prieur og Savage 2013) argumenterede vi for, at den klassiske kulturelle dannelsesnu af mindre betydning end tidligere, mens en global orientering i holdninger og forbrug kunne tillægges denne type værdi i dag. Vi argumenterede imod, at eliten skulle være specielt ”altædende” (*cultural omnivores*), og påpegede, at den kunne distingvere sig ved en kendende tilegnelsesform i forhold til mange kulturelle udtryk. Vi stillede spørgsmål om, der var ved at opstå en værdsættelse af tekniske og naturvidenskabelige kompetencer. Senere (Prieur et al. 2016, 2019) har jeg stillet spørgsmål om emotionelle kompetencer, som selvkontrol og evner til at verbalisere sine følelser, i dag er væsentlige elementer i en kropsliggjort kulturel kapital.

I denne artikel ønsker jeg at beskrive og vurdere disse ideer samt lægge et par nye til på baggrund af en gennemlæsning af nyere arbejder, primært nordiske studier af unges livsstil. Tanken er, at unge kan være pejlemærker for, i hvilken retning udviklingen går.

Kulturel kapital

Bourdieu og hans medarbejdere (f.eks. Bourdieu & Passeron 2006) anvendte oprindeligt begrebet kulturel kapital til at forklare, hvorfor børn af højtuddannede klarer sig bedre i en skole, der i principippet skulle give alle de samme muligheder. Når skolen alligevel medvirker til, at ulighed i en generation forplanter sig til den næste, er det fordi skolearbejdets form, sammen med de krav skolen stiller og den måde elevers arbejder bedømmes på, giver fordele til de elever, der allerede derhjemme har fået dannet deres væremåde (habitus), og deres principper for værdsættelse i overensstemmelse med skolens. Det vil så sige de, der kommer fra hjem med kulturel kapital: Deres forældre har måske høj uddannelse samtidigt med at bogreolerne er velfyldte og at børnene har lært om litteratur, musik og kunst fra en tidlig alder af, alt mens der tit tales om kultur og samfundsforhold over aftensmaden. Disse børns fordele hidrører derfor ikke blot fra den hjælp til skolearbejdet, som de kan få derhjemme, men også fra deres ”naturlige” forhold til den anerkendte kultur, det anerkendte sprog og de anerkendte måder at analysere og argumentere på som også værdsættes i skolesystemet.

I *La Distinction* breder Bourdieu (1979) denne forståelse af kulturel kapital ud fra skolen til at dække hele samfundet. Her fremanalyseres, hvorledes kulturel og økonomisk kapital bidrager både hver for sig og ved at virke sammen til at skabe komplekse mønstre af social differentiering. Men selv om bogen derigennem kan læses som en dybtgående beskrivelse af, hvad kulturel kapital er, indeholder den faktisk ingen definition af begrebet. Den vakse læser kan se, at det gives skiftende betydninger – fra formel uddannelse over kendskab til klassisk musik og præference for moderne kunst til velfyldte bogreoler. I en senere artikel forklarer Bourdieu (1986) forbindelsen mellem disse fænomener, idet han erklærer, at kulturel kapital kan forefindes i tre forskellige former: En institutionaliseret form, hvilket alt overvejende handler om uddannelsespapirer; en objektiveret form, der handler om kulturelle goder som bogsamlinger, musikinstrumenter m.v.; og endelig en kropsliggjort form, der handler om dispositioner i habitus, gerne tidligt indlærte (”nedarvede”), der påvirker ens smag og dømmekraft og derfor kommer til udtryk som praksisformer, holdninger, præferencer og kompetencer. Dette handler også om en dybere væremåde, som i følelsesmæssige reaktioner og måder at bruge sin krop på.

Man kan spørge, om det er hensigtsmæssigt at subsummere den kropsliggjorte kapital under *kulturel* kapital, således som Bourdieu (1986) gør det i denne afklarende redegørelse. I *La Distinction* viser Bourdieu jo, hvordan arbejderklassen og bonestanden har sine egne og meget kropsliggjorte habitusformer, ligesom den økonomiske elite også har. Følgelig burde man for eksempel godt kunne tale om en kropsliggjort økonomisk kapital, som indprentes både i de økonomisk privilegerede hjem og i forskellige eliteskoler. Khan (2012) giver et godt nutidigt eksempel med sin analyse af, hvordan elever i en amerikansk eliteskole lærer en afslappet væremåde sammen med en tro på at de har gjort sig fortjent til deres privilegier i kraft af deres talenter og deres indsats.

Som Heilbron (2020: 108) har fremhævet, argumenterede Bourdieu faktisk også for, at den kulturelle kapital tager forskellige former i forskellige felter. I et akademisk felt kan der eksempelvis skelnes mellem en videnskabelig kapital og en litterær kapital, mens den kulturelle kapital, der gør sig gældende i et økonomisk felt, kan være teknologisk, juridisk

eller organisationsrelateret. Dette peger mod, at der skal foretages specifikke analyser i specifikke kontekster, og det ligger også til grund for Bourdieus (Bourdieu 1996: 368; Bourdieu og Wacquant 1992: 104) eget ønske om at erstatte begrebet kulturel kapital med en bredere begreb om informationskapital, der dækker alle former for viden.

Nye former for kulturel kapital

Bourdieu (1997) antog, at hans begreber og modeller også ville have gyldighed andre steder og til andre tider, men understregede, at dette måtte komme an på en empirisk prøve. Det kan altså ikke tages for givet, at f.eks. kulturel kapital vil have en tilsvarende betydning i andre samfund eller på andre historiske tidspunkter. Et af de store diskussionsspørgsmål i den internationale reception af Bourdieus forfatterskab er netop, hvorvidt kulturel kapital faktisk har den betydning og karakter, som Bourdieu gav den i *La Distinction*.

Der er ikke vandtætte skotter, men i praksis er den objektiverede form nok blevet mest studeret inden feltet for forbrugsstudier, og ikke nødvendigvis ud fra en bourdieusk optik. Formentligt er den objektiverede kapital uanset af mindre betydning for de unge, som jeg vil fokusere på her. Kunstsamlinger har de ikke råd til, endnu, og med digitaliseringen er bogsamlinger og musiksamlinger nok blevet noget kun rigtige nørder vil fylde deres hjem med, i de unge generationer. Måske markeres feinschmeckeri gennem sofistikerede kaffemaskiner og trendy cykler, men jeg ved det ikke.

Den institutionaliserede form er blevet mest studeret inden for feltet for uddannelsesforskning. Ser man helt overordnet på ændringer, er det åbenbart, at betydningen af uddannelsespapirer i alle fald ikke er blevet mindre, selv om den meget bredere adgang til gymnasier og universiteter har devaluert de enkelte uddannelser.

Selv har jeg arbejdet i en sociologisk tradition, hvor vi har set på alle tre former for kulturel kapital, men med mest vægt på det, der relaterer sig til habitus i form af praksisformer, præferencer og holdninger. Disse studier har overvejende benyttet surveys og semistrukturerede interviews, hvorved man ikke har grebet de mest dybtliggende sider ved habitus helt så godt, som mere etnografiske metoder ville muliggøre. Dybtliggende væremåder, sociale og følelsesmæssige kompetencer, forhold til kroppen mv. er givetvis sværere tilgængeligt, da det til en vis grad handler om non-verbale fænomener.

I den ovenfor citerede artikel (Prieur og Savage 2013) gav Savage og jeg nogle bud på, hvilke nye tendenser, der gjorde sig gældende i forhold til kulturel kapital. Jeg vil i det følgende kommentere på nogle af vores forslag og lægge et par nye til.

Den klassiske kultur på retræte?

På baggrund af de studier vi havde været involverede i Danmark (Faber et al. 2012; Prieur og Rosenlund 2010; Prieur et al. 2008) og i Storbritannien (Bennett et al. 2009) mente vi, at det stod klart, at den klassiske form for kulturel dannelses havde mindre betydning end hvad Bourdieu tillægger den i *La Distinction* (1979) – hvad enten det handler om en forskel mellem Frankrig og mange andre lande eller en udvikling over tid.

I vores danske studie af befolkningen i Aalborg i 2004 konkluderer vi f.eks., at man godt kunne påvise forskelle i præferencer og praksisformer efter niveau af både kulturel og økonomisk kapital, men de som lå i den ”finkulturelle” ende var langt fra lige så ”fine”,

som de i de tilsvarende positioner var i *La Distinction*. Der var ikke meget klassisk dannelses over deres kultur, og for eksempel var der knapt nogen, der så en forskel på at have Stravinsky eller Bizets *Carmen* blandt deres musikalske præferencer. Der var kun meget få, der sluttede op om mere avantgardekulturelle valg som installationskunst og læsning af Sven-Åge Madsen. For de unge syntes den tydeligste markør for kulturel kapital at være opslutning om en så populærkulturel underholdningsform som komedieserien *Drengene fra Angora*.

Dansk grundskole og gymnasium giver ligeledes et ret overfladisk kendskab til den klassiske kultur, og der er intet der tyder på, at denne kultur skulle have en stærk position som legitim kultur på den måde, at man vil føle sig dum (og altså utsat for en form for symbolsk vold), hvis det kommer frem i et middagsselskab, at man aldrig har læst Blixen eller Bang, ikke kender de klassiske komponister eller ikke kan relatere til hverken Eckersbergs klassiske eller Eliassons nutidige kunst.

Men den klassiske dannelses skal nok ikke afskrives for hurtigt heller. I et norsk studie fra et gymnasium med en overrepræsentation af børn fra hjem med meget kulturel kapital (Oslo Katedralskole eller *Schola Osloensis*) finder Pedersen et al. (2018), at de unge faktisk værdsætter den klassiske kulturelle kanon og også værdsætter akademiske præstationer højt. Ved ikke at nyde en generel anerkendelse får den klassiske finkultur måske en status som subkulturel markør, altså qua sin sjældenhed.

Er eliten altædende eller bare snobbet på nye måder?

En udbredt kritik mod Bourdieus analyse har været, at de dominerende klasser slet ikke skulle være så snobbede, som han ville have dem til i *La Distinction*. I Savage og Prieur (2013, se også Prieur et al. 2008) argumenterede vi for, at Richard Petersens og fleres ide om den kulturelle elite som kulturelt altædende og tolerante (såkaldt *omnivorousness*, se Peterson og Kern 1996; Jæger og Katz-Gerro 2008), ikke rammer særlig godt, idet man trods en tilsyneladende bredde (for eksempel når respondenterne siger, de kan lide en række forskellige musikalske genrer) godt kunne se, at der trækkes nogle grænser. De handler særligt om, at eliten typisk tager afstand fra de mindst kapitalprivilegeredes valg (man kan måske godt lide både klassisk, rock og rap, men ikke dansk topmusik).

Måske handler det, der er blevet set som accept af den såkaldt lavere kultur, i stedet om, at der er nogle mere subtile måder at markere skel på, som gennem den måde, hvorpå man forholder sig til kulturen, hvor de privilegerede kan gøre meget ud af at forholde sig til kulturen på en verbal, reflekterende og kendende måde. En meget bred indstilling til kulturen kan således skjule et mere sofistikeret snobberi. Som Jarness (2013) viser i et norsk studie, er det intet *anything goes* over denne attitude. Således kan højtuddannede godt forholde sig til så populærkulturelle fænomener som f.eks. rap-musik eller reality TV, men så skal det gøres på en særlig distanceret, tit ironisk eller intellektualiserende måde. De kan for eksempel sætte en ære i at kunne genkende kvalitet inden for en hvilken som helst genre, som Bollywoodfilm eller krimier. I den hedengangne DR-serie *TVTVTV* gav vært Ane Cortzen et godt eksempel, da hun sammenlignede intrigerne i *Paradise Hotel* med Shakespeares dramaer. Med Bourdieus termer vil dette kunne betegnes som en sofistikeret brug af nedladende strategier (f.eks. Bourdieu 1994: 56-57): Man får dobbelt profit af sin status

i det man både anerkendes for sin status og for at man viser sig villig til at overskride den ved at omfavne noget, man ”egentlig er for fin til”.

Kosmopolitanisme eller en international orientering?

Craig Calhoun (2003) har skrevet om det særlige verdenssyn, der er opstået blandt ”frequent flyers” – et særligt elitesegment med stærkere internationale end lokale tilhørssforhold. Dette er også i tråd med Beverley Skeggs’ (2004: 155-172) påstand om, at den kosmopolitiske indstilling tjener som en ny middelklassedistinktionsform.

Betegnelsen ”kosmopolitisk” er imidlertid noget selvsmagende, i det den positionerer de ”ikke-kosmopolitiske” som noget satte, måske endda snæversynede. Set fra de mindre ”kosmopolitiske” orienteredes side, kunne man vel tænke, at ”kosmopolitterne” mangler loyalitet og autenticitet, og undsiger deres rødder i al deres begejstring over det udenlandske.

En af de væsentlige oppositioner i vores studie af Aalborg viste sig at kunne trækkes mellem hvad vi med et mindre værdiladet sprog foretrakker at betegne som en international orientering og en mere lokal orientering. Skellet kom frem i forbindelse med, hvorvidt respondenterne var interesserede i lokale nyheder i fjernsyn eller i den lokale avis eller ej, og også i om de var til traditionel dansk mad eller til eksotiske retter. Det kunne også ses i, om de kunne lide dansksproget popmusik eller ikke, og i om de ville erklære sig stolte over at komme fra Danmark, eller fra Aalborg, eller være mere ligeglade med denne oprindelse. På spørgsmål om man ville give danskere fortrinsret til arbejde, og om der blev givet for meget hjælp til udviklingslandene, fulgte svarene de samme skel mellem overvejende højuddannede og overvejende lavere uddannede befolkningsgrupper. En analyse af de samme respondenteres politiske holdninger (Harrits et al. 2010) viste, at denne modsætning også på dette område var meget stærk og gennemgribende, og kunne knyttes til den hovedmodsætning, der i vor tids politiske landskab trækkes mellem en værdipolitisk højreorientering og en værdipolitisk venstreorientering.

Der kan således godt argumenteres for, at den internationale orientering fungerer som et element i særligt de højuddannedes grænsedragning mod andre befolkningsgrupper, og følgelig som en form for kulturel kapital. Men måske er der kommet et mætningspunkt. Den store rejseerfaring og den langrjeste mad er i alle fald ikke så entydigt positivt vurderet længere, grundet en øget bevidsthed om klimaufordringerne. Der er kommet en trend mod det nordiske, med ramsløg og striktrøjer, måske takket være den internationale succes både danske kokke og danske krimiserier har haft. I det tidligere omtalte studie af de kulturelt privilegerede norske gymnasieelever (Pedersen et al. 2018) var det i alle fald tydeligt, at klimabevidsthed lå højt på værdiskalaen, sammen med vegetarianisme, antiracisme, feminism og anti-kommercielle holdninger.

Videnskabelig kultur – eller digitale distinktioner?

I Prieur og Savage (2013) argumenterede vi også for, at der var tegn på en ny værdsættelse af en form for naturvidenskabelig kultur. Mens forskningen om kulturel kapital synes at lægge hovedvægt på en kantiansk forståelse af humanistisk kultur, burde begrebet også kunne omfatte en naturvidenskabelig kultur. Bourdieu (1996: 368; Bourdieu og Wacquant

1992: 104) foreslog som nævnt selv at erstatte betegnelsen kulturel kapital med informationskapital, som han opfattede som et bredere begreb. Det vil nok bedre kunne give også naturvidenskabelige former for kompetencer.

Det synes rimeligt at tænke, at udbredelsen af internettet har rokket ved de gamle kulturelle hierarkier, idet der er sket en demokratisering af adgang til viden og kompetencer. Det gælder videnskabelige (f.eks. sundhedsfaglige eller juridiske) kompetencer, hvor professionernes vidensmonopol på mange måder er blevet brudt. Men heller ikke adgangen til kulturelle kompetencer er eksklusiv på samme måde som tidligere, idet man i princippet kan finde ”alt” på nettet – musik, kunst, litteratur mv. Derved bliver det imidlertid en vigtig kompetence at kunne finde frem til information og kunne sortere i dens lødighed. Dog skal man ikke tro, at tilgængelighed alene skaber en demokratisk fordeling. Faktisk vil ikke engang mine studerende få det samme frem som jeg selv vil få frem ved søgning på de samme ord. Ukendte algoritmers brug af lokalitet og søgehistorik skaber nogle sociale forskelle, hvis konsekvenser er svære at gennemskue (Prehn 2019). Formentligt er der også koblet kulturel kapital til sociale medier, men her er min egen kapital for lav til, at jeg kan udtales mig troværdigt. Men jeg vil opfordre til mere forskning om sådanne digitale distinktioner.

Sundhed og udseende som kapital

Bourdieu omtalte skønhed som noget der kunne bryde med den sociale orden, idet (Bourdieu 1990: 5): ”(...) autonomien i den biologiske arvs logik i blandt så til, at de i andre henseende mest depriverede fik uddelt de mest sjældne kropslige karakteristika, som for eksempel skønhed (der tit betegnes som ’fatal’, fordi den truer den sociale orden)”. Men de anvendte perceptionskategorier er alligevel i de privilegeredes favør, således at deres typiske kendetegn gerne også er de, der er de mest anerkendte. Der er en social ulighed i adgang til at give krop og udseende den bedste pleje, men der er også en social ulighed i evnerne til at føre sig frem med sikkerhed, med utvungenhed og med evne til at hæve sig over de andres dømmende blikke. De mindre privilegerede er typisk mere tilbageholdende og mere hæmmede, og vil tit opleve en større afstand end privilegerede gør mellem den krop man drømmer om og den man har.

I nutiden kan der være grund til at se nærmere på betydningen af forholdet til kroppen for social differentiering. Vandebroeck (2017) har vist, hvorledes BMI går ned, mens frekvensen af spiseforstyrrelser går op, når man bevæger sig opad i klassestrukturen. Larsen et al. (2013) argumenterer for at anvende begrebet *health capital* eller sundhedskapital. Argumentationen handler ikke kun om de store uligheder, der er i adgang til sundhedstjenester og i sygdom og dødelighed, men også om, hvorledes der investeres penge, tid og kræfter i en krop, der skal fremstå som sund og stærk. Men meget tyder på, at klasseforskelle krydses af en generationsforskel, idet Larsen et al. (2020) finder, at mens de ældre generationer har et ”naturligt” kropsideal, hvor kroppen kun skal påvirkes forsigtigt gennem kost og motion, er de yngre mere åbne for kraftigere påvirkninger gennem hårde træningsformer, medicin og kirurgi.

De tidligere omtalte gymnasieelever fra Oslo (Pedersen et al. 2018) blev sammenlignet med elever fra et gymnasium, der i stor grad rekrutterer fra økonomisk privilegerede familier (Jarness et al. 2019). Der er markante forskelle i, hvorledes de to grupper af unge forholder sig til kroppen og hvilke normer de er underlagt. Begge grupper har naturlighed som et ideal, men giver begrebet forskelligt indhold. Mens de kulturelt privilegerede har et relativt afslappet kropsideal, lægger de økonomiske privilegerede større vægt på, at man skal være i god form og kroppen skal se sund ud, samt at man er med på moden. Men der er klare kønsforskelle på området. Drengene skal helst være stærke og dygtige til sport, men må godt slå sig løs med druk og slagsmål. Pigerne skal holde en meget stærk selvkontrol, med slankhed og perfekt lagt sminke.

Et klart vink om, at indfrielse af disse normer faktisk er en form for kapital ligger i, at norske mænd i ledende stillinger i erhvervslivet ser kropsformer som tegn på arbejdsetik og præstationsevner (Halvorsen og Ljunggren 2020). Hvorvidt det skal betegnes som en kulturel kapital, er ikke lige klart. Jeg vil, som nævnt, foreslå, at man også taler om kropsliggjorte former for økonomisk kapital, således at det jeg her har omtalt, vedrører forskelle i henholdsvis den kropsliggjorte kulturelle og den kropsliggjorte økonomiske kapital.

Følelsesmæssig kapital og sociale færdigheder som kapital?

Det sidste område jeg vil berøre er følelsesmæssig kapital. Illouz (2007, 2008) har udfor sket de forstærkede krav, der stilles i nutidens arbejdsliv til medarbejdernes følelsesmæssige og kommunikative kompetencer. De ideelle medarbejdere skal kunne oprette følelsesmæssige forbindelser til andre og være ”i kontakt med deres egne følelser”, alt mens de kontrollerer egne følelser tilstrækkeligt til ikke at fremstå som følelsesstyrede. De nye krav kan ses som en feminisering, men Illouz argumenterer for, at de relaterer sig lige så meget til klasse, idet en traditionel arbejderklassesocialitet er blevet marginaliseret. Da evnerne til at fremstå passende giver sociale fordele, begrebsfæster hun dem som *emotional capital*, altså følelsesmæssig kapital. Dette skal være den mest dybtliggende form for den kropsliggjorte kulturelle kapital, Bourdieu skriver om.

Sammen med kolleger har jeg (Prieur et al. 2016; Jensen og Prieur 2016) argumenteret for, at nutidens samfund stiller sterkere krav til sociale færdigheder, til *at kunne begå sig* (jf. også specialnummer af *Dansk Sociologi* 3/4 2016). Det handler om de følelsesmæssige færdigheder, som Illouz omtaler, men også lidt bredere om evner til at relatere til andre mennesker, til at kommunikere og til at vise selvkontrol. I et studie af, hvordan marginaliserede unge mødes af velfærdsstaten (Prieur et al. 2020) viser vi, at det at mangle disse evner kan udsætte en for en social nedvurdering, der kan være meget svær at håndtere for de som udsættes for den. Der kan opstå en selvforstærkende proces af skam, tilbageholdenhed og social isolation. Vi argumenterer for, at disse subtile former for nedvurdering af menneskers dybt personlige og kropsliggjorte væremåder kan være af betydning for at forstå opretholdelsen af klassestrukturer, særligt hvad angår de lavest positionerede. Men med henvisning til diskussionen af de norske gymnasielever ovenfor kan man også spørge, om ikke vurderingen af disse væremåder (eksempelvis evne til selvkontrol) også har betydning for forskelle mellem økonomiske og kulturelle fraktioner.

En afsluttende kommentar

Mit udgangspunkt for denne tekst har været, at hvis man vil analysere betydningen af kulturel kapital i dag, skal man se på, hvilke former denne kapital kan tage i et nutidigt samfund. Her har jeg ønsket at bidrage ved at pege på nogle spor, der kunne fortjene nærmere undersøgelse, både for at afdække, om forskelle på disse områder findes, og for at belyse hvilken betydning det i så fald har. Der er vel gået en smule inflation i, hvad der betegnes som kapital efterhånden, så jeg vil opfordre til, at man undersøger spørgsmålene så strigent som muligt. Hvis noget skal betegnes som kapital i en bourdieusk forstand, skal det kunne knyttes til spørgsmål om legitimitet, konvertibilitet og dominans (jf. Savage et al. 2005). Det er ikke givet, at de mulige kapitalformer beskrevet her faktisk er til hjælp for de privilegerede for at opretholde deres positioner. Det er ikke givet, at de mindre privilegerede ser det som en mangel ikke at indehave disse mulige kapitalformer, hvorfor der ikke nødvendigvis er en form for symbolsk vold i spil. Trækkene kan dog have en betydning i processer, der leder mod social lukning, idet mennesker, der ligner hinanden både med hensyn til sociale positioner og til sociale positioneringer tenderer til at finde sammen, i venskaber, ægteskaber og nabolag. Derfor kan disse mulige kapitalformer have en stor social betydning, selv om de måske strengt taget ikke indfrir alle kriterier for at omtales som kapital.

Annick Prieur, professor, Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet, ap@socsci.aau.dk

Referencer

- Bennett, T., Savage, M., Silva. E.B., Warde, A., Gayo, M., Wright, D. 2009. *Culture, Class Distinction*. London, Routledge.
- Bourdieu, P. 1979. *La Distinction*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. 1986. The Forms of Capital. In: J. G. Richardson (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (241-58). Connecticut: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. 1994. *Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*. København: Akademisk Forlag.
- Bourdieu, P. 1996. *The State Nobility*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. og Passeron, J.-C. 2006. *Reproduktionen. Bidrag til en teori om undervisningssystemet*. København: Hans Reitzel.
- Bourdieu, P. og Wacquant, L. 1992. *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzel.
- Calhoun, C. 2003. The Class Consciousness of Frequent Travellers: Towards a Critique of Actually Existing Cosmopolitanism. In: Vertovic and Cohen (eds.), *Conceiving Cosmopolitanism*. Oxford: Oxford UP.
- Dansk Sociologi*, 3-4, 2016.
- Faber, S.T., Prieur, A., Rosenlund, L. og Skjøtt-Larsen, J. 2012. *Det skjulte klassesamfund*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag.

- Halvorsen, P. Ljunggren, J. 2020. A new generation of business masculinity? Privileged high school boys in a gender egalitarian context. *Gender and Education*.
- Harrits, G.S., Prieur, A., Rosenlund, L. og Skjøtt-Larsen, J. 2010. Class and Politics in Denmark. Are both old and new politics structured by class? *Scandinavian Political Studies* 33 (1), 1-27.
- Heilbron, J. 2020. Capital Culturel. In: G. Sapiro (red.), *Dictionnaire International Bourdieu*. Paris: CNRS Editions.
- Illouz, E. 2007. *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Cambridge: Polity.
- Illouz, E. 2008. *Saving the Modern Soul. Therapy, Emotions, and the Culture of Self-help*. Berkeley: University of California Press.
- Jarness, V. 2013. *Every exception has its rule*. PH.D.Thesis, University of Bergen.
- Jarness, V., Pedersen, W. og Flemmen, M.P. 2019. The discreet charm of the children of the bourgeoisie: economic capital and its symbolic expressions at an elite business school. *British Journal of Sociology*, 70: 1402-1423.
- Jensen, S. Q. og Prieur, A. 2016. The Commodification of the Personal – Labour Market Demands in the Era of Neoliberal Postindustrialization. *Distinktion – Scandinavian Journal of Social Theory*, 17: 94-108.
- Khan, S. 2011. *Privilege: The Making of an Adolescent Elite at St. Paul's School*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
- Larsen, K., Cutchin, M. og Harsløf, I. 2013. Health Capital: New health risks and personal investments in the body in the context of changing Nordic welfare states. In: I. Harsløf og R. Ulmestig (red.), *Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States*. Palgrave Macmillan.
- Larsen, K., Hindhede, A.L., Nicolaisen, M.H. og Henriksen, F.M. 2020. Bodies Need Yoga? Not Plastic Surgery! Naturalistic versus instrumental bodies among professions in the Danish healthcare field. *Social Theory & Health preview*. <https://doi.org/10.1057/s41285-020-00151-z>
- Pedersen, W., Jarness, V., Flemmen, M. 2018. Revenge of the nerds: Cultural capital and the politics of lifestyle among adolescent elites. *Poetics*, 70, 54-66.
- Peterson, R.A. og Kern, R.M. 1996. Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review* 61: 900-907.
- Prehn, A. 2019. Det man har med sig hjemmefra, former, hvad det er muligt for en elev at opnå gennem sine sogninger. *Politiken* 12/11.
- Prieur, A., Rosenlund, L. og Skjøtt-Larsen, J. 2008. Cultural Capital Today: A case study from Denmark. *Poetics* 36 (1), 45-70.
- Prieur, A. og Rosenlund, L. 2010. Kulturelle skel. *Dansk Sociologi* 21: 2, 47-77.
- Prieur A. og Savage, M. 2013. Emergent Forms of Cultural Capital. *European Societies* 15 (2), 246-267.
- Prieur, A., Qvortrup Jensen, S., Laursen, J. og Pedersen, O. 2016: ‘Social Skills’: Following a Travelling Concept from American Academic Discourse to Contemporary Danish Welfare Institutions. *Minerva* 54 (4): 423-443.
- Prieur, A., Jensen, S.Q. og Nielsen, V.B. 2020. Lacking social skills: A social investment state’s concern for marginalized citizens’ ways of being. *Critical Social Policy*.

- Skeggs, B. 2004. *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Sølvberg og Jarness, V. 2018. Klasse, kropp og kultur: Fysisk aktivitet og symbolske grenser i den norske overklassen. *Tidsskrift for samfundsforskning*. Idunn, No 1.
- Vandebroeck, D. 2017. *Distinctions in the Flesh: Social Class and the Embodiment of Inequality*. London: Routledge.

Pierre Bourdieu, #metoo og strukturperspektivets revansje

Rønnaug Sørensen & Rune Åkvik Nilsen

Abstract:

Pierre Bourdieu, #metoo and the revanche of the structural perspective. Research on sexual harassment in the 1990s was not recognized. There was a lack of *cultural resonance* against sexual harassment. We discuss why there was such a lack of resonance, in the unions, the press, the law, and the social sciences. However, #metoo revolutionized the cultural resonance against sexual harassment. Acknowledged in public, it is no longer possible to claim that sexual harassment is an individual problem, which particularly affects some women. It is now apparent that this is a deeper, structural problem. We call this *the revanche of the structural perspective*. In consequence, we argue for the relevance of the sociology of Bourdieu, especially his theory of masculine domination. However, his theory has its limits. To explain the new cultural resonance against sexual harassment, we need a more dynamic and reflexive understanding of habitus. Positive changes have followed #metoo in Norway and Sweden. Changes, however, triggers resistance, both culturally and institutionally.

Keywords:

Bourdieu, #metoo, sexual harassment, cultural resonance, structural perspective, male domination, habitus, reflexivity

”Vi var forut for vår tid”, sa professor Karin Widerberg på den norske Sosiologforeningens vinterseminar i 2018. Hun var leder for et forskningsprosjekt om seksuell trakassering i 1988-1990 ved Universitetet i Oslo som Sørensen (1990, 1992) deltok i (Brandsæter & Widerberg, red., 1992). Den gang var den allmenne oppfatningen at seksuell trakassering enten ikke forekom, eller noe som man (les: kvinner) eventuelt måtte tåle. Nå er imidlertid situasjonen en annen: Widerbergs poeng er at #metoo-kampanjen fra 2017 har skapt et helt nytt kulturelt klima for å diskutere seksuell trakassering og mannsdominans. Vi vil kalte denne nye åpenheten for *kulturell resonans*. I dag blir seksuell trakassering anerkjent som

kulturelt problem, i 1988 ble det fornektet. Motsetningen mellom fornekelse og anerkjennelse av seksuell trakassering som problem er utgangspunktet for denne artikkelen.¹ Seksuell trakassering spenner over tre dimensjoner (Sørensen 2019:120): (1) *individuelle* krenkelser av individets egne grenser; (2) *strukturelle* brudd på sosiale normer, eksempelvis Lov om likestilling og forbud mot diskriminering, og (3) *kulturelle* overtredelser, knyttet til kjønnede begreper om ære og verdighet. Stikkord her er skam og symbolsk vold.

Vi vil først diskutere hvorfor ikke kunnskap om seksuell trakassering ble tatt på alvor tidligere, og hvorfor det har tatt så lang tid å skape kulturell anerkjennelse for problemet. Konsekvensene av mangelen på kulturell resonans blir illustrert med eksempler fra egen forskning, fra presse, lovgivning og høyere utdanningsinstitusjoner. Dernest fokuserer vi på vitenskapsteoretiske og teoretiske trender eller ‘vendinger’ (‘turns’) i akademia som har skapt snubletråder for forskningen på seksuell trakassering – og dermed har bidratt til å begrense den kulturelle resonansen. Tre ‘vendinger’ vil bli diskutert: den emosjonelle, postmoderne og biologiske.

Akademia stod imidlertid ikke på bar bakke da #metoo – og den norske TV-serien Skam² - revolusjonerte den kulturelle resonansen for seksuell trakassering i mange land. Noen feministiske forskere hadde lenge latt seg inspirere av den franske sosiologen Pierre Bourdieu (eksempelvis Prieur 1998 og Lilleas 2003). Hans sosiologi representerer ikke bare en kroppslig vending, men også en sterk betoning av strukturenes betydning. Med den nye kulturelle resonansen for seksuell trakassering blir dette perspektivet igjen allment ansett som relevant, vi kan snakke om en strukturperspektivets revansje i samfunnsvitenskapen. Vi vil illustrere dette med eksempler fra både akademia og den offentlige diskursen.³ I Danmark har imidlertid #metoo tilsynelatende fått lite gjennomslag inntil nå, i så måte er kontrasten stor til Norge og Sverige, hvor det har skjedd mye i kjølvannet av #metoo. I lys av denne forskjellen drøfter vi om Bourdieus teori om mannsdominans og hans sentrale habitusbegrep er mer egnet til å forklare kontinuitet enn endring. Vi argumenterer for at habitus må forstås mer dynamisk. Den *begrensede* refleksiviteten i Bourdieus aktør-forståelse må erstattes av en mer *utvidet* refleksivitet som gjør det mulig å forklare opprøret mot seksuell trakassering og mannsdominans.

Det er imidlertid ingen selvfølge at opprøret fører til at mannsdominansen og den seksuelle trakassering opphører. Er det motkrefter mot radikale endringer, noe som i så fall er lettere å forene med et mer tradisjonelt Bourdieu perspektiv? Vi vil drøfte dette i en analyse av hvordan #metoo har påvirket Norge og Sverige. Avslutningsvis trekker vi sammen trådene i våre analyser av Bourdieu, #metoo og det vi kaller for strukturperspektivets revansje.

Mangel på kulturell resonans i LO

Sarah J. Tracy (2010) skisserer en rekke kvalitetskriterier for kvalitativ forskning. Et av disse er at forskningen må ha *resonans*. Ifølge Tracy kan resonans innebære ‘empatisk validitet’, det vil si: “The potential of research to transform the emotional dispositions of people and promote greater mutual regard” (Dadds 2008, sitert i Tracy 2010). Dette er imidlertid for snevert i forskning på kulturelle tabu. Vi vil derfor utvide dette med et begrep

om *kulturell resonans*, som henviser til at forskningen får gjennomslag i en bredere offentlighet. Senere i artikkelen vil vi også knytte begrepet til en påstand om at vi lever i en tid med utvidet refleksivitet i kulturen.

Vi trenger et bredere begrep om kulturell resonans fordi i en tidlig fase var det bare noen få som opplevde forskningen på seksuell trakassering som ‘empatisk valid’. Resonansen var svært begrenset. Riktig nok fikk forskningsprosjektet til Widerberg m.fl. støtte fra flere oppdragsgivere: de kvinnedominerte fagforeningene Handel & Kontor og Hotell & Restaurant, og forskningen førte til endringer i den norske Arbeidsmiljøloven i 1995. Likevel var det mange som var svært skeptiske til forskningsresultatene. Prosjektet ble direkte motarbeidet av de mannsdominerte forbundene i LO (Landsorganisasjonen i Norge) som mente dette var ‘å ta flørten vekk fra arbeidsplassene’. Den kulturelle resonansen for seksuell trakassering i sentrale deler av LO var med andre ord svært begrenset, særlig blant mennene, men også hos enkelte kvinner.

Mangel på kulturell resonans i pressen

Det samme gjaldt i høyeste grad pressen. Forskningen fikk pressedeckning, men pressen var primært ute etter å kritisere. Pressens motvilje kom til uttrykk gjennom valg av bilder, overskrifter og vinklinger. Journalister forsøkte å forvrenge forskernes budskap. Når journalister ble konfrontert med dette, svarte de alltid at det var desken, fotografen eller redaktørens feil. Dette resulterte i at forskerne i stor grad bare sa ja til direktesendte radio- og tv-debatter. Den dårlige behandlingen i media gjorde flere av prosjektdeltakerne ‘mediesky’. Likevel bidro prosjektet til en endring i forståelsen av fenomenet. En analyse av avisens VGs dekning av seksuelle trakasseringssaker fra 1980 til 2010 (Figueroa 2017), viser at seksuell trakassering ble sett på som kvinners problem fram til 1991; noe de måtte tåle. Etter 1991 ble seksuell trakassering i større grad sett på som et samfunnssproblem.

Likevel fortsatte kvinner å benekte seksuell trakassering offentlig. Få ønsket å havne i en offerposisjon. Det var imidlertid ikke lenger like lett å fornekte at seksuell trakassering fant sted. Pressen seksualiserte likevel ofte avisoppslagene som skulle handle om trakassering (Figueroa 2017). Pressedeckningen fremsto som tvetydig: Seksuell trakassering var noe som skulle tas på alvor, samtidig ble det fokusert på sex for å skape interesse for sakene. Ofte ble tema også framstilt humoristisk, som i Lewinski-saken (med Bill Clinton).

Heidi Helene Sveen (2017:13) hevder at det var en kamp mellom to motstridende perspektiver i pressen helt fram til 2017: ”Seksuelle krenkelser presenteres enten som et resultat av en spesifikk kultur knyttet til fremmedkulturelle miljøer, eller de presenteres som et individuelt og relasjonelt fenomen frigjort fra sosiale og kulturelle strukturer”. I det første tilfellet var pressreaksjonen typisk moralsk fordømmende (eksempelvis masseovergrepene i Köln på nyttårsaften i 2015), men det angikk ikke egentlig oss, i vår angivelige likestilte vestlige kultur. I andre tilfeller ble seksuell trakassering fremdeles sett på som et individuelt problem.

Mangel på kulturell resonans i lovgivningen og høyere utdanningsinstitusjoner

Seksuell trakassering ble en del av arbeidsmiljøloven i 1995 og likestillingsloven i 2002. Juridisk rådgivning for kvinner (JURK), hevder likevel at kvinner som utsettes for seksuell trakassering har liten mulighet til å ta saken sin inn for domstolene.⁴ Dette på grunn av utgiftene og belastningene slike saker medfører. I løpet av perioden 2002–2013 var derfor kun seks saker om seksuell trakassering oppe i domstolene. Konsekvensen blir at seksuell trakassering skjer, men dette får svært sjeldent rettslige konsekvenser.

På universiteter og høyskoler var motstanden mot forskningen til Widerberg m.fl. svært lik ellers i arbeidslivet. Ved disse institusjonene ble det skapt regler og retningslinjer som forbød seksuell trakassering, men de var ofte ‘sovende’ paragrafer. Seksuell trakassering ble enten benektet eller forstått som noe man eventuelt måtte tåle. Det ble likevel vedtatt lovendringer og handlingsplaner for å hindre seksuell trakassering ved universitetene. Dette var i hovedsak drevet fram av likestillingsutvalg eller likestillingsansvarlige ved institusjonene. #metoo i Akademia har i ettertid avslørt at disse retningslinjene og lovene ikke fungerte etter hensikten.

Vitenskapelige snubletråder: Den emosjonelle vendingen

Etter prosjektet til Widerberg m.fl. ble det en het vitenskapsteoretisk og metodisk debatt i akademia. Denne debatten styrket ikke akkurat muligheten for å få forskning på seksuell trakassering anerkjent. I sentrum for kontroversene stod Widerbergs utprøving av den tyske sosiologen Frigga Haugs metode *memory work* – minnearbeid.⁵ I likhet med Bourdieu (2008) i sin selvanalyse, ønsket Widerberg å utvikle en metode som gjør det mulig å oppheve distansen i relasjonen mellom forsker og forskningsobjekt. I 1995 publiserte hun boken *Kunnskapens kjønn. Minner, refleksjoner og teori*. Sosiologen Halvor Fosli (1996) anmeldte boken under den megetsigende tittelen ‘Ugrei forsking på eige privatliv’. Fosli skriver sarkastisk at Widerberg ønsker å innlemme ”den modige sjølvbiografien” som sjanger i den samfunnsvitenskapelige kunnskapsproduksjonen:

Formålet med *Kunnskapens kjønn* ser ut til å vere oppheving av alle former for distanse, slik at forsking, politikk og privatliv kan gå opp i ein kvinnelig syntese av frigjering, spontanisme, nærliek og eit godt (seksual)liv (Fosli 1996:176) ... Dersom denne teksten kjem til å fungere som lærebok og pionerarbeid for framtidig kvinneforskning og allmenn feminisering av det akademiske liv, blir dei samfunnsvitenskaplege instituttet til emosjonelle galehus. Først då vil ein verkeleg erfare det Widerberg meiner er tilfellet også i dag, at ”at kjønn sitter i veggene og seksualiteten henger i luften”. Ein treng ikkje vere meir enn ein middels profet for å sjå kor gale det kan bli, både fagleg og menneskeleg. Berre dei med den aller sterkaste psyke vil overleve flaumen av vågale, dristige, klamme og svette vedkjenningar frå voldsoffer, masochistar, asketar, hedonistar, dommedagsprofetar, kikkarar osv. (Fosli 1996:179-180)

Etter #metoo kan denne lite imøtekommende omtalen virke gammelmodig, men illustrerer tydelig den sterke motstanden mot Widerbergs prosjekt. Hennes perspektiver manglet kulturell resonans. Widerberg ønsket å utfordre de etablerte vitenskapsstandardene:

The aim was to develop a method that would facilitate the problematization of the things we take for granted, especially gender, since it is exactly this taken-for-grantedness that contributes to making patriarchy invisible and difficult to change. But the aim was also to develop a non-positivistic research method where the division and hierarchy between researcher and research subjects were eliminated. Formulated as a feminist research method, and aiming at empowerment and liberation in both its process and results, the collective approach was underlined (Widerberg 2016: 1936).

Denne tilnærmingen ble begrunnet metodisk. For det første kan forskeren bli en feilkilde når forskningstema er knyttet til tabuer (Widerberg 2016, se også Bondi 2010). Widerberg hevder derfor at denne type forskning krever at forskeren først gjennomfører en selv-analyse. Hun mener dette burde være et krav i forskningsprosjekter som omhandler tabuer. For det andre vil selvanalyse føre til bedre intervjuer, og åpne for mer interessante spørsmål i møte med informantene (Widerberg 2018, Bondi 2010). Ambisjonen med metoden er å problematisere det vi *tar for gitt*, det Bourdieu (2000a) kaller *doxa*.

Et eksempel på dette er et forprosjekt Sørensen (1990) og Widerberg (1995,1999) gjorde på seg selv som forskere, hvor de brukte Frigga Haugs metode (Haug red., 1987). Kunnskapen fra dette forprosjektet førte med seg at informantene ble intervjuet to ganger. Dette var nødvendig blant annet fordi forprosjektet avdekket egne smertefulle erfaringer med overgrep. Slike minner er ubehagelige, og derfor tar det lengre tid å bearbeide minnene for å bringe dem opp til overflaten i hukommelsen, slik at det blir mulig å reflektere over dem. I forprosjektet fikk forskerne også en innsikt i at for å forstå seksuell trakassering må vi ta høyde for at dette er hendelser informantene mer eller mindre bevisst ønsker å glemme (Widerberg 1999:155).

”Under de oppfølgende intervjuene kom det klart frem at trakassering ikke kan betraktes som en isolert hendelse som man blir ferdig med en gang for alle”, påpeker Widerberg (2020:83). Den seksuelle trakasseringen blir en erfaring man bærer med seg, og som, uten å være bevisst, preger individets mentale og kroppslige disposisjoner, noe Bourdieu (2000a:38) kaller henholdsvis *habitus* og *hexis*.⁶ Eksempelvis kan en kvinne som har opplevd overgrep, bli ”hypersensitiv og tolke ”alt” som overgrep eller det omvendte; hun kan ta det for gitt, det er slik ”det” er eller hun er en slik man kan tillate seg å gjøre noe slikt med” (Widerberg 2020:83). Dette er *symbolisk vold* ifølge Bourdieu (2000a): Kvinnen har internalisert mannsdominansen som *doxa*, konsekvensen er skamfølelse og selvforakt.

I ettertid har flere forskere (Bondi 2010, Bourdieu 2008, Lilleaas 2003) argumentert for at forskerposisjonen er viktig i diskusjonene om validitet og reliabilitet i forskningen. En rent objektiv forskerposisjon er umulig. Å tydeliggjøre seg selv som forskersubjekt (både politisk og følelsesmessig) bidrar til å myndiggjøre informantene og demokratiserer tolkningsprosessen. Filosofen Hans Skjervheims (1976) berørte skille mellom forskeren som tilskuer og deltaker brytes ned. Bondi (2010) argumenterer for at det er viktig å anerkjenne

forskerens følelser, og hun refererer til den amerikanske sosiologen Arlie Hochschild, som går så langt som å kalle empirisk forskning for ‘emotion work’. Kontrasten til Foslis posisjon kunne ikke vært tydeligere.

Senere på 1990-tallet fikk selvbiografi som kvalitativ metode en renessanse både i engelsk og i deler av norsk sosiologi (Widerberg 1999). Blant andre hos Bourdieu (2008) medførte dette en vending som utvidet forståelsen av selvbiografiens potensiale: ikke bare øker selvbiografien muligheten til å forstå et individs historie, men i tillegg er det en metode som også kan bidra til å avdekke samfunnsmessige og kulturelle forhold. Med de sosiale medienes inntog i nyere tid ble denne sjangervendingen fornyet gjennom kampanjer som #jegharopplevd og ikke minst #metoo.

Vitenskapelige snubletråder: Den postmoderne vendingen

Tidlig på 1980-tallet sto Frankfurterskolens kritiske teori sterkt. Å avsløre ulikhet i maktforhold og synliggjøre strukturer var et hovedanliggende (Fürst 2012). Det var fortsatt lov å snakke om ‘patriarkatet’, men det skulle ikke være lenge. Den maskuline makten gikk ‘under jorden’. Med den postmoderne språkvendingen sent på 1980-tallet og utover 1990-tallet ble kjønn forstått som flytende, konstruert og iscenesatt. Postmoderne teori og Queerteori steg i kurs innenfor kjønnsforskningen på 1990-tallet (Holst 2009). Kjønnsforskningen ble dominert av forståelser som vektla kjønn som performativt og kulturelt konstruert (Gundersen 2017).

I ettertid kritiserer Nancy Fraser (i Mollerin 2015) denne vendingen for å være overdrivent opptatt av maktstrukturer i språket og identitetspolitikk. Det førte til en mangelfull og til dels reduksjonistisk forståelse av økonomiske og politiske maktforhold. Wencke Mühleisen (2018) støtter denne kritikken: ”Prisen ved å gi avkall på klassisk feministiske maktanalyser kan imidlertid være å gå seg vill i en knoppskyting av alle mulige identitets- og livsstilsvarianter, som til dels passer hånd i hanske med kommersielle dynamikker”.⁷ Den rådende kvindeforskningen på 1990-tallet var lite opptatt av seksuell trakassering som et uttrykk for mannsdominans. Likevel treffer ikke denne kritikken alle (Holst 2009), noe vi vil komme tilbake til.

Vitenskapelige snubletråder: Den biologiske vendingen

Innad i mange fagmiljøer hadde diskusjonen om sosiale fenomener som skapt av språket pågått i over 15 år før sosiologen Harald Eia gjorde dette til et offentlig spørsmål i 2010 (Østerud 2015). Med TV-serien ‘Hjernevask’ (2010) og boken *Født sånn eller blitt sånn?* (Eia & Ihle 2010), satte Eia den biologiske vendingen på dagsorden i den norske offentligheten. I Norge har denne biologiske – eller naturalistiske - vendingen blitt videreført av blant andre sosiologen Gunnar C. Aakvaag (2017). Han argumenterer for at innsikter fra evolusjonspsykologi, atferdsgenetikk og nevrovitenskap må inkorporeres i samfunnsvitenskapene. Det var særlig den postmoderne kjønnsforskningen som fikk hard medfart i TV-serien ‘Hjernevask’, og Harald Eia bidro sterkt til at postmoderne tankegods kom i miskredit. Evolusjonspsykologen Steven Pinker var Eias store inspirasjonskilde, særlig med boken *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature* fra 2002. Menneskets natur og evolusjon kom i fokus.

I sin analyse av krenkelsene som skjedde i Köln nyttårsaften 2016, hevdet Eia at dette skyldes menns natur (NRK ytring, 17 januar 2016). Menn begår overgrep rett og slett fordi de har lyst, og fordi det er gøy. Professor i psykologi ved NTNU, Leif Edward Ottesen Kinnair, har kommet med lignende perspektiver. Det ligger i genene at gutter trakasserer jenter og andre gutter, særlig homofile.⁸ Ved å avskrive at slike krenkelser er en sosial konstruksjon, mener Kinnair derfor at forebygging ikke nytter.

Faren er at denne vendingen fører med seg en biologisk essensialisme (menn *er* slik, kvinner *er* slik) som heller barnet ut med badevannet. Vendingen er en betimelig kritikk av lettint kulturell konstruktivisme (postmodernismen), men stenger for erkjennelsen av sialt skapte strukturer med dype røtter i fortiden, strukturer som ikke nødvendigvis er verken erkjente eller eksplisitt språkliggjorte av menneskene som lever nå. Derfor trenger vi Bourdieu.

Pierre Bourdieu: Den kroppslige vendingen og strukturperspektivets revansje

Postmodernismen fikk aldri fullstendig hegemoni i norsk kjønnsforskning. Bourdieu var riktig nok i hovedsak langt mer opptatt av klasse enn kjønn. Likevel lot også noen kvindeforskere seg inspirere av ham, særlig etter at Bourdieu ga ut boken *Den maskuline dominans* i 1998 (norsk utgave 2000). Denne ‘understrømmen’ i kjønnsforskningen førte med seg to ting:

For det første ble det satt fokus på strukturelle sammenhenger som systematisk går i kvinnernas disfavor. Med støtte i Bourdieus begrep om *maskulin dominans* tillot kvindeforskerne seg igjen å benytte ordet ‘patriarkat’. Patriarkatbegrepet peker på kvinneundertrykkelsens universalitet. I følge Bourdieu (2000a) er kulturen i samfunnet preget av *androsentrisme*, noe som innebærer at den maskuline dominansen oppfattes ubevisst som *doxa*, og ledsages av *symbolsk vold*, eksempelvis kvinner som skammer seg når de blir stemplet som horer (Sørensen 2019:140).

Den kulturelle (eller postmoderne) vendingen (konstruktivisme, dekonstruksjon, poststrukturalisme, queer teori, interseksjonalitet) var derimot perspektiver som i liten grad var opptatt av historiske formasjoner og overordnede strukturer (Mühleisen 2018).⁹ I mot dette inspirerte Bourdieu til en (tilbake)vending til strukturene; en strukturperspektivets revansje.

For det andre førte Bourdieus begrep om *habitus* også til en kroppslig (eller materiell) vending. *Habitus* er kroppsliggjorte handlingsdisposisjoner. Bourdieus handlingsteori kan knyttes til det Reckwitz (2002:251) kaller for *praksisteori*:

At the core of practice theory lies a different way of seeing the body. Practices are routinized bodily activities. ... A social practice is the product of training the body in a certain way. ... These bodily activities ... include also routinized mental and emotional activities ... if practices are the site of the social, then routinized bodily performances are the site of the social and – so to speak of ‘social order’.

I Bourdieus handlingsforståelse vektlegges det lærte og rutiniserte, en prærefleksiv handlingskompetanse som ‘sitter’ i kroppen: ”Uttrykket ”ryggmargskunnskap” er svært treffende, fordi det nettopp impliserer at kulturelle normer, for eksempel hvordan man står, sittter og snakker i ulike situasjoner, er forankret i kroppen og dermed utenfor bevissthetens grep” (Wilken 2008:37).

Habitus er på den ene siden aktørorientert: den muliggjør individuell handling ved å gi aktøren en handlingskompetanse. Habitus er *strukturerende*, aktøren former aktivt sin egen tilværelse. På den annen side er habitus strukturorientert: Habitus blir formet av individets posisjon i samfunnet, habitus er sosialt *strukturert*. Den siste dimensjonen gjør det mulig for Bourdieu å vektlegge hvordan maktforhold sniker seg inn i individene gjennom sosialiseringss prosesser, og former habitus på stilltiende vis.

Bourdies (2000a) teori om maskulin dominans eksemplifiserer dette. Her er han inspirert av Frigga Haug i sin analyse av hvordan kvinner lærer å underkaste seg gjennom kroppen. Han trekker frem minnearbeid som en metode for å få tak i situasjoner som bidrar til en disiplinering av kroppen. I norsk sammenheng videreføres dette perspektivet i Hanna Helseths masteroppgave i sosiologi fra 2005, *Ingen jenter på skolen her er horer – en studie av forebyggende arbeid mot seksuell trakassering*. Inspirert av Haug og Bourdieu - og ikke minst Widerberg - benytter Helseth sine egne fortellinger i boka *Generasjon sex* som kom ut i 2006. I artikkelen ”Seksual trakassering, verdighet og SKAM”, analyserer Sørensen (2019) hvordan Bourdies teori om mannsdominans kan brukes til å beskrive seksuell trakassering som en dypstruktur som ikke er tydelig erkjent eller eksplisitt språklig artikulert av aktørene i TV-serien Skam. Både dramaserien Skam, og senere #metoo-kampanjen illustrerer Bourdies relevans.

Kulturell resonans i en ny æra

Det har tatt lang tid å få til en ny kulturell resonans for et strukturelt perspektiv på seksuell trakassering. Mannsdominansen har vært så seiglivet at vi kan snakke om en kulturell *dypstruktur*. På tross av en mengde forsøk på debatter, handlingsplaner og lovgivning de siste 30 årene, har det ikke vært mulig å få gehør for hvor omfattende og dagligdags kvinners seksuelle underordning er. Når problemet ikke i tilstrekkelig grad anerkjennes eller kartlegges, ”må trakkerte kvinner vitne, fortelle og bygge opp en talerstol av offererfaringer. De må bære byrden og risikoen det er å fortelle om intime og sårbare erfaringer”, skriver Hannah Helseth i *Morgenbladet* i 2018. Dette er problematisk, hevder hun: ”Nødvendigheten av det ene vitnesbyrdet etter det andre er ikke å tale fra en posisjon av styrke, men av svakhet. Det må til fordi det ikke i tilstrekkelig grad er etablert som et politisk problem”.¹⁰ Nå er imidlertid problemet anerkjent, noe som medfører politiske, kulturelle og vitenskapelige konsekvenser på en helt ny måte.

Wencke Mühleisen var tidligere en profilert postmodernist og queerteoretiker. Nå har hun skiftet posisjon: ”Det ble tydelig i metoo-debatten at vi har behov for å nytenke begrep som ”patriarkalske maktstrukturer” som, hvor ulikeartet kvinners vilkår enn er, peker på en felles sårbarhet for trakassering og seksuelt misbruk”.¹¹ Et annet eksempel er Toril Moi, forfatter av *Sexual/Textual Politics* fra 1985, boken som i Norge bidro til: ”noe av postmo-

dernismens mest håndfaste arv: tenkning om kjønn som utfordret biologiske forklaringsmodeller og isteden la vekt på språkets skapende – eller hemmende - makt i omgangen med kjønnsroller” (Gundersen 2017:248). Nå innser Moi at dette ikke er tilstrekkelig. #Metoo ber ”meg om å revurdere mine egne erfaringer. All den tjafsing og kraftsing jeg ble utsatt for på 1970-tallet, for eksempel. På den tiden slo jeg det bort, trakk på skuldrene og fortsatte jakten på frihet. Metoo ber meg om å tenke over om det begrepet om feminism jeg hadde da, var godt nok”, skriver Moi i en artikkel i *Morgenbladet* i 2018.¹² Hun utdypet på en interessant måte hva nytenkingen innebærer:

Metoo oppstår i samfunn der unge kvinner krever offentlig anerkjennelse av at de også er seksuelle subjekter. Men så lenge dette skjer i et samfunn som fremdeles er sexistisk, som fremdeles tar sosial og økonomisk ulikhet mellom menn og kvinner for gitt, vil menn ikke nødvendigvis endre sine gamle handlingsmønstre. Kvinnenes nye handlefrihet blir presset inn i gamle moralnormer (hun skulle ha oppført seg mer forsiktig, hun skulle ha kledd seg mindre utfordrende, og så videre). Metoo krever at vi ser på seksualitet med et nytt blikk (Moi i samme artikkel).

Det nye blikket Moi anbefaler, ligner til forveksling på Bourdieus. Den forbedrete feminismen hun ser for seg krever et blikk for (dyp)strukturer som både menn og kvinner tar for gitt. Dette er nødvendig for å kunne gjøre noe med androsentrismen eller den maskuline dominansen (Bourdieu 2000a).

#Metoo har åpenbart vært avgjørende for det nye fokuset på seksuell trakassering, men også TV-Serien Skam har i betydelig grad bidratt til den økte kulturelle resonansen. Første sesong av serien kom høsten 2015, den fjerde og siste ble avsluttet sommeren 2017, altså før #metoo. Skam-serien var en stor suksess, ikke bare i Norge, men også i mange andre land, blant annet Tyskland, Italia, Frankrike, USA, Danmark, og serien ”slår alle rekorder i Sverige”, ifølge *VG* i 2017.¹³ Det er særlig sesong 2 i serien som skapte debatt rundt seksuelle overgrep, voldtek og hevnporno: ”Fra å være en omstridt, men først og fremst populær fiksjon, ble *Skam* nå et foregangseksempel i å framvise hvordan overgrep skjer, hvordan unge kvinner bør reise seg etter overgrep, og hvilke tiltak samfunnet bør iverksette” (Lindtner & Dahl 2018:177).

Til tross for at Skam-serien var en stor suksess også i Danmark, så det imidlertid lenge ikke ut til at verken denne serien eller #metoo førte til noen økt kulturell resonans mot seksuell trakassering. Danskene har i stedet tviholdt på et selvbilde som frisinnede og individualistiske, hevder den norske journalisten Martine Aurdal (2020). En feministisk kampanje mot seksuell trakassering ble oppfattet som en motsetning til dette, en heksejakt mot menn. Det var derfor verken kult eller greit å si fra, og den danske debatten sto derfor i sterkt kontrast til Norge og Sverige.

I skrivende stund ser dette ut til å endre seg også i Danmark. Under komikergallaen *Zulu Comedy Awards*, overrasket programlederen Sofie Linde alle med å ta et kraftfullt oppgjør med den seksuelle trakasseringen i mediebransjen i Danmark.¹⁴ Lindes oppgjør fikk stor oppmerksomhet, og førte med seg at en rekke kolleger sto frem med lignende historier. Oppgjøret sprer seg nå også til andre felt; eksempelvis har både borgermesteren i København, Frank Jensen, og partilederen i Radikale Venstre, gått av som følge av anklager om seksuell trakassering. ”Jeg tror det er litt tilfeldig at dette eksploderer nå. Alle sakene har

ligget der”, hevder politisk kommentator i avisen *Berlinske*, Thomas Larsen.¹⁵ Problemene har med andre ord blitt skjøvet under teppet. Med forankring i Bourdieus sosiologi er det kanskje nettopp dette vi bør forvente?

Bourdieu: Kontinuitet mer enn endring?

”Gammel vane er vond å vente”, er et norsk uttrykk. Dette er et sentralt poeng i Bourdieus forståelse av *habitus*. Tillærte disposisjoner (mentale og kroppslige) er trege, motstandsdyktige mot endring, og i liten grad gjenstand for bevisst refleksjon. Det er også derfor den maskuline dominansen kan feste seg dypt, som *doxa*, noe som tas for gitt.¹⁶ Innledningsvis i *Den maskuline dominans* skriver Bourdieu (2000a:9) følgende:

Egentlig har jeg aldri sluttet å undre meg over det man kan kalte *det paradoksale ved doxa*: Det faktum at vår verdensorden ... i det store og hele blir respektert slik den er... Enda mer overraskende er det at den etablerte orden, med sine dominansrelasjoner, sine rettigheter og overgrep, sine privilegier og urettferdigheter, til syvende og sist består, og det med en slik letthet...og at de mest ulidelige eksistensbetingelser så ofte kan fremstå som akseptable og til og med naturlige. Og jeg har dessuten alltid ansett den maskuline dominans ... for å være det beste eksemplet på denne paradoksale underkastelsen, som er en virkning av det jeg kaller for symbolsk vold”.

Om Danmark inntil nå eksemplifiserer en slik doxiske videreføring av maskulin dominans, er imidlertid kontrasten stor til andre land hvor det har skjedd mye i kjølvannet av #metoo. I lys av denne kontrasten kan vi peke på en paradoksal motsetning i tenkningen til Bourdieu. På den ene siden har #metoo bidratt til å synliggjøre og avsløre mannsdominans som doxiske, en seiglivet kulturell dypstruktur. Dette gjør Bourdieu relevant. På den annen side illustrerer imidlertid sitatet ovenfor at det ikke er åpenbart at Bourdieus sosiologi kan forklare hvordan en slik avsløring egentlig er mulig, han kan kritiseres for å beskrive mennesker som om de er ”doped on doxa” (Nilsen 2017:197). En slik tenkemåte er best egnet til å forklare kontinuitet, ikke endring. Bourdieus tekster gir imidlertid ikke grunnlag for en entydig tolkning av hans syn på spenningene mellom kontinuitet og endring, og som tidligere nevnt er han i hovedsak langt mer opptatt av klasse enn kjønn.

I sentrale hovedverk, blant annet *Distinksjonen*, ser det ut til at Bourdieu (1977, 1995) i stor grad bygger sin sosiologi på en sterk teori om internalisering (Nilsen 2017:185): Individer med en likeartet posisjon i klassestrukturen (det sosiale rom) utvikler likeartede disposisjoner, en homogen habitus som kommer til uttrykk i felles livsstil, smak og politiske oppfatninger. Posisjoner og disposisjoner smelter sammen.

Samtidig har Bourdieu også, som nevnt tidligere, en ide om at habitus er både strukturert (determinert) av sosial posisjon og samtidig strukturerende, det er rom for frihet og endringsevne (*agency*). Dette forsøket på å ‘løse’ aktør-struktur problemet står imidlertid i motsetning til sammensmeltingsteorien: En sammensmelting mellom posisjoner og disposisjoner, må vel innebære at mennesker er fastlåst i *doxa*, og hvor kommer i så fall dynamikken som driver frem endringer fra?

I *Meditasjoner* (Bourdieu 2000b:166-170) myker han imidlertid opp ideen om sammensmelting. Her påpeker han at habitus ikke er et ”ufeilbarlig instinkt som hver gang frembringer et svar som er mirakuløst tilpasset enhver situasjon” (s.166). Habitus er ikke nødvendigvis verken tilpasset eller koherent, mennesker kan havne i motsigelsesfylte posisjoner, noe som kan gi ”sønderrevne habitusformer prisgitt selvmotsigelse og indre splittelse” (2000b:167). Habitus ønsker i utgangspunktet spontant å videreføre de strukturer som har frembrakt den, men kan være på etterskudd av sosiale endringer, en *hysteresis*, eller *Don Quijote-effekt*, etter ridderen som var i utakt med sin tid. Disposisjonene kommer ”i uoverensstemmelse med de ”kollektive forventningene” som er grunnelementer for dets normalitet”. Dette gjelder særlig i en dyp krise, og når regelmessigheter og regler blir ”snudd på hodet” (s.167).

Dette er relevant for å beskrive menn som etter #metoo bokstavelig talt har blitt ‘tatt med buksene nede’, og som nå må erkjenne å de er i utakt med sin tid, og fremstår som gammelmodige figurer a la Don Quijote.¹⁷ Men hva med kvinnene, og særlig dem som har gått i bresjen for #metoo? De anklagede mennene har blitt *rammet* av en endring, og må tilpasse seg en ny situasjon, men det er kvinnene som har *initiert* den nye situasjonen, og setter premissene for den. *Agency*, endringsevnen, ligger hos kvinnene, og det er den som må forklares.

Bourdies (1977) studie av fjellbøndene i Kabylene, et tradisjonelt berbisk samfunn i Algerie, er den sentrale inspirasjonskilden for sammensmeltingsteorien (Swartz 1977:113-114), og denne studien har også en fremtredende plass i *Den maskuline dominans* (2000a). I *Meditasjoner* påpeker Bourdieu (2000b:166) at ”habitus’ foregripende tilpasning til de objektive betingelser er et *særtilfelle*, som utvilsomt forekommer særdeles ofte (i de universer som er velkjente for oss), men som vi må vokte oss for å generalisere”. Spørsmålet er om ikke det er nettopp denne feilen Bourdieu gjør i *Den maskuline dominans*, ved å generalisere for mye om kjønn fra et særtilfelle (de tradisjonelle Kabylene),¹⁸ til en mer dynamisk, moderne kontekst som må forstås på en annen måte (Atkins 2004:16, Atkinson 2016:105).

Riktig nok er ikke Bourdieu (2000a) blind for at det har skjedd fremskritt for likestillingen i nyere tid, eksempelvis at kvinner har gjort sitt inntog i høyere utdanning. Likevel virker det som om han tolker dette som overflatekrusninger, ikke dyptgripende endringsprosesser. I *Meditasjoner* hevder han (2000b:168) også at habitus og våre disposisjoner ”er underlagt en form for kontinuerlig revisjon, som imidlertid aldri er radikal siden den finner sted ut fra premissene som ligger i den foregående tilstand” (vår kursiv).

Sammenligner vi eksempelvis det norske samfunnet i 1960 med samfunnet i 2020, må det imidlertid være rimelig å karakterisere samfunnsutviklingen som en *kjønnsrevolusjon*: norske kvinner er ikke lenger utelukkende husmødre, men deltar i stor grad på like fot med menn i arbeidslivet, høyere utdanning og i politikken. Nå er det særlig en elite av kvinner i kvinnebevegelsen som har gått i bresjen for disse radikale endringene, og i *Meditasjoner* argumenterer Bourdieu (2000b:196) for et eliteperspektiv på refleksivitet og endring. Det nødvendig symbolske arbeidet for å løsrive seg fra doxas tause selvfolgeligheter, må først gjøres av særlig symbolsk kompetente talspersoner for de dominerte, hevder han. I neste omgang kan dette legge grunnlaget for en ”overføring av kulturell kapital som gjør det

mulig for de dominerte å mobilisere seg kollektivt og gå til undergravende virksomhet rettet mot den etablerte symbolske orden”.

Mot dette kan det argumenteres for at #metoo opprinnelig ikke var et elitefenomen: ”Den samme emneknagen ble først brukt av aktivisten Tarana Burke på nettstedet MySpace i 2006 som del av en solidaritetskampanje for overgrepssutsatte fargede kvinner i underpriviligeerte områder.” (Sletteland 2018:143). Burke er en farget kvinne som vokste opp i The Bronx i New York, og hun kom definitivt ikke fra en elitebakgrunn. Global oppmerksomhet fikk kampanjen først 2017, da en del kjendiskvinner begynte å fortelle om sine erfaringer med seksuell trakassering i Hollywood. Endringen starter på grasrota, men tar først fart når den privilegerte eliten tar affære.

I *Meditasjoner* åpner imidlertid Bourdieu (2000b:171) også opp for noe tilsvarende: at mennesker som er i mer ustabile posisjoner, særlig oppkomlinger og deklasserte, i større grad enn andre kan å være refleksive, noe Burke kan være et eksempel på. Forskjellen er nok likevel at elitegrupper sitter i posisjoner som i større grad gir dem makt til å knytte økt refleksivitet til å initiere kulturell og institusjonell endring. Burke, derimot, er et unntak som bekrefter en regel om at de marginaliserte refleksivitet som oftest uttrykker avmakt.¹⁹

Det er sikkert riktig at både eliter og marginaliserte kan være refleksive. Likevel er det noe utilfredsstillende med Bourdieus posisjon. For det første er det ikke lett å bli klok på det åpenbare motsetningsforholdet mellom å åpne for refleksivitet og samtidig insistere på at mennesker nærmest er dopet på doxa (Nilsen 2017, Burawoy 2019). I tillegg blir det vanskelig å vite hvordan vi skal tolke handlingsmulighetene til folk flest, hvis refleksivitet er for de få, enten de tilhører eliten eller er blant de marginaliserte.

Det er åpenbart slik at mye av det vi gjør foregår på et prærefleksivt plan, og Bourdieu hjelper oss til å avdekke seiglivede dypstrukturer som fortsatt preger oss. Det som likevel savnes hos Bourdieu er en mer allmenn teori om refleksiv modernisering (Nilsen 2017:196), for ”the more societies are modernized, the more agents (subjects) acquire the ability to reflect on the social conditions of their existence” (Beck 1994:174). En betydelig høyere andel av befolkningen får nå høyere utdanning, og i en verden preget av globalisert kapitalisme og hurtige teknologiske endringer, blir ustabile posisjoner noe stadig flere i større eller mindre grad må leve med.

Konsekvensen er at dissonans og forstyrrelser i habitus blir en ny form for rutine, ikke noe som krever spesifikke kriser (Nilsen 2017:196). Habitust må forstås mer dynamisk. Samfunnet er preget av mer refleksivitet, både individuelt og institusjonelt (Aakvaag 2013). Bourdieus *begrensete* refleksivitet må derfor erstattes av mer *utvidet* refleksivitet, og i vårt tilfelle kommer dette spesifikt til uttrykk som en økt kulturell resonans med tanke på sekssuell trakassering. I et slikt perspektiv er det nærliggende å tolke det danske #metoo-tilfellet som en mer seiglivet utsettelse, en noe lengre stillhet før den uunngåelige stormen – som nå kommer også i Danmark. Vi vil ikke spekulere nærmere over hvorfor Danmark tilsynelatende er på etterskudd,²⁰ men heller se litt kortfattet på hvordan ‘stormen’ #metoo har påvirket Norge og Sverige på enkelte områder.

Har #metoo forandret Norge og Sverige?

Nye sosiale medier som Twitter, med #metoo som det beste eksemplet foreløpig, viser hvordan oppgjøret mot seksuell trakassering kan spre seg i rekordfart over hele verden, og muliggjøre en ny bølge av internasjonal solidaritet (Widerberg 2020). Tradisjonelle medier er imidlertid også viktige. I Norge spilte store nasjonale aviser som *Aftenposten* en svært aktiv rolle i kjølvannet av #metoo, gjennom oppsökende journalistikk på en rekke samfunnsområder (Sletteland 2018). Her er kontrasten stor til 1990-tallet, hvor pressen hovedsakelig motarbeidet funnene fra forskningen på seksuell trakassering.

Mediene – nye og gamle – satte #metoo på den offentlige dagsorden, og er derfor sentrale for å forstå den økte kulturelle resonansen mot seksuell trakassering i både Norge og Sverige. Denne økte resonansen har fått bredt nedslag i samfunnet. Vi tolker dette som et uttrykk for at en mer dynamisk og refleksiv habitus faktisk er utbredt i befolkningen i begge land.

I Sverige fikk #metoo-opprøret betydelig gjennomslag på arbeidsplasser og i yrkesgrupper. Det gjør at #metoo mobiliserer: ”nedenfra og innenfra, gruppe for gruppe”, hevder Widerberg (2020:84). Det fundamentale med dette er at oppgjøret løftes fra individ til kollektiv, og blir institusjonalisert på grunnplanet i samfunnet. Samlet i en gruppe våger kvinner å stå frem, og det er ved å stå samlet at protestene ikke kan neglisjeres. Effekten forsterkes av at det ikke bare dreier seg om én gruppe, eller ett yrke, men mange grupper og mange yrker.

I likhet med i Sverige har det vært et sterkt fokus på arbeidslivet også i den norske dekningen av #metoo, hevder Anja Sletteland (2018). Hennes analyse av dette er imidlertid tvetydig. På ene siden fremholder hun (2018:156) at #metoo fikk gjennomslagskraft fordi det allerede fantes avklarte ansvarsforhold og regler i det norske arbeidslivet for hvordan problemet skulle håndteres. Seksuell trakassering i arbeidslivet har vært forbudt siden 1995, og arbeidsgivere har plikt til å forebygge og forhindre at trakassering skjer. I tillegg har arbeidstakere rett til å varsle om kritikkverdige forhold i virksomheten.

På den annen siden trekker hun frem forhold som peker i motsatt retning. Fra en rekke bransjer i arbeidslivet dukket det opp fortellinger om trakassering og overgrep, og disse ble presentert offentlig i aviser som *Aftenposten*. Disse fortellingene hadde ikke blitt fanget opp av formelle prosedyrer på arbeidsplassene. Flere aviser intervjuet arbeidstakere og tilslitsvalgte i ulike bransjeorganisasjoner, og i intervjuene kom det frem at apparatet for å håndtere seksuell trakassering i arbeidslivet var mangelfullt. I tillegg eksisterer det fortsatt holdninger som gjør varsling vanskelig ”og som regel resultatløst” (Sletteland 2018:148).

Widerberg (2020:86) hevder at #metoo fikk gjennomslag i Sverige også fordi: ”Likestilling som ideologi er helt integrert i svensk politikk i dag, det er plattformen for den nyfeministiske aktiviteten vi ser i Sverige nå”. Når likestilling får en slik sterkt posisjon i det politiske landskapet, gjør dette noe med forventningene, og når disse forventningene ikke blir innfridd er: ”nyfeminisme både et logisk og legitimt svar” (Widerberg 2020:86). #Metoo får dermed en sterkt kulturell resonans fordi oppgjøret mot seksuell trakassering blir båret frem av at likestillingen er sterkt institusjonalisert i den svenske politikken.

Til tross for dette er det fortsatt begrensninger i det svenske lovverket. I likhet med i Frankrike, India, Serbia, Kina og USA, har vi sett eksempler i Sverige på at kvinner som

har fortalt sine historier om trakassering og overgrep, er blitt saksøkt for æreskrenkelser. Bakgrunnen for dette er at lovverket mot æreskrenkelser er langt bedre utbygd enn loververket mot seksuell trakassering og overgrep, hevder Marta Breen (2020:33).

I likhet med Widerberg gjør Sletteland (2018) et poeng av at #metoo også fikk bred forankring i norsk politikk. Samtlige politiske partier stilte seg bak #metoo-kampanjen, og definerte problemet som manglende oppfølging av lovverket fra arbeidsgiveres side. Som tidligere nevnt har imidlertid seksuell trakassering svært sjeldent fått rettslige konsekvenser. Krav om reformer fulgte derfor i kjølvannet av #metoo. 1.januar 2020 ble likestillingsloven endret, og Diskrimineringsnemnda ble etablert som et lavterskelttilbud for behandling av saker om seksuell trakassering.²¹

Lovendringer er vel og bra, men tidligere forskning viser at i spørsmål om seksuell trakassering, og likestilling mer generelt, er det viktig å skille mellom det formelle og uformelle, mellom idealer og realiteter. Den formelle reguleringen uttrykker politiske idealer som ikke nødvendigvis speiler de faktiske realitetene. Intervjuene vi refererte til ovenfor reflekterer denne motsetningen.

Det samme gjør ny forskning om det norske politiet. Dag Ellingsen (2020) og Ellingsen & Lilleaas (2020) viser at mennene i politiet er i en utvetydig og overlegen maktposisjon overfor kvinnene i kraft av alder og posisjon, men også som sentrale referanser den dagen de skal søke jobb. Selv om det er langt flere kvinner i politiet enn tidligere ser ikke dette ut til å endre den mannsdominerte kulturen.²² I tråd med dette har Dag Ellingsen og Ulla-Britt Lilleaas også avdekket en festkultur og såkalte ‘knulletorsdager’ knyttet til politiutdanningen. Her har eldre mannlige instruktører hatt seksuell omgang med unge kvinnelige studenter, og det i en kontekst hvor maktforholdene er svært skjeve, og åpenbart i strid med politietatens offisielle verdigrunnlag.²³ Dag Ellingsen, Ulla-Britt Lilleaas & Beate Sløk-Andersen (2020) har også påvist en sterk mannsdominans i militærret, en kvinnediskriminerende kultur som blant annet kommer til uttrykk i en ekskluderende maskulin humor, men også gjennom generell språkbruk (se også Lilleaas & Ellingsen 2014).

Funnene fra politiet og militærret står i motsetning til et av poengene til Sletteland (2018). Hun hevder at #metoo også fikk gjennomslag i Norge fordi #metoo-kampanjen ble tolket inn i en diskusjon om maktmisbruk generelt, og ikke spesifikt om mannsdominans. Selv om noen forsøkte å diskreditere #metoo-kampanjen som en demonisering av menn eller stakkarsliggjøring av kvinner, ble ikke dette den rådende tolkningen. Fokuset på maktmisbruk gjorde isteden at #metoo-kampanjen appellerte til en bredere moralsk konsensus i storsamfunnet, hevder hun (2018:157), og bidro slik til å skape bred sympati og interesse for problemstillingen.

Den åpenbare mannsdominansen og maktmisbruket som blant annet er avdekket i politiet antyder imidlertid at den moralske konsensusen mot maktmisbruk fortsatt ikke er så bred som ønskelig. Istedet er det nærliggende å tro at mange menn fortsatt oppfatter sin egen dominans som *doxa*, noe naturlig som det ikke er grunn til å stille spørsmål ved. Med andre ord innebærer ikke den økte refleksiviteten og kulturelle resonansen at den seksuelle trakasseringen umiddelbart opphører. Det er sterke motkrefter og en betydelig treghet.

Kulturelt er dette fordi mange menn fortsatt stritter mot å ta et oppgjør med mannsdominansen; institusjonelt, fordi formelle endringer av lover og regler ikke er tilstrekkelig for

å endre den faktiske praksisen. Som nevnt ble Diskrimineringsnemnda etablert som et lavterskelttilbud for behandling av saker om seksuell trakassering, men det er for tidlig å si om dette vil føre med seg vesentlige endringer i faktisk praksis. Inntil nå er det fortsatt et gap mellom idealer og realiteter. Og sterke motkrefter og treghet er nettopp noe vi vil forvente ut fra et mer tradisjonelt strukturelt perspektiv inspirert av Bourdieu.

Avslutning

I Norge ble det forsket på seksuell trakassering allerede på 1990-tallet. Den gang fikk ikke forskningen særlig god mottakelse. Den kulturelle resonansen mot seksuell trakassering var i liten grad til stede. På tross av endringer i lovgivningen var det lite som skjedde, og det ble bevilget lite penger til denne typen forskning. Etter #metoo er den kulturelle resonansen en helt annen. Det har kommet nye lover og handlingsplaner, problemet blir ikke lenger fortet i det offentlige ordskiftet.

Det er igjen lov til å snakke om patriarkatet, og det er ikke lenger legitimt å omtale seksuell trakassering som et rent individuelt problem, som særlig rammer enkelte kvinner. Nå er det allment anerkjent at dette er et dypere, strukturelt problem – vi har kalt dette for *strukturperspektivet revansje*.

Vi har derfor særlig trukket frem Bourdieu og hans strukturelle teori om mannsdominans. Denne teorien er egnet til å få tak på makten som ligger forankret i dypstrukturer som ikke er klart artikulert eller erkjent, og som det derfor er vanskeligere å få gjort noe med. Nå er imidlertid den seksuelle trakasseringen og mannsdominansen åpent anerkjent som problem, det er en helt annen *kulturell resonans* for dette enn tidligere. Vi har derfor argumentert for at vi trenger en mer dynamisk og refleksiv forståelse av *habitus* for å forklare hvordan dette har blitt mulig. I vår tid har handlende aktører mer *agency*, endringskraft – den *strukturererende* evnen er mer dynamisk.

Selv om vi har vist at det har skjedd positive endringer i Norge og Sverige, har vi imidlertid likevel antydet at det er sterke motkrefter, både kulturelt og institusjonelt. Det er en betydelig treghet, som Bourdieu fanger inn med sin ide om at aktører også er *strukturerte*. Trege og tunge strukturer bremser endringskraften i den ‘stormen’ #metoo utløste. Det er en sterk spenning mellom endring og kontinuitet.

Her er det en klar parallel til det nye fokuset på strukturell rasisme knyttet til *Black Lives Matter*-bevegelsen, særlig utløst av drapet på afrikanskamerikanske George Floyd i Minneapolis 25. mai 2020. Arnfinn Midtbøen (2021) drøfter om begrepet strukturell rasisme er relevant for norske forhold. Bildet er tvetydig. På den ene siden gir velferdsstatens omfordelende institusjoner grunnlag for en strukturell inkludering av innvandrere. Midtbøen trekker særlig frem annengenerasjons innvandrerkvinner som lykkes svært godt i høyere utdanning, og i stigende grad inntar eliteposisjoner i samfunnet, blant annet som leger. Samtidig er det paradoksalt nok de som har fått jobb i høystatusyrker som i høyest grad rapporterer at de har blitt utsatt for diskriminering. Midtbøen hevder at dette ‘integrasjonsparadokset’ kan forklares ved at høyere utdanning fører med seg økte forventninger om likebehandling, og at: ”innlemming i majoritetsdominerte eliteyrker gir større eksponering for diskriminering” (Midtbøen 2021:111). Han påpeker derfor at sosioøkonomisk klassemobilitet ikke nødvendigvis fører med seg en kulturell anerkjennelse. Vi tolker dette slik:

Selv om velferdsstaten bidrar til å redusere den *institusjonaliserte*, strukturelle rasismen, er ikke dette tilstrekkelig til å fjerne den *kulturforankrede*, strukturelle rasismen. I likhet med den seksuelle trakasseringen knyttet til mannsdominans, er med andre ord også den strukturelle rasismen preget av en sterk spenning mellom endring og kontinuitet.

Selv om det ikke lenger er mulig å gå tilbake til status quo før #metoo, er det imidlertid grunn til bekymring for at ‘stormen’ legger seg, at fokuset på mannsdominansen avtar, og at tematikken gradvis blir borte fra den offentlig dagsorden. For at det ikke skal skje er det svært viktig med mer forskning på feltet, eksempelvis slik Dag Ellingsen og Ulla-Britt Lil-leaas nylig har avdekket svært kritikkverdige forhold i politiet.

Rønnaug Sørensen, Førstelektor i samfunnssfag, Institutt for kultur, religion og samfunnssfag, Universitetet i Sørøst-Norge
Rune Åkvik Nilsen, Professor i sosiologi, Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge

Noter

- ¹ Takk til anonym referee for nyttige kommentarer til manus.
- ² ‘Skam’ er en norsk dramaserie for ungdom. Serien gikk i fire sesonger fra 2015 til 2017. Serien tematiserer kjønn, seksualitet og seksuelle overgrep, klasse, identitet, vennskap, etnisitet og religion. Serien ble enormt populær over store deler av verden, og i mange land ble det laget nasjonale versjoner av serien; blant annet i USA, Frankrike, Tyskland og Italia. Om Skamserien, se Lindtner & Skarstein (2018, red.).
- ³ Seksuell trakassering rammer i hovedsak kvinner, men også noen menn. Vår forskning har vært rettet mot kvinner, og derfor vil vi fokusere på seksuell trakassering av kvinner i denne artikkelen.
- ⁴ https://www.nrk.no/ytring/blir-du-seksuelt-trakassert--synd-for-deg_-1.13748933
- ⁵ I *Den maskuline dominans* bruker Bourdieu (2000:36-38) Haugs forskning i sin analyse av seksualiseringen av kvinnekroppen. Vi kommer tilbake til dette.
- ⁶ Bourdieu bruker hexisbegrepet kun unntaksvis, derfor vil vi senere kun bruke habitusbegrepet, da tenkt som summen av mentale og kropsliggjorte disposisjoner.
- ⁷ <http://www.stk.uio.no/om/aktuelt/i-media/2018/patriarkatets-d%C3%A9%C3%A0-vu-.html>
- ⁸ <https://forskning.no/2017/03/onske-om-tilfeldig-sex-oker-risiko-trakassering/produert-og-finansiert-av/ntnu>
- ⁹ <http://www.stk.uio.no/om/aktuelt/i-media/2018/patriarkatets-d%C3%A9%C3%A0-vu-.html>
- ¹⁰ <https://morgenbladet.no/aktuelt/2018/01/de-tusener-pa-tusener-med-vitnesbyrd-viser-den-feministiske-bevegelsens-styrke-og>
- ¹¹ <https://www.stk.uio.no/om/aktuelt/i-media/2018/patriarkatets-d%C3%A9%C3%A0-vu-.html>
- ¹² <https://morgenbladet.no/ideer/2018/06/om-alternativer-til-toleranse>.
- ¹³ <https://www.vg.no/rampelys/tv/i/32gwA/skam-slaar-alle-rekorder-i-sverige>
- ¹⁴ Gallen ble avholdt 26.august 2020, og opptaket fra gallaen ble vist offentlig 6.september.
- ¹⁵ Larsen er sitert i *Aftenposten*, 20.10.2020.

- ¹⁶ Dette gjelder også språket: ”Vi sleper rundt på patriarkatet i form av ord, forkledd som nøytrale...Ordene og uttrykkene vi bruker daglig, har dype spor etter årtusener med kjønnsbalanse. Språket fungerer som en fryseboks der tidligere tiders syn på kjønn blir konservert og holder seg lenge etter best før-datoen” (Uri 2018:200). Se også Bourdieu (2000a:39).
- ¹⁷ Bourdieu (2004) gir selv en glimrende analyse av slike prosesser i *Unkarsballet – krise i bondesamfunnet*, se særlig s. 215-216.
- ¹⁸ Bourdieu (2000a:39), skriver eksempelvis at: ”Fordi hele den begrensede verden de er innelukket i – landsbyrommet, huset, språket, redskapene – innbefatter de samme still-tiende lydighetsregler, kan ikke kvinnene annet enn å bli hva de er ifølge den mytiske fornuft, og på denne måten bekrefte, først og fremst i egne øyne, at de på naturlig vis er dømt til det lave, det forvridde, det lille, det tarvelige, det betydningsløse osv.”
- ¹⁹ Det siste utforsker Bourdieu (et.al,1999) grundig i *The Weight of the World – Social Suffering in Contemporary Society*. Beverly Skeggs (2004:88) kommenterer at ”In *Weight of the World* the workings class habitus is absolute and complete lack, an adjustment with no possibility of change”.
- ²⁰ Danmark har imidlertid rykket nedover WEFs årlige likestillingsbarometer. I 2019 havnet landet på en 14 plass. Norge er på 2.plass, Sverige på 4.plass (Breen 2020:23).
- ²¹ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/endringer-i-lover-og-forskrifter-fra-1.1.2020-fra-kulturdepartementet/id2683102/>
- ²² De påviser en kjønnsbestemt arbeidsdeling innad i politiet, hvor andelen menn er klart høyest i de mer operative, ‘skarpe’ enhetene.
- ²³ Denne ferske forskningen ble omtalt av journalisten Karianne Grindem i *Politiforum*: <https://www.politiforum.no/benedicte-bjornland-forskning-politidirektoratet/forskere-slalar-alarm-om-sex-ukultur---jeg-blir-opprort/205889>

Litteratur

- Aakvaag, Gunnar. 2013. *Frihet. Et essay om å leve sitt eget liv.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Aakvaag, Gunnar. 2017. ”Samfunnsvitenskap og biologi. En røff guide til den naturalistiske vendingen”. I Balsvik, Eivind & Solli, Susanna M. (red.). *Introduksjon til samfunnsvitenskapene. Bind 1.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Atkins, Lisa. 2004. ”Introduction: Feminism, Bourdieu and after” I Atkins, Lisa & Skeggs Beverley. Ed. *Feminism After Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Atkinson, Will. 2016. *Beyond Bourdieu*. Cambridge: Polity Press.
- Aurdal, Martine. 2020. ”Revolusjonen har kommet til Danmark” <https://www.dagbladet.no/mening/revolusjonen-er-kommet-til-danmark/73000535>
- Beck, Ulrich. 1994. ”The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization”. I Beck, Ulrich, Giddens, Anthony & Lash, Scott. *Reflexive Modernization*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, Roni. 2013. ”Now I see it, now I don’t: Researcher’s position and reflexivity in qualitative research” *Qualitative Research*, Vol 15(2)219-234. SAGE.
- Burawoy, Michael. 2019. *Symbolic Violence. Conversations With Bourdieu*. Durham & London.

- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1995. *Distinksjonen*. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, Pierre. 1999. et.al. *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 2000a. *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, Pierre. 2000b. *Meditasjoner*. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, Pierre. 2004. *Unkarsballet. Krise i bondesamfunnet*. Oslo: Pax Forlag.
- Bourdieu, Pierre. 2008. *Utkast til en selvanalyse*. Oslo: Pax Forlag.
- Bondi, Liz. 2005. "The place of emotion in research: From partitioning emotion and reason to the emotional dynamics of research relationships". I Joyce Davidson, Liz Bondi & Mick Smith. Eds. *Emotional Geographies*. Ashgate.
- Breen, Marta. 2020. *Hvordan bli en (skandinavisk) feminist. 20 veier til mer likestilling på jobben, i livet og i kjærligheten*. Oslo: Cappelen Damm.
- Dads, Marion. 2008." Empathic validity and practitioner research". *Educational Action Research*, 16:279-290. DOI:10.1080/09650790802011973.
- Ellingsen, Dag. 2020. "Barske menn og tafatte ledere – Om uheldige kulturer i Vest politidistrikt". I *Politiforum*. 30 januar. <https://www.politiforum.no/forskning-kronikk-vest-politidistrikt/barske-menn-og-tafatte-ledere--om-uheldige-kulturer-i-vest-politi-distrikt/156984>.
- Ellingsen, Dag & Lilleaas, Ulla-Britt (2020). "Ekskluderende maskulinitetskulturer i en mannsbastion – belyst gjennom et norsk politidistrikt". I *Søkelys på Arbeidslivet*, Årgang 37, nr. 4, s.285-298.
- Eia, Harald & Ole Martin Ihle. 2010. *Født sånn eller blitt sånn?* Oslo: Gyldendal Forlag
- Fosli, Halvor. 1996. "Ugrei forsking på eige seksualliv". I Fosli, Halvor. *Ute på prøve*. Oslo. Samlaget.
- Figueroa, Isabel. 2017. *Er det virkelig noen som tror på slikt? En analyse av VGs skrive-måter om seksuell trakkassering 1980-2010*. Masteroppgave i historie-femårig lektorprogram. Humanistisk fakultet. Institutt for historiske studier. NTNU.
- Furst, Elisabeth. 2012. "Kvinner i akademia (1988) - tilbakeblick og refleksjoner". *Tids-skrift for kjønnsforskning*. Nr.2.159-165. Universitetsforlaget.
- Grindem, Karianne. 2020. "Forskere slår alarm om sex-ukultur: - Jeg blir opprørt" <https://www.politiforum.no/benedicte-bjornland-forskning-politidirektoratet/forskere-slalar-alarm-om-sex-ukultur---jeg-blir-opprort/205889>
- Gundersen, Bjarne Riiser. 2016. *Da postmodernismen kom til Norge*. Oslo: Flamme Forlag.
- Haug, Frigga. 1987. Ed. *Female sexualization*. London: Verso Classics.
- Helseth, Hanna. 2005. *Ingen jenter på skolen her er horer*. Masteroppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo.
- Helseth, Hanna. 2010. *Generasjon sex*. Oslo: Forlaget Manifest.
- Helseth, Hanna. 2018. "De tusener på tusener med vitnesbyrd viser den feministiske bevegelsens styrke – og svakhet". <https://www.morgenbladet.no/aktuelt/kommementar/2018/02/01/de-tusener-pa-tusener-med-vitnesbyrd-viser-den-feministiske-bevegelsens-styrke-og-svakhet-skriver-hannah-helseth/>.
- Holst, Cathrine. 2009. *Hva er feminismen*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Lilleaas, Ulla-Britt. 2003. *Fra en kropp i ustand til en kropp i det moderne*. Rapport 2:2003
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo. Dr.polit avhandling.
- Lilleaas, Ulla-Britt & Ellingsen, Dag. 2014. *Likestilling i forsvaret. Fortropp, baktrupp og kamparena*. Oslo: Cappelen Damm.
- Lilleaas, Ulla-Britt, Ellingsen, Dag & Sløk-Andersen, Beate. 2020. ”Humorens tvetydige funksjon. Hva kjennetegner humor som kan fungere ekskluderende i tradisjonelle mannsbastioner?” *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Nr.1, 8-22. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2020-01-02>.
- Lindtner, Synnøve & Skarstein, Dag. 2018. Red. *Dramaserien Skam*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Midtbøen, Arnfinn H. (2021). ”Strukturell rasisme i en strukturelt inkluderende velferdsstat?”. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Årgang 62, nr. 1, s.106-115.
- Moi, Toril. 1985. *Sexual/textual Politics: Feminist Literary Theory*. Methuen.
- Moi, Toril. 2018. ”Om alternativer til toleranse”. <https://morgenbladet.no/ideer/2018/06/>.
- Mollerin, Kaja Schjerven. 2015. ”Samtidens håp og kamp”. *Agora* nr.2-3.
- Mülheisen, Wenche. 2018. ”Patriarkatets déjà vu” <https://www.stk.uio.no/om/aktuelt/i-media/2018/patriarkatets-d%C3%A9j%C3%A0-vu-.html>.
- Nilsen, Rune Åkvik. 2017. ”Getting to Norway: Do we need to go beyond Zygmunt Bauman and Pierre Bourdieu in order to understand contemporary Norwegian society?” I Michael Hviid Jacobsen. Ed. *Beyond Bauman – Critical Engagements and Creative Excursions*. London & New York: Routledge.
- Pinker, Steven. 2002. *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature*. London: Penguin Books.
- Prieur, Annick. 1998. ”Forholdet mellom kjønn og klasse med utgangspunkt i Bourdieus sosiologi”. *Sosiologisk tidsskrift*, nr. 1-2: 131-147.
- Resnik, David B.1998. ”The ethics of science. An instruction”. London and New York: Routledge.
- Reckwitz, Andreas. 2002. ”Toward a Theory of Social Practices A Development in Culturalist Theorizing.” *European Journal of Social Theory*, 5 (2):243-263.
- Skeggs, Beverly (2004): ”Exchange, value and affect: Bourdieu and the self”. I Atkins, Lisa & Skeggs Beverley (Ed.): *Feminism After Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Skjervheim, Hans. 1976. *Deltakar og tilskodar, og andre essay*. Oslo. Aschehoug Forlag.
- Sletteland, Anja. 2018. ”Da #metoo kom til Norge – Et ufullendt normskifte mot seksuell trakkassering”. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, Årgang 42, nr. 3, s. 142–161. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2018-03-02>.
- Swartz, David.1997. *Culture and Power. The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chigago: The University of Chicago Press.
- Sørensen, Rønnaug. 1990. *Det går på verdigheten løs!* Hovedfagsoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Sørensen, Rønnaug. 1992. ”Det går på verdigheten løs!” I Brandtsæter og Widerberg. red. *Sex i arbeid(et)*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

- Sørensen, Rønnaug. 2018. "Jentefelleskapet i *Skam*". I Lindtner, Synnøve & Skarstein, Dag. red. *Dramaserien Skam*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sørensen, Rønnaug. 2019. "Seksuell trakassering, verdighet og SKAM". I Valen-Stendstad, Ådne & Christensen, Ingrid Reite. Red. *Verdige og uverdige i norsk skole*. Cappelen. Open Access.
- Sveen, Heidi Helene. 2016. *Såpass må du tåle. Sex, krenkelser og offentlig debatt*. Oslo: Humanistisk Forlag.
- Tracy, Sarah J. 2010. "Qualitative Quality: eight "big tent" crieteria for exellent Qualitative research". *Qualitative inquiry*. 16(19): 837-851.
- Widerberg, Karin. 1995. *Kunnskapens kjønn*. Oslo: Pax Forlag.
- Widerberg, Karin. 1999. "Alternative methods-alternative understandings: exploring the social and multiple "I", through memory-work". *Sosiologisk tidsskrift* (2):147-61.
- Widerberg, Karin. 2003. "Norsk könssociologi - från problemorienterad empirism till post-strukturalistisk empirism? Några betraktelser från en "outsider within)". *Sosiologisk tidsskrift*, 11(1):45- 53.
- Widerberg, Karin. 2011. "Methods of Inquiry - Feminist Approaches in Social Sciences: Sustainable Methods in Post-colonial Times?", I Diane Sainsbury & Maritta Soininen. Red. *Kön, makt., nation*. Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 14-29.
- Widerberg, Karin. 2013. "Kunskapens kön - nu och då". *Tidskrift för Genusvetenskap* (1):64- 68.
- Widerberg, K. (2016). Explorative Teaching and Research—From Memory Work to Experience Stories. *Creative Education*, 7, 1935-1952.
<http://dx.doi.org/10.4236/ce.2016.714196>.
- Widerberg, Karin. 2016. "Explorative Teaching and Research—From Memory Work to Experience Stories". *Creative Education*, 7, 1935-1952.
<http://dx.doi.org/10.4236/ce.2016.714196>.
- Widerberg, Karin. 2020. "Fra #metoo til sex i arbeid(-et)." *Tidsskrift for kjønnsforskning*. ISSN 0809-6341. (1), s 80- 86. doi: 10.18261/issn.1891-1781-2020-01-08.
- Wilken, Lisanne. 2008. Pierre Bourdieu. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Uri, Helene. 2018. *Hvem sa hva? Kvinner, menn og språk*. Oslo: Gyldendal Forlag.

En model til sammenligning mellem transnationale felter

Kristoffer Kropf

Introduktion: feltanalytiske modeller til overnationale problemstillinger

Hvad er særligt – set fra et feltanalytisk- perspektiv – ved relationen mellem samfundsviden skaberne og politik på et transnationalt niveau? Og kan vi bruge analyser af andre kulturelle produktionsfelter som inspiration og model for analyser af transnationale relationer mellem samfundsvidenskab og politik? Samfundsvidenskaberne benytter sig, som alle andre videnskaber, af modeller til sammenligning og som ’thinking tools’ (Krause 2016). I de seneste år er Bourdieus feltanalyser blevet en af de sterkeste modeller og hans begreber og tilgange er blevet et fælles sprog i mange dele af samfundsvidenskaberne. Det har givet anledning til både nye spørgsmål og nye svar på klassiske problemstillinger. Men når vi analyserer relationer mellem videnskab og politik, særligt på internationalt eller transnationalt niveau, er der ikke mange analyser fra Bourdieu selv, som byder sig til. Så hvor kan vi søge inspiration?

Artiklen her forslår en model til studiet af globale eller transnationale felter ved at formulere fire analytiske momenter, som studier af transnationale felter med fordel kan anvende. De fire principper, jeg her foreslår, kan anvendes som teoretiske konstruktionsprincipper, men også tjene som dimensioner til sammenligning af forskellige transnationale felter og strategier i disse. Artiklen har et dobbelt udgangspunkt. For det første et konkret forskningsspørgsmål, som drejer sig om samfundsvidenskabelige forskeres strategier og relationer til europæiske institutioner – særligt EU. For det andet teoretisk at vise hvordan Pascale Casanovas (Casanova 2007) analyse af det globale felt for litteratur kan fungere som model for analyser af globale kulturelle produktionsfelter og deres relationer til andre transnationale felter. Casanovas bog *The World Republic of Letters* er en analyse af, hvordan Paris blev det centrale sted for global litteratur og af hvordan denne ”Greenwich meridian of literature” som hun betegner det, strukturerede ikke bare litteratur i Frankrig, men

også hvordan forfattere i resten af verden orienterede sig, skrev og tænke om litteratur. Casanovas analyse har to dele. Først en historisering af feltet og dets interne strukturer. Den anden del analyserer en række typiske strategier for forfattere fra mere marginaliserede dele af det globale litterære felt og deres forsøg – succesfulde eller ej – på at opnå anerkendelse i Paris og det globale felt for litteratur. Spørgsmålet er, i hvor vid udstrækning de strategier, som Casanova fremanalyserer, er empiriske relevante mere generelt i analyser af overnationale fænomener. Med afsæt i Casanovas analyser formulerer jeg fire analytiske principper, som centrale i et feltanalytisk perspektiv for at forstå transnationale felter. Som illustration af anvendelsen af de fire analytiske tematikker vender jeg i artiklens anden del blikket mod europæisk samfundsvidenskabelig forskning og analyserer, hvordan samfundsvidenskabelige forskere har benyttet sig af forskellige strategier for at opnå anerkendelse fra europæiske institutioner og i et svagt konfigureret felt for europæisk forskning.

Transnationale feltanalyser

Kan man bruge Bourdieus feltanalytiske tilgange til at analysere fænomener ud over nationalstaten?¹ Det spørgsmål rejser sig fra tid til anden og Bourdieus berømte empiriske studier er da også studier af specifikke franske institutioner og begivenheder. Klasseforskelle i kølvandet af 'Les Trente Glorieuses' (Bourdieu 1984), studenteroprøret og situationen i det akademiske felt (Bourdieu 1988), boligpolitik og velfærdsstatens tilbagerulning (Bourdieu 2005; Bourdieu et al. 1999) eller betydningen af de videregående uddannelser for det franske magtfelt (Bourdieu 1996b). Alt sammen analyser af specifikke franske forhold. Men det er værd at bide mærke i et par ting, som mudrer billedet: udgangspunktet for Bourdieus skift fra filosofi til samfundsvidenskab og for den forskning, som forskere knyttet til Bourdieu udførte og empiriske studier fra ca. 1990, som eksplicit tog overationale problemstillinger op. Hvad angår de to første punkter er de tæt relaterede. Det var i mødet med på den ene side krigen i Algeriets rædsler og på den anden side oplevelsen af filosofiens utilstrækkelighed i at kunne forklare de sociale processer, som ledte til krigen og dens grusomhed og til at levere konkrete moralske anvisninger, som var anledningen til Bourdieus skift til samfundsforsker og hans engagement med en række forskere både i Frankrig og Nordafrika om flygtninge, migration, etnicitet mv (Heilbron 2011; Pérez 2018). Samtidig var Bourdieus arbejder i Algeriet også anledningen til de første bøger og de senere teoretiske værker. Som Sapiro påpeger var den feltanalytiske tilgange ikke tænkt som begrænset til analyser indenfor nationalstaten, men en relationel tilgang, som fundamentalt problematiserer reifikationen af samfundsmæssige skel og hierarkier i samfundsvidenskaberne – herunder nationalstaters dominans over specifikke geografiske områder (Sapiro, Leperlier, and Brahimi 2018). Hun citerer fra Bourdieu:

The question of the geographical limits of the market can be a relevant question for certain markets and not for others. Consider a matrimonial market: the probability of a young woman from Haute-Savoie born above 2000 meters marrying a Parisian is Σ . The question of the geographical limits of a market can be relevant: Sometimes the theoretical limits of the field can be definable in terms of geographical limits. This is a particular case of a field where the limit mathematically speaking is a boundary in the

geographical and political sense: there is a place where it stops and one can no longer get married (isolate). Consider the problem of the diffusion of cultural works: things that are very far away in the geographical space can be very close in the relevant space of the field. For example, in 1945, German philosophy was close to Paris and Harvard was very far away; in 1973 German philosophy moved away and Harvard became closer. (Sapiro 2018:162 / Bourdieu 2013:19)

Som Bourdieu peger på i citatet, er geografi et forhold, som spiller meget forskellige roller i forskellige sociale sammenhænge og til forskellige tider. Og globalisering spiller da også en mere eksplisit rolle i de sidste ti år af Bourdieus virke. I *Modild* finder vi flere steder en eksplisit kritik både af de neo-liberale politikker associeret med 90ernes globalisering og de 'tredje-vejs' sociologer, som ukritisk hyldede grænser og velfærdstaters tilbagerulning (Bourdieu 2001). Mindre polemisk, men ikke mindre kritisk finder vi Bourdieus Postscript i *The Social Structures of the Economy*, som netop hedder: *From the National to the International Field* (Bourdieu 2005:223–32). Her analyserer Bourdieu fremkomsten af en global styringslogik knyttet til og promoveret af institutioner som IMF, WTO mv. og tæt forbundet med den økonomiske profession og økonomisk viden.

Sideløbende med Bourdieus egne analyser, finder vi et løbende engagement i transnationale eller internationale problemstillinger hos forskere tilknyttet miljøet omkring Bourdieu. Eksempler er Bourdieus samarbejdspartner siden Algeriet Abdelmalek Sayad og hans studier af migration (Pérez 2020) og studier af, hvordan professioner internationaliseres og af hvordan bestemte former for magt og viden cirkulerer og får effekt i nationale sammenhænge (Dezalay and Garth 1996, 2002). Alt sammen konkrete relationelle analyser af de politiske processer og kampe, som skjuler sig under betegnelsen 'globaliseringen'. Disse studier analyserer, hvordan transnationale egenskaber og kapitaler får betydning for strukturen af og kampene i lokale eller nationale felter.

Transnationale feltanalyser efter Bourdieu

Sideløbende finder vi forskning, som analyserer fremkomsten af globale eller transnationale felter, altså felter, som i en vis udstrækning er relativt autonome i forhold til nationale kampe og styrkeforhold. Et godt eksempel er de politiske sociologiske analyser af EU og europæiseringsprocesser, hvor Bourdieus begrebsapparat har spillet en central rolle de seneste 20 år. Her har forskere studeret de historiske processer, hvorigennem transnationale felter er opstået og hvordan disse udgør den strukturelle infrastruktur for globalisering og regionalisering (Kauppi 2018). Gennemgående undersøger disse studier, hvordan transnationale felter og praksisformer opstår. I studiet af centrale EU-institutioner som ECB, Europa-Kommissionen og Europa-Parlamentet vises, hvordan transnationale felter konfigureres og over tid opnår en relativ autonomi fra nationale sociale sammenhænge (Georgakis and Rowell 2013; Rowell and Mangenot 2010). De får med andre ord egne feltspecifikke kapitaler, illusio og doxa.

Også i studiet af koloniale og postkoloniale relationer har særligt historiske sociologer anvendt feltanalytiske tilgange til at forstå forholdene mellem metropol og kolonier, og

hvordan relationer og felter udstrakt over globale imperier strukturerede koloniale praksisformer. F.eks. diskuterer Steinmetz hvordan sub-felter opstod og stod i relation til koloniale statsfelter og hvordan bestemte praksisformer (som f.eks. videnskab og kunst) via homologe strukturer ikke bare 'forlænges' eller projiceres fra metropolen, men får ny betydning i de koloniale sociale sammenhænge og at der opbygges allianceer mellem f.eks. intellektuelle fra metropolen og kolonierne (Steinmetz 2013, 2016). En af Steinmetzs pointer er, at koloniseringen ikke kun var noget, som foregik i kolonierne, men at det også fik voldsom betydning i hjertet at imperierne. Han viser således, hvordan centrale dele af de moderne samfundsvidenskaber både i Tyskland, Frankrig og England opstod som del af de koloniale felter, og at det koloniale blik havde betydning også i årtierne efter kolonierne var opgivet (ibid.).²

Det eksplisitte eller implicite argument igennem de forskellige feltanalytiske tilgange til transnationale sociale fænomener er altså, at fordelen ved en feltanalytisk tilgang er at den ikke tager bestemte skalaer eller sociale institutioner for givet, men kritisk undersøger deres tilblivelseshistorie og relationer til andre sociale fænomener og felter. Som Go og Krause skriver:

[W]e suggest that field theory offers a set of concepts especially generative for analysing transnational processes and relations. It gives us a lens through which we can inquire about patterns and institutions in the social world in a way that does not privilege the national state a priori, and in a way that transcends the opposition between 'national order' on the one hand and 'global flows' on the other hand. (Go and Krause 2016:7)

Det betyder ikke, at man afviser betydningen af f.eks. nationalstater, men at man analytisk placerer dem i en struktur af relative styrkeforhold og forstår, hvordan forskellige agenter i de respektive nationale og transnationale felter handler.³

Casanovas *The World Republic of Letters*

Der er altså i litteraturen en bred og interessant diskussion af brugen af feltbegreber i forbindelse med studiet af transnationale felter. For nu at vende tilbage til mit analyseobjekt, findes der således analyser af europæiske forhold. Når jeg alligevel i det følgende fokuserer på en analyse af fremkomsten af det litterære felt og Paris' centrale position i det over en 300-års periode, er det for at understrege ligheden mellem litteratur (og kunst i det hele taget) og videnskab, altså de homologe strukturer mellem kulturelle produktionsfelter. Men det er også for at vise den teoretiske nytte af at inddrage analyser af problemstillinger, som ikke umiddelbart ligger lige op ad ens eget forskningsfelt. Casanova analyserer fremkomsten af det globale litterære felt og hvordan Paris og fransk litteratur blev det centrale referencepunkt for forfattere fra hele verden fra ca. 1700 og de følgende 300 år, selv om det muligvis er under forandring med den tiltagende amerikanske dominans af kulturelle produkter, også litteratur. Analysen lægger ikke mindst vægt på de effekter dominansen af fransk litteratur havde for forfattere fra andre regioner, ikke mindst for litterære former. Tydeligt med inspiration fra Bourdieus feltanalyser definerer Casanova et globalt litterært felt:

This space is not an abstract and theoretical construction, but an actual – albeit unseen – world made up by lands of literature; a world in which what is judged worthy of being considered literary is brought into existence; a world in which the ways and means of literary art are argued over and decided.

In this broader perspective, then, literary frontiers come into view that are independent of political boundaries, dividing up the world that is secret and yet perceptible by all (especially the most dispossessed members); territories whose sole value and sole resource is literature, ordered by power relations that nonetheless govern the form of texts that are written in and that circulate throughout these lands; a world that has its own capital, its own provinces and borders, in which languages become instruments of power. Each member of this republic struggles to achieve recognition as a writer. Specific laws have been passed freeing literature from arbitrary political and national powers, at least in the most independent regions. Rival languages compete for dominance; revolutions are always at once literary and political. The history of these events can be fathomed only by recognizing the existence of a literary measure of time, of a ‘tempo’ peculiar to literature; and by recognizing that this world has its own present – the literary Greenwich meridian. (Casanova 2007:3-4)

Casanovas bog er bygget op omkring generelle feltteoretiske analytiske momenter, om end det ikke eksplickeres i teksten. Bogens første del analyserer således feltets fremkomst og dets magtstruktur, mens anden del analyserer en række forskellige strategier, som forfattere, særligt fra de dominerede dele af feltet, har benyttet i kampen for anerkendelse og omvæltning af feltets symbolske og sociale strukturer.

Første del analyserer fremkomsten af litteratur, akkumuleringen af litterær kapital og autonomi og endelig kampene om doxa og illusio i feltet. Casanova skitserer fremkomsten af et globalt felt for litteratur i tre stadier. Først brugen af modersmålene hos elterne på bekostning af latin samt oversættelsen af biblen og klassisk litteratur til modersmålene i perioden fra renæssancen og frem. For det andet sammenhængen mellem litteratur på de nationale sprog og de nationalistiske bevægelser i Europa, hvor litteratur blev en del af den nationale fortælling og politiske kamp. Og for det tredje afkoloniseringen og den stigende globale cirkulation af litteratur. I analysen af kapitalakkumulation og autonomiseringprocessen peger Casanova på betydningen af den historiske akkumulation og hvordan de dominerende europæiske sprog (særligt fransk, engelsk og tysk) også kom til at dominere litteraturen, så også litteratur på andre sprog måtte forhold sig til former og kvalitetskriterier i disse sproglige litterære felter. En væsentlig pointe i analysen er den historiske relation mellem den nationale litteratur og nationale politik og af, hvordan historien har udvisket eller skjult relationen, således at den politiske dominans over litteraturen forbliver ubemærket, men også at litteraturen over tid vinder en relativ høj grad af autonomi. Casanova skriver, at “[l]iterary space translate political and national issues into its own terms – aesthetic, formal, narrative, poetic – and at once affirms and denies them” (2007:86), men peger samtidig på, at hvor andre kunstformer (maleri, musik og skulpturer) har kunne frigøre sig fra lokale og nationale politiske kampe via abstraktionen, er det ikke muligt i

samme udstrækning for litteraturen på grund af litteraturens afhængighed af sproget. Et forhold som vi på mange måder genfinder i videnskaberne og i forskellen mellem natur- og kulturvidenskaberne. For nationale forfattere kan litteraturens autonomi i de dominerende dele af det globale felt benyttes i kampen om lokal autonomi. Ved at pege på og benytte sig af former og evalueringskriterier fra dominerende litterære felter som f.eks. fransk og tysk litteratur kan det være muligt at undslippe nationale krav og begrænsninger. Relationen mellem dominerede nationale litteraturer og særligt Paris peger også på produktionen af det universelle og på, hvordan bestemte normer og former for litteratur er blevet konsekureret via Paris som anerkendte former for litteratur. Via historiske analyser viser Casanova betydningen af at blive anerkendt i Paris og på fransk (f.eks. via oversættelser og konkret tilstede værelse) for at opnå anerkendelse i det globale litterære felt (via f.eks. Nobelprisen). Samtidig fungerer Paris også som et autonoma område, hvor også forfattere fra de dominerede områder af feltet kan undslippe politisk og religiøs dominans i nationale litterære felter. En analog strategi i samfundsviden skaberne ville være at udgive på engelsk og herved undvige nationale politiske sanktioner eller kampe ved at underlægge sig andre.

Bogens anden del, 'Literary Revolts and Revolutions' (Casanova 2007:173 ff), analyserer en række strukturelle invariante strategier, som forfattere har bragt i anvendelse i kampen om anerkendelse i det globale litterære felt. Blot via titlen henviser Casanova til Bourdieus analyser af kulturelle felter. Ved at pege på revolutioner og revolter tager hun temaet fra eksempelvis Bourdieus analyser af litteratur, filosofi og malerkunst, men også videnskab, op (Bourdieu 1975, 1991, 1996a, 2017). Der er således også fokus på de forfattere, som har skabt nybrud i litteraturen særligt via at afvise politisk engagement og brug af det. Men Casanova analyserer også forfattere som søgte anerkendelsen, men ikke fik den – de mislykkede revolutioner. Analysen følger i store dele en generel feltanalytisk model og understreger således feltbegrebets styrke og anvendelighed også til at forstå fænomener, som går på tværs af landegrænser. Samlet set peger analysen på fire forhold, som har betydning for forskellige strategier i feltet og som kan anvendes som analytiske struktureringsprincipper for analyser af transnationale felter.

For det første peger Casanova på den relative position af nationer i det globale felt og de specifikke agenters position i de nationale felter. Her peger Casanova på den ulige fordeling af litterær kapital, både mellem lande og indenfor. For forfattere fra mindre privilegerede dele af det litterære felt betyder det, at de lægger ud med mindre kapital og anerkendelse og ofte defineres ud fra deres nationale herkomst. For at opnå anerkendelse må de enten vælge at tilpasse sig eller søge at bryde med den etablerede orden. Som Casanova skriver: "In this sense, the only genuine history of literature is one that describes the revolts, assaults upon authority, manifestos, inventions of new forms and languages – all the subversion of the traditional order that, little by little, works to create literature and the literary world." (2007:175).

Det betyder, at man, for det andet, må analysere de virkningsfulde agenters livsbaner i feltet. Konkret betyder det, at den enkelte forfatter i ekstremerne enten må fralægge sig sin hidtidige identitet og praksisformer for at overtage, habitualisere, det dominerende felts illusio og doxa eller på den anden side kæmpe for at skabe en selvstændig og distinkt litterær identitet. Historiske eksempler er anvendelsen af folkelige fortællinger eller historiske

perioder, hvor lande eller områder har været kulturelt dominerende (f.eks. sydamerikanske imperier, klassisk græsk og romersk litteratur, mellemøstlige højkulturer etc.). Men også import og oversættelse af litteratur fra de dominerende dele af det globale felt og allianceer mellem forfattere fra dominerede dele af det globale felt er gennemgående strategier. Strategier søger alle at kompensere for den manglende akkumulerede litterære kapital.

Som Casanova påpeger, handler litterære revolutioner om manipulationen af sprog. Det tredje moment i modellen peger på skift i kulturelle former. Analyser af hvordan forfattere bruger sprog og skriftspråk for at forstå både transnationale revolutioner og dominansforhold i litteraturen. For litteraturen handler det om forholdet mellem forskellige sprog, om hvilke sprog der benyttes, hvordan man opnår et publikum, om hvordan og i hvilken grad litteratur oversættes og hvordan både værker på originalsprog og oversættelser modtages i nationale og globale felter. For forskellige strategier i globale kulturelle produktionsfelter er det således afgørende at analysere cirkulationen af bestemte kulturelle former. I Casanovas tilfælde hvordan bestemte forfattere fra Balzac over Kafka, Joyce og Beckett har benyttet sig af bestemte litterære former importeret fra dominerede dele af det globale felt i kampe for litterær autonomi. På den anden side, hvordan forfattere sidenhen har benyttet deres konsekurerede værker i lokale kampe om autonomi og som adgange eller anledning til at deltage i en global kamp om litterær anerkendelse. Der er et klart paradoks eller strukturelt dilemma her. På den ene side ligger der i anvendelsen af globalt dominerende kulturelle former en mulighed for at frigøre sig fra lokale eller nationale dominansstrukturer. På den anden side indebærer overtagelsen af de globalt dominerende kulturelle former en risiko for fremmedgørelse, forstærkelse og fastholdelse af dominansstrukturer og afkobling fra lokale kulturelle og politiske aspirationer. Et let forstændigt eksempel er forfattere i afkolonialiserede landes ønske om at skrive på lokale sprog. Herigennem bidrager de til opbygningen af lokal litterær kapital og afviser den koloniale dominans i form af engelsk eller fransk. Men samtidig sætter de sig også udenfor de relationer, hvor igennem litteratur opnår international anerkendelse og indskriver sig i lokale kulturelle og politiske kampe og differentieringsprincipper. Som Casanova skriver: “the less literary credit there is available to them, the more writers are dependent on the national and political order, the more they are obliged to borrow literary forms having very little value along the Greenwich meridian. The absence of a literary tradition of their own, combined with their weakness in relation to the political authorities, has the effect of encouraging the reproduction of the most traditional models.” (2007:276)

Som hun her påpeger, står forfattere ikke kun i relation til andre forfattere og andre effektive agenter i det litterære felt. Sprog, nationale fortællinger i litteraturen og politiske processer med nationsbygning hænger tæt sammen. For at forstå kampe og magtstrukturer i globale kulturelle produktionsfelter må man, som det fjerde moment, analysere relationerne til andre magtfulde felter, særligt politiske og økonomiske felter. Casanovas analyser peger konkret på, hvordan relationen til politik og politiske sager spiller forskellige roller igennem tiden. Hun viser f.eks., hvordan irske forfattere i forskellig grad knyttede an til den irske nationale bevægelse i tiden før og efter den irske revolution. Joyces lokalisering i Paris kan således ses både som en afvisning af at underkaste sig kolonial dominans i London og den nationale dominans i Dublin. Samtidig bekræfter Joyce Paris som den globale

litterære hovedstad og som et sted, hvor national litteratur kan blive 'universaliseret' og cirkuleret i en grad så det også bliver økonomisk profitabelt.

Med baggrund i Casanovas analyse viser jeg her fire analytiske momenter, som er værd at benytte i analyser af transnationale kulturelle produktionsfelter. Med udgangspunkt i en strukturel og historisk analyse af feltet må man for det første undersøge relationen mellem nationale felter og agenternes position i de nationale felter. For det andet agenternes livsbane i feltet (nationalt og transnationalt). For det tredje hvordan kulturelle former cirkulerer i transnationale relationer og anvendes i kampe om autonomi. Og endelig de specifikke relationer mellem det specifikke kulturelle produktionsfelt og andre nationale og transnationale felter, særligt det politiske og økonomiske. De fire principper trækker på de grundlæggende egenskaber fra feltanalyser, men specificerer tilgangen i forholdet til analyser af transnationale felter og ikke mindst agentorienterede studier af transnationale felter, hvor fokus er på de konkrete kampe, som agenterne kaster sig ud i, i håbet om anerkendelse og hæder.

Europæiske strategier

Et centralt spørgsmål er naturligvis, i hvor vid udstrækning de fire analytiske principper er produktive i analysen af andre sociale sammenhænge end det globale litterære felt og således, om de kan fungere som analytiske tænkeværktøjer for undersøgelser af og dimensioner til sammenligningen mellem transnationale felter. Det mener jeg, de kan. For at undersøge det følger her en analytisk skitse bygget på de fire principper. Konkret analyserer jeg relationerne mellem samfundsvideinskabelig forskning og EU som de var konfigureret omkring 2010. Tidspunktet er ikke tilfældigt. Det var da næsten 30 år siden samfundsvideinskaberne var blevet en del af EUs forskningspolitik (Rammeprogrammerne eller Frame-work Programmes for Research and Technological Development, eller bare FP) og midt i processen med at indføre European Research Area (ERA). Samtidig var det – kan vi se i bakspejlet – en tid, som leder op til en række substantielle ændringer i organiseringen af EUs forskningspolitik, som medførte væsentlige ændringer, særligt for samfundsvideinskab og humanniora.

Analysen indeholder tre dele. Først en kort redegørelse for feltets fremkomst og ikke mindst samfundsvideinskaberne position i 2000erne. Den efterfølgende analyse skitserer tre forskellige strategier, som grupper af samfundsvideinskabelige og humanistiske forskere benyttede i 2000erne. Analysen er struktureret af de fire analytiske principper fra Casanova og viser, hvordan disse giver blik for både strukturelle forhold i feltet og de dynamikker som forandrede feltets konfiguration.

Samfundsvideinskaberne i EU-forskningspolitik

Forskning og videnskab har været en del af den politiske integration i Europa siden både Kul- og Stålunionen og Romtraktaten. I første omgang samarbejdet om kernekraft og andre energiformer, senere også andre tekniske videnskaber med forbindelse til centrale industrier og politikområder for EU. Gennemgående for EUs forskningspolitik er ikke bare en høj grad af anvendelsesorientering, men særligt en orientering i retning af den økonomiske integration og understøttelse af brancher og industrier, som er blevet set som centrale for

europeisk økonomisk vækst og integration (Benner 2018; Guzzetti 1995). I den sammenhæng har samfundsvidskaberne været henvist til en relativ perifer rolle. Ikke desto mindre har der været relationer mellem samfundsvidskaberne og politiske institutioner og processer på europæisk niveau siden de første traktater i 1950erne. Samfundsvidskabelig viden har fungeret som policy-heuristikker fra de første kommissioner, og EU har været central i etableringen af centrale samfundsvidskabelige institutioner som Eurobarometer, European Science Foundation og European University Institute (Aldrin 2010; Boncourt og Calligaro 2017; Guzzetti 1995; Rosamond 2015; White 2003).

Framework Programmes, som kendtegner og nærmest er blevet et synonym for EUs organisering af forskningspolitikken, blev etableret i 1981 i et forsøg på at koordinere de forskningsaktiviteter, som var blevet sat i gang for at producere viden til forskellige EU-institutioner samt understøtte opbygningen og spredningen af videnskabelige kapaciteter i Europa. For samfundsvidskaberne betød disse initiativer i første omgang kun lidt. Forskning og udvikling på EU-niveau havde været forbeholdt de tekniske videnskaber og naturvidenskaberne. Men fra slutningen af 1980erne kom samfundsvidskabelige temaer på banen. I relation til teknologivurdering blev samfundsvidskabelig viden om risiko inddraget og i COST-netværkerne (European Cooperation in Science and Technology) inviteres samfundsvidskaberne ind via ESF (Liberatore 2000; Newby et al. 1992). Fra det fjerde rammeprogram (1994-1998) blev der for første gang etableret programmer rettet mod samfundsvidskabelige problemstillinger. I kølvandet på Delors' planer for et Socialt Europa parallelt til det indre marked og med Maastrichttraktatens udvidelse af EUs kompetenceområde, blev samfundsvidskabelige problemstillinger fra uddannelse og demokrati til teknologivurdering og innovation inddraget. Fra starten af 1990erne og til slutningen af 2000erne voksede både det samlede budget til samfundsvidskabelig forskning og samfundsvidskaberne andel i EUs forskningsbudget (Kastrinos 2010). Ser vi på de felter, som blev finansieret, var det i første omgang temaer og områder tæt forbundet til på den ene side øget markedsintegration (risikovurdering af ny teknologi) og på den anden side Delors' sociale Europa (Livslang uddannelse og social integration). I løbet af 1990erne blev feltet af temaer udvidet betragteligt (Kastrinos 2011). Så selv om EU-forskningsprogrammer historisk sigtede mod øget økonomisk vækst og integration, var det kun et af temaerne, som eksplisit rettede sig mod økonomien. De resterende programmer drejede sig om demokrati, deltagelse, retfærdighed og andre klassiske problemstillinger fra sociologi, statskundskab og jura, men kun i begrænset omfang fra humaniora. Problemstillingerne repræsenterede i store træk problemer og udfordringer, som blev relevante i kølvandet på murens fald og den tiltagende europæiske integration med hvad der fulgte af arbejdsmigration, spørgsmål om identitet og medborgerskab og udfordringer for demokratiet både på nationalt og EU-niveau.

Med vedtagelsen af Lissabon-strategien i 2001 og indførelsen af European Research Area (ERA) skete der endnu en strukturel ændring i EUs forskningspolitik. Med Lissabon-strategien kom viden og forskning på dagsordenen som væsentlige komponenter til at øge væksten i Europa og ERA betød, at EU og medlemslandene forpligtede sig til at arbejde for at integrere de nationale forskningssystemer – en forskningens ækvivalens til det indre

marked. For samfundsvidenskaberne (og humaniora) betød det, at alle dele af videnskaberne blev en del af ERA og som sådan også objekter for EU-politik. Ikke at der fulgte midler eller repræsentation med i nogen videre udstrækning, men som vi skal se, var ERA en strukturel åbning for visse forskere.

Tre strategier i relationen mellem EU og samfundsvidenskabelig vidensproduktion

2000erne var således kendtegnet af nye strategiske muligheder for samfundsvidenskaberne og humaniora i EUs forskningspolitik, som samfundsforskere benyttede sig af i forskellig grad og på forskellige måder. Fokus var stadig på industriorienterede områder af naturvidenskab og de tekniske videnskaber, men der var store midler og prestige at hente i EUs ramme programmer for samfundsforskere. Så hvordan forholdt forskellige samfundsvidenskabelige forskere sig til EUs forskningspolitik? Og hvilke strategier benyttede de sig af i kampen om anerkendelse og indflydelse? Læser man igennem mængden af rapporter om europæisk forskningspolitik og samfundsvidenskabelig viden finder man tre positioner. Fælles for dem er, at de alle skriver sig ind i et narrativ om fordelene ved grænseoverskridende forskningssamarbejder og opbygningen af relationer på tværs af øst og vest og samfundsvidenskabernes potentiale til at sikre vækst, frihed og solidaritet i Europa. De indskriver sig med andre ord i den dominerende politiske diskurs i EUs forskningspolitik og forsknings rolle i bredere europæisk politisk og økonomisk integration. Men man finder også forskelle, som fremstår klare, når man systematisk analyserer de tre positioner ved hjælp af de fire principper jeg foreslår ovenfor. De tre forskellige positioner jeg identificerer, betegner jeg henholdsvis *de konsekrorerede rene, de assimilerede støtter og nytilkommerner*. Alle tre positioner repræsenteres af umiddelbart relativt velestimerede professorer, som på hver deres måde har gjort det godt. De har dog også væsentligt forskellige strukturelle egenskaber og livsbaner i feltet og forholder sig forskelligt i feltet af europæisk forskningspolitik.

De konsekrorerede rene

Den første position er repræsenteret ved ESF's Standing Committee of the Social Sciences (SCSS). SCSS var sammensat af nationalt anerkendte forskere, udpeget af nationale akademiske institutioner som akademier og statslige forskningsfonde. Som sådan repræsenterede de altså relativt veletablerede og anerkendte institutioner og forskningsfelter eller discipliner i de respektive lande. Hvidt endvidere er tydeligt er, at formændene for SCSS ofte kom fra dominerende lande og samfundsvidenskabelige discipliner. Således var de to sidste formænd fra henholdsvis Irland (Christopher Whelan) og UK (Roderick Floud) og henholdsvis sociolog og økonomisk historiker. Fælles for dem var deres tilknytning til prestigefyldte britiske forskningsmiljøer og til veletablerede europæiske faglige selskaber som f.eks. European Consortium for Sociological Research for Whelan's vedkommende. Floud havde en lang karriere på prestigefyldte britiske universiteter, først som forsker, men i årene før han blev formand for SCSS, som rektor på London Metropolitan University og formand for de britiske universiteters forening (Universities UK) og efterfølgende formand for European University Association. Formændene som tegnede SCSS i 2000erne repræsenterede

således dominerende akademiske discipliner og lande eller sprogområder. Samtidige havde de begge livsbanner som kombinerede anerkendte videnskabelige institutioner og forvaltningen af dem.

I løbet af 2000erne engagerede ESF sig i debatter om EUs forskningspolitik. Europa-Kommisionen havde en plads som observatør i SCSS og der var en relativ tæt kontakt mellem ESF og EU (interview med ESF ansat) som også mundede ud i konkrete projekter (Kropp 2018). Som en del af arbejdet med at promovere samfundsvidenskaberne publicerede SCSS en række rapporter, som skulle illustrere samfundsvidenskabernes potentiale og videnskabelige bidrag. Indledningen til rapporten fra 2005 beskriver betingelserne for Europæisk samfundsvidenskab:

European societies are so diverse that they provide a natural laboratory for social science. Within a few thousand kilometres, researchers can find a wide variety of family structures, education and healthcare systems, religious beliefs and employment practices to study. They can hear hundreds of languages and meet people from all races. Nor is Europe merely an arena for social science research. Social science provides the research findings we need to promote social cohesion within European societies and within Europe as a whole. It is of particular relevance to the European Union in its current era of accomplished and planned expansion. At the same time, the social sciences form part of science in general ... As this publication proves, European social scientists are also becoming increasingly aware that their research is of more than scholarly and even practical interest. Social science is a mirror that people, and the societies they live in, can hold up to themselves to gain a fascinating idea of their present shape and of the options for their future development. (SCSS ESF 2005:4-6)

I det korte uddrag her præsenterer SCSS samfundsvidenskaberne som en ligeværdig del af videnskaberne, som ved hjælp af 'det europæisk laboratorium' akkumulerer viden, der senere kan anvendes i forskellige ikke nærmere specificerede sammenhænge. Rapporten nævner EU og udvidelserne igennem 2000erne, men anvendelsen eller samfundsvidenskaberne mål forbliver brede og vagt. Videnskaben skal her bidrage med en general videns akkumulation på højt internationalt niveau, som senere – muligvis – kan bidrage til løsningen af samfundsmæssige problemer. Så på trods af forbindelsen til EU synes det at være forbindelsen til de nationale videnskabelige institutioner og centrale samfundsvidenskabelige discipliner, som dominerer fremstillingen af samfundsvidenskabernes bidrag og funktion.

De assimilerede støtter

Samtidig med at SCSS hos ESF udgav en række rapporter om samfundsvidenskaberne i EU-rammeprogrammer, nedsatte EU også egne ekspertgrupper. En af disse havde til opgave at monitorere samfundsvidenskaberne i ERA og komme med forslag til FP7. Ser vi på medlemmerne af gruppen, er det tydeligt, at de i vid udstrækning har transnationale karrierer forbundet til prestigebygde vesteuropæiske institutioner og også i valg af både forskningsfelt og karriere er knyttet til EU og det europæiske integrationsprojekt. Samtidig

var gruppen tæt forbundet til begge de to dominerende fraktioner i Europa Parlamentet – de europæiske socialdemokrater og de konservative. Ser vi således på formanden for gruppen finder vi foreningen af politik og videnskab. Maria Joao Rodrigues havde været minister under António Guterres i Portugal og var en af de politiske nøglespillere i formuleringen af Lissabon traktaten i 2000. Før det var hun professor i økonomi på University Institute of Lisbon (ISCTE) med uddannelser i økonomi fra Paris og sociologi fra Lisbon. Lignende profil finder vi hos det polske medlem af gruppen Lena Kolarska-Bobonska. Først studier i sociologi i Warszawa i 1970erne, efterfølgende på Stanford og professor i sociologi ved det polske akademi før murens fald. Efterfølgende leder af opinionsinstitutter og politiske tænketanke tæt forbundet til konservative polske politikere og partier. Men også på den akademiske side var forbindelsen til EU klar. Flere af deltagerne var tilknyttet Europa College i Brügge eller EUI i Firenze og mange studerede EU eller Europa integration igennem komparative studier. Og deres forestillinger om samfundsvidenskaberne rolle i relation til EU var da også langt mere eksplisit. EU står overfor væsentlige udfordringer, som samfundsvidenskaberne kunne være med til at løse. De skriver:

Social sciences and humanities can make a relevant contribution to the construction of Europe by identifying possible answers to some of its main challenges: achieving enlargement, enhancing competitiveness with social cohesion, fostering sustainable development and quality of life, combining European with national identities, enhancing the role of Europe in international governance, reforming political institutions at European and national levels (p. 9).

Også de forslag gruppen kommer med ligger i forlængelse af EUs forskningspolitik. I deres anbefalinger til organisatoriske ændringer anbefaler de f.eks. stærkere koordinering mellem EU og nationale forskningsprogrammer via 'the Open Method of Coordination' og at støtte opbygningen af europæiske forskningsinfrastrukturer. Anbefalingerne angående indholdet eller tematikker for de kommende programmer er på den ene side formulert i brede termer, på den anden side er de fem temaer rapporten nævner alle centrale sociologiske og politologiske problemstillinger. De samme discipliner, som dominerede gruppen, mens problemstillinger fra felter som erhvervsøkonomi, uddannelse eller nationaløkonomi var væsentlig mindre fremtrædende (p. 25 ff.).

Nytilkommerne

Hvor begge de to første synspunkter var tæt sammenvævede med eksisterende magtfulde institutioner og netværk i feltet for europæisk forskningspolitik, er den følgende position i vid udstrækning knyttet til nye agenter og institutioner i feltet. Som forberedelse til hvad der blev til Horizon 2020 – EUs rammeprogram fra 2014 – bad kommissionen en gruppe forskere evaluere FP7's programmer med henblik på at pege på nye områder og problemstillinger, som burde inkluderes i et kommende rammeprogram. Ud af arbejdet kom den så kaldte METRIS-rapport (Emerging Trends in Socio-economic Sciences and Humanities in Europe) (European Commission 2009). På den måde lignede gruppen den gruppe Europa-

Kommissionen havde nedsat for at komme med forslag til integration af samfundsvidenskaberne i ERA (se ovenfor), men både i sammensætning og udkomme skilte den sig ud. Sammensætningen afspejlede to forandringer. For det første udvidelsen af EU i løbet af 2000erne og for det andet inklusionen af humaniora i EUs forskningspolitik med ERA. Et blik ned over deltagerne giver et indtryk af udvælgelseskriterierne i forhold til akademisk baggrund og nationalitet. Af de 12 deltagere var de fem fra de nye medlemslande i Østeuropa, mens resten af gruppen primært kom fra det nordvestlige Europa. Deltagerne var alle relativt veletablerede forskere i nationale sammenhænge, men ikke som *de Assimilerede* tæt knyttet til EU eller som *de Konsekrorerede* med dominans over nationale akademiske institutioner. Formanden for gruppen Poul Holm var på mange måder et godt eksempel. Holm var professor i miljøhistorie på Dublin Universitet og havde i en kort omtumlet periode været rektor for Roskilde Universitet (2006-2008). Som formand for Det Humanistiske Forskningsråd i første halvdel af 2000erne, var han involveret i promoveringen af humaniora i EU-forskningsprogrammer og etablering af HERA (Humanities in the European Research Area), men var hverken knyttet til institutioner som ESF, EUI, eller prestigefyldte universiteter i Europa eller USA. Holms karriere have været på perifere danske institutioner, først på Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg og SDU og siden kort på RUC. Det var altså en mere heterogen gruppe og med betydelig mindre både akademisk og videnskabelig kapital (for distinktionen se Timans, Wouters, and Heilbron 2019: 196). Og ved første øje-kast ligner rapporten også en relativt almindelig EU-rapport. Den gennemgår de videnskabelige 'fremskridt' og nye forskningshorisonter inden for temaerne i den samfundsvidenskabelige del af EUs 7. rammeprogram. Men rapporten indeholder også både institutionelle anbefalinger og anbefalinger til nye forskningsområder og problemstillinger, som lå ud over tematikkerne fra det 7. rammeprogram og kan forstås som forsøg på både at ændre den institutionelle og indholdsmæssige ordning af EUs forskningspolitik for samfundsvidenskaberne og humaniora.

Trends in the SSH reflect not only societal developments, but also the changing structures of research itself. National research systems remain very different in Europe, and efforts should be made to understand the ways in which the construction of a unified European Research Area is transforming them. We need to better understand how the important changes underway in the modes of funding and in science policy are affecting research both in terms of quality and in terms of its social uses... The quasi-ubiquitous calls for interdisciplinarity should not obscure the continued relevance of traditional disciplinary work, nor the need to achieve 'deep' interdisciplinarity between distant disciplines (p. 7) ... the group has provided selected examples of transversal research trends that renew vast swathes of the SSH. They are: the 'iconic turn' in a number of fields where the role of images, visualisations and iconic languages delineates a complex ecology of the visual; new approaches to space and spatiality that take into consideration the importance of physical space and lead to the rethinking of many territorialised concepts; a renewed interest in affects and emotions; and the erosion of the traditional boundaries of scientific research (p. 9).

Gruppens anbefalinger flugtede således f.eks. med anbefalinger om at styrke interdisciplinær forskning med dominerende forestillinger i EUs forskningspolitik. Men på andre områder forekom gruppens forslag løsrevne og abstrakte fra både institutionaliserede videnskabelige og bureaukratiske synspunkter på europæisk niveau. Med gruppens sammensætning i baghovedet kan vi forstå deres anbefalinger som forsøg på at udvide rammerne i EUs forskningspolitisk særligt for humanistiske forskere. Og selv om både gruppens deltagere og de embedsmænd i EU, som havde arbejdet med rapporten, fandt anbefalingerne interessante, fik den heller ikke betydning for udformningen af Horizon 2020.

Fire momenter til analyser og sammenligning

I de seneste årtier er det blevet stadig vigtigere for sociologien at forstå og forklare transnationale processer og relationer. En produktiv tilgang til transnationale relationer har været Bourdieus feltanalytiske tilgang, men en samlet tilgang eksisterer endnu ikke. Jeg har her skitseret en simpel empirisk informeret feltanalytisk model, som kan bruges i konstruktionen af transnationale videnskabelige objekter og samtidig tjene som analytiske dimensioner i sammenligningen mellem transnationale felter. Den model jeg forslår, bygger på Casanovas omfattende analyser af det globale litterære felt. På baggrund af hendes analyser foreslår jeg fire analytiske momenter, som med fordel kan inddrages i analysen af internationale felter. Modellen kan endvidere anvendes i komparative analyser af forskellige transnationale felter. De fire momenter er alle dele af en generisk feltanalytisk model, men specifiseret i forholdet til analyser af transnationale problemstillinger. Modellen tilbyder en teoretisk ramme for analyser af transnationale fænomener, uden at undervurdere betydningen af globale hierarkier eller ureflekteret overtagelse reificerede politiske hierarkier og kategorier. Her har jeg formuleret de fire momenter som spørgsmål, som kan bruges til at strukturere konkrete empiriske analyser.

1. Hvad er relationen mellem nationale felter og de aktive agenteres position i de aktive felter?
2. Hvad er agenternes livsbane i nationale og transnationale felter?
3. Hvordan cirkulerer kulturelle formater i globale og nationale felter og hvordan benyttes de i kampe om feltautonomi?
4. Hvad er relationen mellem det specifikke globale felt og andre globale felter (specielt økonomiske og politiske felter)?

De fire momenter udgør samlet set en ambitiøs og omfattende analysemodel. Det er klart ikke altid muligt eller ønskeligt at lægge lige stærk vægt på alle momenterne. Det må komme an på både forskningsspørgsmål og praktiske forhold.

Artiklens anden del skitserer, hvordan modellen (noget staccato) kan bruges i konkrete analyser, her eksemplificeret igennem en analyse af samfundsvideneskaben i EUs forskningspolitik.

	De konsekrerede	De assimilerede	Nytilkommerne
Hvad er relationen mellem nationale felter og hvad er agenternes position i nationale felter?	Fra dominerende samfundsvidenskabelige discipliner og lande	Fra anerkendte samfundsvidenskabelige discipliner tæt relateret til EU og fra dominerende lande	Fra dominerede discipliner og lande. Nationalt domineret
Hvordan er agenternes livsbane i nationale og transnationale felter?	Livsbane i nationale felter og besiddelse af institutionel kapital både national og Europæisk	Anerkendt af EU. Forbundet til EU via forskningsobjekt	Nationale strategier, lille europæiske kapital
Hvordan cirkulerer kulturelle former globalt og hvordan bliver de benyttet i kampe om autonomi?	Disciplinorienteret forskning ikke relateret til EU-politikker	Disciplinorienteret forskning orienteret mod EU og finansieret af EU	Interdisciplinær forskning, ikke samfundsvidenskabelig eller humaniora main-stream
Hvordan er relationen mellem kulturelle produktionsfelter, særligt relationen til økonomiske og politiske felter?	Relativ autonomi håndhævet i europæiske felter. Afhængig af dominerende nationale felter	Mindre forbundet til nationale felter. Tæt forbundet til europæiske politiske felter	Begrænset national institutionel kapital, lille EU-kapital

I den korte analyser viser jeg, hvordan de fire momenter kan bruges i analyser af specifikke kulturelle produktionsfelter og interaktioner mellem felter på transnationalt niveau i en analyse, som medtænker både strukturelle forhold og aktordrevne processer. Som tabellen overfor viser, var agenters stillingtagen og strategier ikke bare et produkt af idiosynkratiske meninger, men tæt knyttet til deres position og livsbanner i fletet. Den måde samfundsforskere tog stilling i kampene om organiseringen af EU-forskningspolitik hang sammen med deres livsbanner i fletet for europæisk forskningspolitik og de specifikke historisk konfigurerede magtforhold. Det er klart, at analysen her kan uddybes. Forskelle internt i udvalgene kunne bringes frem og/eller man kunne inddrage hvordan EU-bureaucratiet modtog rapporterne. Men hvorom alting er, viser analyseskitsen anvendeligheden af de fire momenter til at strukturere og potentielt sammenligne transnationale felter, de processer som skaber og forandrer dem, og deres relation til andre transnationale felter. Både Casanovas analyse og eksemplet her er analyser af kampe i kulturelle produktionsfelter og sekundært deres relation til både politiske og økonomiske felter og de fire momenter er også formuleret for at forstå transnationale kulturelle felter. Deres anvendelighed og relevans i andre former for felter eller sociale sammenhænge er ikke afgjort og her ligger afgjort et arbejde af gøre. De fire analytiske momenter, som jeg fremanalyserer fra Cassnovas bog, kan altså anvendes som strukturerende analytiske principper og som analytiske dimensioner i sammenligninger mellem transnationale felter. Sådanne sammenligninger kan være omfattende og inddrage alle fire momenter eller fokusere på enkelt dimensioner.

Noter

- ¹ Omkring transnationale feltanalyser er der en del oversigter og empiriske bidrag man kan starte med. Se f.eks. (Adler-Nissen 2013; Cohen 2011; Go and Krause 2016; Kauppi 2018; Sapiro 2018; Sapiro, Leperlier, and Brahimi 2018)
- ² Steinmetz' analyser er således også en kritik af center-periferi modeller, hvor magten strømmer ensrettet fra centret til periferien, men lader centeret upåvirket.
- ³ På den måde skiller feltanalysen sig også ud fra klassiske tilgange i f.eks. IR, hvor stater er de centrale aktører med stabile exogen interesser eller sociologisk verdenssystem teori.

Referencer

- Adler-Nissen, Rebecca. 2013. *Bourdieu in International Relations, Rethinking Key Concepts in IR*. Routledge.
- Aldrin, Philippe. 2010. ‘From Instrument to Instrumentalisation of “European Opinion”: A Historical Sociology of the Measurement of Opinions and the Management of the Public Space’. In *A political sociology of the European Union, reassessing constructivism*, edited by J. Rowell and M. Mangenot. Manchester: Manchester University Press.
- Benner, Mats. 2018. *The New Global Politics of Science: Knowledge, Markets and the State*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub, Inc.
- Boncourt, Thibaud, and Oriane Calligaro. 2017. ‘Legitimising Europe with the Social Sciences and Humanities? The European University Institute and the European Integration Project (1976-1986)’. *Serendipities* 2(1):69.
- Bourdieu, Pierre. 1975. ‘The Specificity of the Scientific Field and the Social Conditions of the Progress of Reason’. *Social Science Information* 14(6):19–47.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction, a Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1988. *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1991. *The Political Ontology of Martin Heidegger*. Standford: Standford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1996a. *The Rules of Art*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1996b. *The State Nobility - Elite Schools in the Field of Power*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 2001. *Modild: for en social bevægelse i Europa*. Kbh: Hans Reitzel.
- Bourdieu, Pierre. 2005. *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 2013. ‘De la méthode structurale au concept de champ’. *Actes de la recherche en sciences sociales* 200:12-37.
- Bourdieu, Pierre. 2017. *Manet: A Symbolic Revolution: Lectures at the Collège de France (1998-2000)*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre et al. 1999. *The Weight of the World - Social Suffering in Contemporary Society*. Oxford: Polity Press.

- Casanova, Pascale. 2007. *The World Republic of Letters*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Cohen, Antonin. 2011. ‘Bourdieu Hits Brussels: The Genesis and Structure of the European Field of Power’. *International Political Sociology* 5(3):335–39. doi: 10.1111/j.1749-5687.2011.00137_3.x.
- Dezalay, Yves, and Bryant G. Garth. 1996. *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dezalay, Yves, and Bryant G. Garth. 2002. *The Internationalization of Palace Wars*. Chicago: The University of Chicago Press.
- European Commission. 2009. *METRIS Report - Monitoring European Trends in Social Sciences and Humanities*. European Commission.
- Georgakakis, Didier, and Jay Rowell. 2013. *The Field of Eurocracy*. Palgrave Macmillan.
- Go, Julian, and Monika Krause. 2016. ‘Fielding Transnationalism: An Introduction’. *The Sociological Review Monographs* 64(2):6–30. doi: 10.1002/2059-7932.12000.
- Guzzetti, Luca. 1995. *A Brief History of European Union Research Policy*. Office for Official Publications of the European Communities.
- Heilbron, Johan. 2011. ‘Practical Foundations of Theorizing The Case of Pierre Bourdieu’. In *Social Knowledge in the Making*, edited by C. Camic, N. Gross, and M. Lamont. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kastrinos, Nikos. 2010. ‘Policies for Co-Ordination in the European Research Area: A View from the Social Sciences and Humanities’. *Science and Public Policy* 37(4):297–310. doi: 10.3152/030234210X496646.
- Kastrinos, Nikos. 2011. ‘Bringing EU Social Science and Humanities into Policy: Experience and Prospects’. Pp. 211–44 in *Social Science and Policy Challenges, Research & Policy*, edited by G. Papanagnou. UNESCO Publishing.
- Kauppi, Niilo. 2018. ‘Transnational Social Fields’. In *The Oxford handbook of Pierre Bourdieu*, edited by T. Medvetz and J. J. Sallaz. New York, NY: Oxford University Press.
- Krause, Monika. 2016. ““Western Hegemony” in the Social Sciences: Fields and Model Systems’. *The Sociological Review Monographs* 64(2):194–211. doi: 10.1002/2059-7932.12008.
- Kropp, Kristoffer. 2018. ‘The European Social Survey and European Research Policy: Homological Structures and Conjunctural Alliances’. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 5(3):295–319. doi: 10.1080/23254823.2017.1398674.
- Liberatore, Angela. 2000. ‘From Science/Policy Interface to Science/Policy/Society Dialogue’. In *Social sciences for knowledge and decision making, OECD Proceedings*, edited by Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris, Cedex, France: OECD.
- Newby, Howard, Adrian Alsop, Helga Nowotny, and John Smith. 1992. ‘Social Sciences in the Context of the European Communities’. In *The ESF and the Social Sciences*, edited by H. Nowotny and J. Smith. Strasbourg: European Sceince Foundation.

- Pérez, Amín. 2018. ‘Switching Scientific Paradigms for a Political Revolution: Bourdieu During the Algerian Liberation War’. Presented at the Social Science Seminar, March 5, Institute for Advanced Study, Princeton.
- Pérez, Amín. 2020. ‘Doing Politics by Other Means: Abdelmalek Sayad and the Political Sociology of a Collective Intellectual’. *The Sociological Review* 68(5):999–1014. doi: 10.1177/0038026119900104.
- Rosamond, Ben. 2015. ‘Performing Theory/Theorizing Performance in Emergent Supranational Governance: The “Live” Knowledge Archive of European Integration and the Early European Commission’. *Journal of European Integration* 37(2):175–91. doi: 10.1080/07036337.2014.990134.
- Rowell, Jay, and Michel Mangenot, eds. 2010. *A Political Sociology of the European Union. Reassessing Constructivism*. Manchester University Press.
- Sapiro, Gisèle. 2018. ‘Field Theory from a Transnational Perspective’. In *The Oxford handbook of Pierre Bourdieu*, edited by T. Medvetz and J. J. Sallaz. New York, NY: Oxford University Press.
- Sapiro, Gisèle, Tristan Leperlier, and Mohamed Amine Brahimi. 2018. ‘What Is a Transnational Intellectual Field?’ *Actes de La Recherche En Sciences Sociales* No 224(4):4–11.
- SCSS ESF. 2005. *Social Sciences in Europe*. Strasbourg: European Science Foundation.
- Steinmetz, George. 2013. ‘A Child of the Empire: British Sociology and Colonialism, 1940s–1960s’. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 49(4):353–78. doi: 10.1002/jhbs.21628.
- Steinmetz, George. 2016. ‘Social Fields, Subfields and Social Spaces at the Scale of Empires: Explaining the Colonial State and Colonial Sociology’. *The Sociological Review Monographs* 64(2):98–123. doi: 10.1002/2059-7932.12004.
- Timans, Rob, Paul Wouters, and Johan Heilbron. 2019. ‘Mixed Methods Research: What It Is and What It Could Be’. *Theory and Society* 48(2):193–216. doi: 10.1007/s11186-019-09345-5.
- White, Jonathan P. J. 2003. ‘Theory Guiding Practice: The Neofunctionalists and the Hallstein EEC Commission’. *Journal of European Integration History* 9(1):111–31.

Mellom vitenskapelig stringens og samproduksjon i forskning

Marte Feiring & Per Koren Solvang

Abstract

Between scientific rigor and coproduction in research. In this article, we elaborate on how Pierre Bourdieu's scientific approach, demonstrated in *The Weight of the World*, offers useful and critical insight into the new movement named coproduction in research. We point out three different research traditions: participatory interpretive research, emancipatory research and patient and public involvement (user involvement) in research and discuss how they deal with different aspects of lay involvement in research practices. Following Pierre Bourdieu's scientific practice, we argue that combining subjectivistic and objectivistic dimensions with practical dialectical ones, supplements the three practices of coproduction in contemporary health sciences. To participatory and emancipatory research, Bourdieu's scientific practice offers useful insight for how to reduce violent communication and capture the perspectives of the interviewees. Further, the claim for the objectification of the interview subjects, lay coproducers as well as of the researchers, also formulated as the epistemological rupture from everyday language, challenges all three research traditions.

Keywords

Participatory research, emancipatory research, patient and public involvement, coproduction in research, socio-analysis, epistemological rupture

Ulike former for samproduksjon i forskning, ofte betegnet brukermedvirkning, får stadig større oppmerksomhet i helse- og velferdsforskning (Askheim, Lid, og Østensjø 2019, Skjeldal 2021). Tina Cook framhever to begrunnelser for denne utviklingen: For det første, fra et menneskerettighetsperspektiv, hvor det kjempes for at den enkelte borger skal delta i virksomhet som beskriver eller har betydning for deres liv; dernest fra et metodologisk perspektiv som fremhever at forskning konstruert uten dem som har personlig kunnskap om temaet ikke kan gi et fullstendig bilde av virkeligheten (Cook 2012). I tillegg er mange lands myndigheter og ulike finansieringsinstitusjoner for forskning opptatt av at formålet

med medvirkning fra personer som forskningen angår vil styrke studienes relevans, kvalitet og formidling samt øke det demokratiske fundamentet.¹ Tidligere forskning har problematisert hvordan involvering av brukere og interessegrupper kan gi vitenskapelige studier en svakere analytisk presisjon, redusere forskningens autonomi og dermed svekke forskningens legitimitet som kunnskapskilde (Solvang og Feiring 2021, Ziman 1996, Holst 2009). Andre studier har påpekt at personer med kognitive utfordringer har få muligheter til å medvirke i forskning som må oppfylle en lang rekke avanserte vitenskapelige kvalitetskrav (Friesen et al. 2019). I tillegg er brukernes muligheter begrenset av posisjonen de har i helse- og sosialfeltets prestisjehierarkier (Hindhede og Larsen 2019). Det er innen dette problemområdet vi mener Bourdieus epistemologiske og metodologiske prinsipper for sosiologisk forskning og den konkrete studien, *The Weight of the World*, gir et viktig bidrag (Bourdieu 1999 (1993)). Vi argumenterer for at dette prosjektet er et interessant eksempel på at forskning både kan være vitenskapelig stringent samtidig som deltakerne i studien blir gitt en tydelig stemme.

Befolkingens deltagelse i forskningsprosjekter er internasjonalt sett betraktet som del av en større bevegelse der mange ulike praksiser er etablert og en rekke betegnelser er i bruk (Nowotny, Scott, og Gibbons 2001, Cook 2012). Vi vil her framheve tre av dem: For det første, en praksis fra samfunnsvitenskapen omtalt som *Participatory (Action) Research* (PAR), den ble etablert allerede på 1940-tallet (Whyte 1991) og omhandler fortolkende og deltagende forskning med vekt på identifisering av undertrykkende samfunnsforhold. Dernest, en praksis med ankerfeste i blant annet *Critical Disability Studies* som vektlegger politisk endring av undertrykkende og diskriminerende forhold som forskningens mål og som Mike Oliver (1997) har kalt *Emancipatory Research*. Sist, men ikke minst, en noe nyere praksis initiert blant annet i Storbritannia på 1990-tallet, der under navnet *Patient and Public Involvement (PPI) in Research*. Denne retningen har til hensikt å sikre aktiv involvering av pasienter, brukere og borgere i forskningsprosessen, og den omtales i norsk helse- og velferdsforskning som ‘brukermedvirkning’, mens i Danmark er begrepet ‘brukerinddragelse’ i forskningsaktivitet godt etablert. Et sentralt krav ved den nyeste praksisen er at brukerne først og fremst deltar som konsulterende representanter for de individene som forskningen angår.

Til tross for ulike praksiser og begrep er det i dag en viss enighet om at deltagelse eller involvering i forskning kan forstås langs et kontinuum; fra *kontroll* over forskningsprosessen hos de utforskede (brukerstyring), som ved for eksempel den frigjørende forskningstradisjonen (*emancipatory research*), via ulike former for *samarbeid* eller interaksjon mellom de utforskede og forskeren i deltagende forskningspraksiser (*participatory research*), til dagens forståelse av brukermedvirkning, som for eksempel beskrevet i Norges forskningsråds program HELSEVEL, der pasienter og brukere anbefales en *konsulterende* rolle gjennom representasjon i forskningsprosessen (se fotnote 1). Begrepene *kontroll*, *samarbeid* og *konsultering* betegner altså ulike grader i form av styring, deltagelse eller representativ medvirkning i forskningsprosesser. En slik presiserende begrepsbruk er langt fra utbredt. Vi mener at Cook har rett når hun skriver at det eksisterer en form for illusionær begrepsmessig enighet på området: "The sharing of common terminology builds illusionary consensus, ie people use the same words to mean different things" (Cook 2012,

Introduction). Alle former for samproduksjon tenderer til å bli omtalt som brukermedvirkning, noe som skygger for forskjellene som eksisterer mellom de ulike praksistradisjonene.

I et tidligere bidrag har vi påpekt at i kvalitative studier kan ulike former for direkte og indirekte deltakelse i forskningsprosessen komme i konflikt (Feiring, Heiaas og Solvang (2017). Som del av et større samfunnsvitenskapelig forskningsprosjekt ble personer rammet av traumatiske hjerneskade dybdeintervjuet om deres livssituasjon mens de fortsatt var under behandling i sykehus. Forskningsprosjektet hadde samtidig etablert et eksternt brukerpanel av representanter fra to pasientorganisasjoner. Spørsmålet vi stilte oss var om det konsulterende brukerpanelet utgjorde en elite som sto fjernt fra den vanskeligstilte og kaotiske livssituasjonen til pasienten, mens den aktivt lyttende forskeren etablerte en trygg og nærlasjons som utgangspunkt for samtalene og dermed fungerte bedre enn brukerpanelet som pasientenes talerør. Svaret er ikke entydig da brukerpanelet var bevisst på sin posisjon som elite og ga nyttige råd om hvordan rekruttere og møte sårbare mennesker (Andreassen et al. 2019). Samtidig fremholder vi at ivaretagelsen av pasientens stemme primært skjer gjennom intervjuamtaler ansikt til ansikt der et konsulterende brukerpanel ikke har en vensentlig rolle. Dermed blir det sentralt å løfte den konkrete intervjugaberte forskningspraksisen som interessant for videre diskusjon av det rammeverket som de formelle kravene brukermedvirkning i forskning har skapt (se fotnote 1). Vi argumenterer for at den kvalitative samfunnsvitenskapen har deltakende forskning som del av sin interne logikk. I denne posisjonen ser vi konturene av en vitenskapelig praksis som ofte har stilt seg solidarisk med de undertrykte og vanskeligstilte i større grad enn i medisinsk forskning. Innen psykiatrien er det flere eksempler på at det å uttrykke sterke følelser patologiseres samtidig som psykiatriens makt/kunnskapsakse kategoriserer pasientene som ute av stand til å snakke rasjonelt (Rose 2017, 783). Dette kan oppfattes som en form for bedrevitende paternalisme av pasienter og brukere som vi i mindre grad finner i samfunnsvitenskapen.

Begrepet ‘brukermedvirkning i forskning’ blir i dag sett på som en viktig endringsprosess med sterk støtte fra institusjonene som finansierer forskning, men medvirkningen tar svært forskjellige former i ulike fagtradisjoner og det pågår diskusjoner om hvordan medvirkning er mulig uten at den svekker forskningens kvalitet. I en slik situasjon kan det ha verdi med en fordypet innsikt i deltakende forskning gjennom en klar referanse til konkrete samfunnsfaglige forskningspraksiser. Pierre Bourdieu og kollegaers refleksive forskningsdesign i arbeidet med *The Weight of the World* er en praksis som gir personene som er gjenstand for forskningen en særlig posisjon i forskningsprosessen. I denne artikkelen vil vi undersøke hvordan Bourdieus forskningspraksis involverer de undersøkte i en form for deltagelse som har et noe annet epistemologisk grunnlag enn de etablerte diskusjonene om medvirkning i forskning. Særlig er vi opptatt av hvordan kravet til analytisk stringens og refleksivitet blir gjennomført, og hvordan disse kravene gir et viktig bidrag til kunnskapsgrunnlaget for samproduksjon i forskning. Vår tekst er organisert i fire deler: Først presenterer vi Bourdieus syn på vitenskap betraktet som et sosialt konstruksjonsarbeid, deretter framhever vi at intervjuamtalen i hans studie *The Weight of the World* kan betraktes som en konstruktiv relasjon mellom intervjuer og den som intervjues, i tredje del eksemplifiserer vi selve konstruksjonen av forskningsobjektet – slik det er utformet i Isabelles historie i denne studien, og til sist avslutter vi med en oppsummerende diskusjon.

Vitenskap – et sosialt konstruksjonsarbeid

The Weight of the World (1993,1999) er et produkt av flere års forskning der Bourdieu samarbeidet med over 20 medarbeidere (Fowler 1996).² Studien hadde til hensikt å dokumentere hvordan nye grupper av marginaliserte ble rammet av den neo-liberale statens tilbaketrekning (Callewaert 1998, Petersen, Høyen, og Callewaert 2008). Forskerteamet hadde som strategi å beskrive aktuelle sosiale problemer samt å gi sårbarer grupper av mennesker en stemme i offentligheten. "We must work ... with multiple perspectives that correspond to the multiplicity of coexisting, and sometimes directly competing, points of view" (Bourdieu 1999 (1993), 3). Fowler (1996) karakteriserer studien som et utforskende og kritisk prosjekt.

I slutten av boka, under tittelen '*Understanding*' presenterer Bourdieu (1993, 1999) en vitenskapsteoretisk og metodologisk refleksjon over hele forskningsprosessen. Vi vil framheve to synspunkter: For det første, med ordet *understanding* mener Bourdieu en type vitenskapelig forståelse som ikke handler om å forstå den intervjuedes personlige erfaringer, men om et saksforhold som både forsker og utforsker er interessert i (Callewaert 2003). Eksempler på ulike saksforhold som tematiseres i *The Weight of the World* er: utsatte boligområder, fattigdom, statens tilbaketrekning, arbeidsledighet samt betydningen av utdanning og familiebakgrunn. Det er altså ikke den personlige livshistorien til den intervjuede som er forskerteams primære anliggende, men forholdet mellom den personlige erfaringen og de sosiale livsbetingelsene sårbarer grupper lever under. Det er mer eller mindre eksplisitt i teksten at aktørenes posisjoner i et sosialt felt er konstruert på bakgrunn av ulik fordeling av kapital, ulike former for habitus og forskjelligartede endringer i livsbaner, som analyseres. Til grunn for analysen ligger forståelsen av det personlige som et sosialt anliggende (Hansen 2009, Bourdieu og Waquant 1992).

Det andre poenget vi vil løfte fram er at forskerteamet, ved å studere relasjonen mellom det personlige og det sosiale, etablerer et skille mellom den personlige og den vitenskapelige stemmen. Bourdieus anliggende er blant annet å overskride motsetningen mellom subjektiv og objektiv sannhet med begrepet om 'den doble sannhet' (Bourdieu og Waquant 1992). En slik tilnærming forutsetter gjennomføring av det Bachelard (1976 [1940]) omtaler som *epistemological rupture* – det vil si et dobbelt brudd med den subjektive erfaringen til den utforske så vel som til forskerens perspektiv. Bourdieus forskningsstrategi innebærer slik sett både et brudd med det umiddelbare personlige perspektivet hos de utforskede og et brudd med forskerens egne forestillinger og fortolkninger av de utforskedes primære erfaringer. Det handler altså om at forskeren også må bryte med egne ubevisste, tatt for gitte antakelser og kunnskap som kan skape hindringer for rike vitenskapelige tolkninger. Til dette vitenskapelige prosjektet kreves en refleksiv metodologi (Wacquant og Akçaoğlu 2017, Fowler 1996, Bourdieu, Chamboredon, og Passeron 1991).

For Bourdieu (1993,1999) er vitenskap et konstruksjonsarbeid som utspiller seg i sosiale relasjoner og i direkte interaksjon mellom forskere og andre sosiale agenter. Han inntar en relasjonell forståelse av virkeligheten – en relasjonell ontologi. Det er av stor viktighet at forskeren ikke betrakter vitenskap som en nøytral prosess, men et konstruksjonsarbeid som skjer i en sosial kontekst og i et sosialt rom. Samtidig har ethvert forskningsprosjekt

vitenskapelig kunnskap om verden som sitt formål (Callewaert 2003, Hammerslev, Arnholtz Hansen, og Willig 2009). Dette betyr altså at forskeren konstruerer et sosialt rom der aktører og institusjoner inntar posisjoner på bakgrunn av de disposisjoner og kapitalformer de besitter.

I tråd med Bourdieus vitenskapelige prinsipper i *The Weight of the World* brukte forskerteamet lang tid på å velge ut intervupersoner samt hvilke sosiale problemer fra 1990-tallets Frankrike som skulle studeres i prosjektet. De ønsket å beskrive ulike sosiale problemer med én eller et fåtall personers livshistorier for hvert av problemområdene. Forskerne gjorde bruk av egne sosiale nettverk til å velge ut personer med ulike sosiale utfordringer, og som var villige til å la sine livshistorier bli representert i offentligheten på denne måten. Denne empiriske ‘nettverksstrategien’ var viktig for å redusere ikke-voldelig kommunikasjon i selve intervjustituasjonen. Like sosiale betingelser hos intervjuere og aktørene som intervjues, i form av samme sosiokulturelle klasse (sosial, økonomisk og kulturell kapital), kan redusere trusselen av symbolsk vold.

Forskerteamet har latt seg inspirere av den amerikanske lingvisten William Labov som samlet inn språkprøver ved å bruke intervjuere som hadde samme sosiale tilhørighet som de intervjuede. Formålet med Labovs prosjekt var å unngå et forvridd bilde av virkeligheten som kan oppstå ved store sosiokulturelle forskjeller mellom intervjuere og intervjuede. For Bourdieu og medarbeiderne var det en bevisst strategi å nøyne vurdere hvem som skulle intervjues og hvem som skulle gjennomføre intervjuet, da de ønsket å fremme familiær og sosial nærlhet i intervjustituasjonen (Bourdieu 1999 (1993)). I studien er for eksempel samtlige av de publiserte intervjuene av personer med nordafrikansk bakgrunn gjennomført av en forsker med samme sosiokulturelle bakgrunn (blant annet i form av sosiologen Abdelmaleck Sayeds deltakelse). I noen grad lærte forskerne opp intervjuere med samme kulturelle og sosiale bakgrunn som de aktørene som ble studert, men mange av disse intervjuene var ikke mulige å bruke til sosiologisk analyse (Bourdieu 1999 (1993)). Strategien med å rekruttere intervjuere fra samme sosiale klasse viste seg å stå i fare for å etablere en form for innforstått dialog mellom intervjuer og intervjuet, en relasjon som gjør en lang rekke viktige erfaringer tause. Dette problematiserer Bourdieu ved å beskrive to ytterpunkter:

Every investigation is therefore situated between two extremes doubtless never completely attained: total overlap between investigator and respondent, where nothing can be said because, since nothing can be questioned, everything goes without saying; and total divergence, where understanding and trust would become impossible. (Bourdieu 1999 (1993), 612-613)

I den ene situasjonen er intervjuer og informant så forskjellige at tillit og gjensidig forståelse ikke er mulig; mens i den andre ytterligheten er intervjuer og informant så like at de ikke har noe vesentlig å si hverandre. Alt er innforstått. Løsningen blir en bestemt form for balansegang. Kravet til forskeren er at hun er i stand til å se sitt eget ståsted og sin sosiale posisjon som forutsetning for å kunne innkretse en annens posisjon og ståsted. Gjennom å arbeide med både å forstå egen posisjon og den intervjuedes posisjon kan en gjennomgripende forståelse av den intervjuedes livsverden arbeides frem. Forskeren foretar en aktiv

innsats i å forberede seg slik at den intervjuede kan bli møtt på sitt sted i det sosiale rom og innenfor rammen av sin biografi.

Den operative konsekvensen av dette var at forskerteamet, som tidligere påpekt, endte opp med å rekruttere intervjuere som hadde en form for dobbel erfaringsbakgrunn gjennom oppvekst i det miljøet som ble undersøkt og de hadde gjennomført høyere utdanning. De hadde for eksempel immigranten eller den klassereisendes doble tilhørighet, som ble utnyttet i en form for reflektert medvirkning i den empiriske fasen av forskningsprosessen.

Intervjusamtalen – en relasjon mellom intervjuer og intervjuet

Bourdieu og medarbeidere betrakter relasjonen mellom intervjuer og informant som kompleks og asymmetrisk. I den konkrete sosiale interaksjonen – selve intervjusamtalen – er måten forskeren presenterer seg på, måten hun beskriver studiens hensikt og hvilken respons hun gir utover i intervjuet av betydning. Det er avgjørende hvordan forsker og informant forstår intervjuets tematikk, inkludert betydningen av intervjupersonens personlige beskrivelser av livssituasjoner og ikke minst hvordan den sosiale distansen mellom intervjueren og den intervjuede erfares. Bourdieu legger tydelig vekt på at intervjueren må aktivt objektivere seg selv i relasjonen til den intervjuede. Nødvendigheten av denne innsatsen trer frem gjennom den objektivering som uunngåelig blir den intervjuede til del i den sosiologiske analysen. I analysen blir den intervjuede situert på et bestemt punkt i et sosialt rom, og hva den intervjuede forteller fra dette ståstedet er formet av den sosiale ulikheten i den relasjon der samtalen frembringes (Bourdieu 1999 (1993)).

Videre er det klart at det er forskeren som har initiert prosjektet og invitert til intervju-samtalen, hun starter gjerne samtalen og er den som fastsetter det Bourdieu omtaler som *spilllets regler*, med andre ord, intervjuets mål, metoder og anvendelser. For den som utforskes kan intervjusituasjonen være en enestående anledning til å snakke og reflektere over dagligdagse problemer, samtidig som egne personlige erfaringer transformeres til det offentlige rom. Dette innebærer en sosial asymmetri mellom forskeren og den utforskede. Ifølge Bourdieu skjer ethvert intervju i et sosialt rom, der deltakerne inntar ulike posisjoner innen et hierarki bestemt av deltakernes sosiale og kulturelle ressurser eller kapitalformer, som klassebakgrunn, utdanning og språklige koder. Det er nettopp denne typen asymmetri som forskeren må forstå som intervjuets iboende logikk, for nettopp å få grep om asymmetriens betydning, virkning og produktive potensial i den konkrete intervjusituasjon. Det handler om at forskeren må ha til hensikt å redusere så mye som mulig den symbolske volden som utøves i enhver asymmetrisk relasjon. Forskeren må etterstrebe å være aktiv og metodisk lyttende, men ikke for styrende i bestemte retninger, noe som er en krevende oppgave. Intervjueren kombinerer en åpen og tilgjengelig holdning til den intervjuede ved å skape rom for intervjupersonens språk gjennom for eksempel bruk av et felles tilgjengelig språk. I noen tilfeller vil dette si et felles hverdagsspråk. I andre tilfeller vil det si et felles akademisk språk når sosiologen møter intervjupersoner situert i sosiale rom kjennetegnet av høy kulturell kapital. Dette innebærer at forskeren samtidig skal forsøke å følge samta-lens naturlige strøm og sin egen ‘teoretiske linje’.

Dette peker på to former for asymmetri i et intervju, den første skjer i form av en ansikt-til-ansikt-relasjon i selve intervjustituasjonen ved at det er forskeren som tar initiativet, planlegger hva som skal skje, utformer intervuspørsmålene osv. Den andre asymmetrien er bakenforliggende og peker på den sosiale relasjonen mellom forsker og utforsker, og at de begge kan plasseres i hvert sitt sosiale hierarki, med egne språklige og symbolske kapitalformer som de to disponerer over og spiller inn i intervjuet (Callewaert 2003).

Ifølge Callewaert (1998, 2003) mener Bourdieu at det ikke er mulig å handle og reflektere observerende over egne handlinger samtidig. Denne typen refleksjon over intervjuet som en type handling skjer i ettertid, under transkribering og ved å lese gjennom intervjuene flere ganger. Samtidig presiserer Bourdieu at forskeren bare delvis klarer å fange opp rytme og tempo fra intervusamtalen under transkriberingen. Det er ved å lese intervjuene i etterkant at den erfarte forskeren kan skille ut de intervjuene som er preget av både naturlighet og teoretisk stringens. En slik lesing krever en utvidet forståelse av den utforskes situasjon, en teoretisk eller praktisk forståelse av hvem den intervjuede er, hvilken sosial posisjon vedkommende er et produkt av, det vil si forstå intervjuedes livsbetingelser og situering i sosiale kategorier (som for eksempel pasient, lærer eller journalist) som kan knyttes til deres sosiale posisjon og livsbane i et sosialt konstruert rom. I denne sammenheng er forståelse også forklaring (Callewaert 1998).

For å konstruere vitenskapelig kunnskap om sosiale problemer må altså forskeren kommunisere direkte med personer som har erfart problemet på kroppen. Samtidig må hun som forsker reflektere over hvilke virkninger den sosiale strukturen eller omgivelsene har på selve intervjustituasjonen, samt hvilke virkninger valgte metoder og strategier har for den personlige livshistorien som intervupersonen formidler. Forskeren må kontinuerlig reflektere over konstruksjonen av den kunnskapen som skapes i intervjuet ved å bryte med hverdagsspråket og antakelser som tas for gitt. Bourdieu omtaler dette som en dobbel sosioanalyse, der forskeren, som fortolker intervjuene, objektiverer seg selv på samme måte som de som studeres (Bourdieu 1999 (1993)). Med begrepet sosioanalyse spiller Bourdieu på det freudianske begrepet psykoanalyse, da hensikten er å avsløre det sosialt ubevisste som er iboende hos aktører og institusjoner (Bourdieu og Waquant 1992, 49).

Konstruksjon av forskningsobjektet – Isabellas historie

Bourdieu bruker begrepet konstruksjon av forskningsobjektet om en prosess som innebærer flere rekonstruksjoner og, som tidligere påpekt, et dobbelt brudd, først med intervjuedes egne ord og forståelser og deretter med intervjuers selvforståelse og fortolkninger av den intervjuedes fortellinger og forskerens prekonstruksjoner (Bourdieu 1999 (1993)). I boka *The Weight of the World* er det forskerteamet som har valgt ut problemområder som skal belyses og hvilke personer som ved intervjuing blir gitt en stemme. I teksten ‘*The Sick Person as Object*’ inngår den intervjuedes egne ord under tittelen ‘*with a hospitalized woman – interview by Francois Bonvin*’. Selve intervjuet kan slik sett betraktes som et felles rekonstruksjonsarbeid av den utforskede, Isabella og av forskeren, Francois Bonvin.

Den første rekonstruksjonen skjer i intervjustituasjonen når den intervjuede forteller om sine erfaringer og tanker i ord og setninger som det samtidig gjøres lydopptak av. Deretter transkriberes og struktureres denne teksten med overskrifter, samtidig som den

anonymiseres ved å fjerne navn, steder og andre identifiserbare kjennetegn. Det er intervjueren som styrer samtalen og redigerer intervjuedes ord ved å velge ut overskrifter som strukturerer selve teksten for leseren (Bonvin 1999). Den hospitaliserte kvinnens historie er ivaretatt tilnærmet ordrett og er et eksempel på det Bourdieu kaller den fenomenologiske erfaringssnære dimensjonen ved teoretisk kunnskap (Bourdieu 1973). Asymmetrien i relasjonen mellom intervjuer og den intervjuede kommer også til uttrykk ved at Isabelle kun er nevnt med et fiktivt fornavn for å ivareta anonymiteten, mens intervjuernes navn er oppgitt som forfatter av kapitlet (Bonvin 1999). Til forskjell fra det som er den vanligste praksis ved publisering av kvalitativ forskning er kvinnens utsagn tilnærmet uredigert og går over flere sider.

Andre rekonstruksjon er basert på et brudd med den erfaringssnære teksten og hverdags-språket. Det skjer en objektivering av intervjuet gjennom at det oversettes inn i et teoretisk begrepsapparat og en vitenskapelig logikk, som er publisert under tittelen *The Sick Person as Object*. Et sentralt anliggende er da å bestemme den utforskedes posisjon og disposisjoner innen et sosialt rom. Denne teksten er plassert foran den erfaringssnære fortellingen som en innledning til den eksterne leseren. Her beskrives Isabelle, som er en funksjonshemmet kvinne i 50 åra, og/som opplever forverring av sin tilstand med blant annet redusert bevegelighet. Derfor har hun selv lagt seg inn på et privat sykehus for å bli undersøkt og behandlet av dyktige selvvalgte leger. Isabelle er derimot ikke fornøyd med at hun blir behandlet som et objekt ved den medisinske institusjonen – og viser dette gjennom økende misnøye. Sosiologen Francois Bonvin kategoriserer henne som syk (*having a malady*) og som funksjonshemmet. Til tross for sin funksjonshemmning har Isabelle, ifølge forskeren, mestret å leve sitt liv uavhengig av egen familie, hun har giftet seg og skaffet arbeid ved en privat skole som hennes formuende familie tidligere hadde gitt økonomiske midler til. Videre plasserer forskeren Isabelles oppvekst til det rurale aristokrati med sine kapitalformer og en form for klassehabitus. I kraft av sin familiebakgrunn har Isabelle ervervet kulturelle og lingvistiske ressurser, som har styrket henne til å leve selvstendig med sin funksjonshemmning, samtidig som familien forsøkte å tildele henne en rolle som avhengig av familiens hjelp. Gjennom egne sosiale nettverk med andre funksjonshemmde hentet hun råd som satte henne i posisjon til å leve et selvstendig liv relativt uavhengig av familien. Samtidig kunne hennes familiebakgrunn gjøre det lettere for henne å opprette kontakt med profesjonelle og anerkjente ortopediske kirurger som kunne gi henne nødvendig behandling for et selvstendig liv. Det er forskeren Bonvin som har skrevet den objektiverende teksten og som løfter frem analytiske poenger, samtidig som han fremmer en solidarisk dimensjon, for eksempel ved å beskrive Isabelles opplevelse av å bli gjort til objekt innenfor sykehusinstitusjonens virksomhet (Bonvin 1999).

Den tredje rekonstruksjonen er objektivering av den som objektiverer Isabella, altså forskerens egen sosioanalyse og hennes fortolkning av intervupersonens historie. Dette kan omtales som det dobbelte brudd. Det handler om å løfte de singulære historiene til mer generelle samfunnsvitenskapelige forklaringer av et sosialt saksområde. Dette konstruksjonsarbeidet kan identifiseres i *The Weight of the Worlds* disposisjon og ulike teoretiske tekster, der flere av dem er forfattet av Bourdieu selv. I en slik kontekst, er historien om Isabelle – den syke kvinnen under sykehusbehandling – en av flere livshistorier som

fremviser betydninger av familiebakgrunn. I den innledende teksten ‘*The contradictions of inheritance*’ foretar Bourdieu en teoretisering av familiens mulige motsetningsfylte betydning for den yngre generasjons livsvalg, som for eksempel valg av utdanning, yrke og tilbud på ulike velferdstjenester. Samtidig anbefaler Bourdieu oss å lese denne studien fra første til siste kapittel, da den samlet sett utgjør en helhetlig sosialvitenskapelig beretning om hvordan liv under sosiale vanskelige forhold kan forståes og dermed forklares.

Oppsummerende diskusjon

Vårt anliggende har vært å undersøke hvordan en samfunnsvitenskapelig studie, *The Weight of the World*, kan belyse og videreutvikle fenomenet samproduksjon eller bruker-medvirkning i helse- og velferdsforskning. Innledningsvis har vi klargjort at det i litteraturen skiller mellom frigjørende forskning og ulike typer av samarbeidende eller konsultrende medvirkning i forskningsprosessen. I helsevitenskapelige studier har ett argument stått sterkt: Tjenestebrukere og pasienter har ønsket større innflytelse over den forskningen som angår deres egen livssituasjon og som gjør bruk av dem som forskningsinformanter. Det er særlig pasienter innenfor psykiatrien som har stått fremst i å formulere krav om det de omtaler som medforskning (Rose 2017, Borg et al. 2012). Dette kravet er innledningsvis begrunnet fra et menneskerettighetsperspektiv samtidig som erfaringene til de utforskede inkluderes for å kunne styrke forskningen rent metodologisk (Friesen et al. 2019, Cook 2012).

Vi har argumentert for at studien *The Weight of the World* demonstrerer en forskningspraksis som gir inspirasjon til utvikling og nytenkning av fenomenet samproduksjon i helse- og velferdsforskning. For det først, vektlegger Bourdieu at i intervjuersituasjoner er de utforskedes spontane subjektive erfaringer sentrale. Et grep for å få fram den erfaringssnære kunnskapen i intervjuersituasjoner er at intervjuere blir rekruttert på bakgrunn av sin sosiale posisjon og nettverk inn til aktuelle intervjupersoner. I arbeidet med å intervju personer fra immigranterte områder finner forskerteamet personer som selv har samme bakgrunn og som de tilbyr en form for opplæring i metode, for å kunne gjennomføre intervjuene. Denne strategien er også kjent fra helse- og velferdsforskning der tjenestebrukere går inn i rollen som med-intervjuere i for eksempel fokusgruppeintervjuer (Forbat og Hubbard 2016). Formålet er tilsvarende, å skape rom for kommunikasjon som reduserer de hindringer som en ren forsker-informant-relasjon kan utløse. Argumentet, som Bourdieu også legger vekt på, er å åpne opp for en mest mulig symmetrisk kommunikasjon der stemmene til deltakerne i studien skal kunne komme frem i en autentisk form og uten noen form for symbolsk vold (Bourdieu 1999 (1993), 608).

Samtidig er vektleggingen av det erfaringssnære subjektive intervjuet, som også publiseres i en lite redigert form i *The Weight of the World*, et eksempel på at den intervjuedes personlige erfaringer er av grunnleggende betydning for at kunnskap om et sosialt problem skal etableres. Dette omtaler Bourdieu (1973) som en fenomenologisk dimensjon i en utedeling om tre former for teoretisk kunnskap og sier samtidig at fenomenologien er en utilstrekkelig kunnskapsform. Bourdiues første metodiske steg har flere likhetstrekk med deltakende og frigjørende forskningspraksiser som vektlegger et nært samarbeid med de som forskningen angår, mens det skiller seg fra bruker-medvirkning i form av konsulterende

representasjon som er den mest etablerte praksisen i helsevitenskapelig forskning. Samtidig er det mulig å argumentere for at brukermedvirkning, i betydningen konsultasjon med brukerrepresentanter i alle ledd av forskningsprosessen, er lite egnet til å ramme inn Bourdieus vitenskapelige praksis. I *The Weight of the World* er studiens tema og design ikke utformet i dialog med de utforskede og det er heller ikke analyse- eller formidlingsprosessen.

Enda tydeligere er avstanden til den deltakende borger eller konsulterende brukerrepresentant i kravet om en *dobel objektivering*, der det stilles krav om objektivering av både den utforskede og av forskeren (Bourdieu 2003). Dette skjer først ved at den personlige erfaringkunnen fra intervjuet objektiveres av forskeren, ved at forskeren forsøker å avdekke det Bourdieu omtaler som ‘den praktiske sans’ i form av en analyse av deltakernes disposisjoner og posisjoner i et sosialt rom. Forskeren, i vårt eksempel Francois Bonvin, analyserer fram hvilke sosiale og kulturelle betingelser som kan ha muliggjort de aktuelle erfaringene til Isabelle. Dette er tidligere omtalt som et epistemologisk brudd med hverdagserfaringene. Vi antar at det er mange studier innen den deltakende forskningstradisjonen (*participatory research*) som heller ikke tilfredsstiller kravet om vitenskapelig objektivering.

Objektiveringens andre steg skjer, ifølge Bourdieu, ved å analysere i detalj de prosessene der forskerteams subjektive erfaringer så vel som klassebakgrunn og vitenskapelig habitus oversettes, abstraheres, teoretiseres og dermed objektiveres. Forskerteamet må overskrive og dekonstruere den praktiske sans ved samtidig å reflektere kritisk over egne disposisjoner og posisjoner i et sosialt rom ved bruk av objektivering. Ved dobel objektivering reflekterer altså forskerteamet kritisk over både utforskedes og forskerens fortolkninger. Et vitenskapelig krav om først å forstå de utforskedes subjektive erfaringer og situasjon, for deretter å foreta et brudd med deres spontane oppfatninger og forskerens egne tolkninger og tatt for gitte antakelser, utfordrer kravet om deltagelse fra de utforskede som mangler vitenskapelig kompetanse. Bourdieus vitenskapelige tilnærming krever at både de utforskede, forskerens og eventuelle medforskeres posisjoner og disposisjoner settes under lupen og analyseres i relasjon til et sosialt maktfelt.

Oppsummert kan vi si at Bourdieu kombinerer elementer fra det subjektive og erfaringssnære med en objektivistisk dimensjon og kobler dette sammen på en spesifikk måte gjennom en praktisk dialektisk dimensjon. Det handler altså om at forskerne i sin analyse av intervjuene må eksentralisere både de intervjuedes og egne subjektive erfaringer og samtidig legge til grunn at både forskerne og de utforskede allerede har internalisert ytre strukturer i samfunnet i sin væremåte – sin habitus (Petersen og Callewaert 2013). Dette er krevenile operasjoner for personer som ikke har vitenskapelig kompetanse – eller denne form for kulturell kapital. Mens skolerte forskere innen den frigjørende tradisjonen, som Mike Oliver (1997, 2002) og Diana Rose (2017) som begge er i besittelse av den subjektive erfaring som henholdsvis rullestolbruker og tidligere psykisk diagnose, lettere vil kunne tilfredsstille kravet om deltagende objektivering (*participant objectivation*).

Bourdieus vitenskapelige prosjekt handler altså om å utvikle både en forståelse av livserfaringer og forklaringer av livsbetingelser til mennesker som lever i depriverte situasjoner. Det handler om å forfine de metodologiske redskaper som anvendes i kvalitativ samfunnsvitenskap, og stimulere til refleksjoner rundt bruk av intervjuing som

forskningsmetode. Det metodologiske grepene er å aktivt trekke veksler på subjektivistiske, objektivistiske og dialektisk praktiske dimensjoner i en refleksiv vitenskapelig praksis.

Selv om vi betrakter Bourdieus prosjekt først og fremst som samfunnsvitenskap, gir det viktige innspill til diskusjonen om samproduksjon i helse- og velferdsforskning. Det skjer etter vårt skjønn på tre måter. For det første, er det et viktig bidrag til utviklingen av forskningspraksiser som legger vekt på å finne intervjuere med samme livserfaring og sosial posisjon som de som intervjues for derved å sikre en kommunikasjon fri for symbolsk vold. Å inkludere medforskere i moderering av fokusgruppeintervjuer kan for eksempel både skape mindre restriksjoner på dialogen, men kan samtidig skape rom av innforståttethet som svekker den innsikten i fenomenet som forskningen kan etablere (Forbat og Hubbard 2016). Å være tett på de intervjuede er en forutsetning for å rekonstruere personlige livserfaringer, men det vil ikke være en tilstrekkelig metode i en kritisk samfunnsvitenskapelig analyse.

Det andre innspillet er en demonstrasjon av forpliktelsen til å forstå og dermed også forklare den undersøktes posisjon, der posisjon nettopp analyseres som del av et relasjonelt sosialt rom av mulige posisjoner med tilknyttede disposisjoner/habitus og med en biografi/genese-historikk. En slik tilnærming betraktes som en integrert del av den sosiologiske forskningslogikken. Vi har tidligere argumentert for at den kvalitative samfunnsforskningens logikk innebærer en tett relasjon med den undersøkte (Solvang og Feiring 2021). Bengt Starrin (2007) har påpekt at den kritiske frigjørende tradisjonen i samfunnsvitenskapen gir rom for medvirkning gjennom å gi stemme til deltakerne og ved å gjennomføre analysen med den hensikt å bidra til sosial og politisk endring. Deltakelse fra de personer som studiens saksforhold omhandler er altså inkorporert gjennom forskningens egen vitenskapelige logikk. En slik forskningslogikk blir tydelig demonstrert i *The Weight of the World* gjennom de mulighetsbetingelser informantene får til å komme til orde, samtidig som deres stemme blir tatt på alvor i en skarpskodd sosiologisk analyse. Det skal også tilføyes at Bourdieu har et bredt politisk engasjement og at *The Weight of the World* initierte stor pressedekning av temaer som marginalisering, arbeidsledighet og dårlige boligforhold. Videre er selve skrivestilen et eksempel på et grep som sikrer lesere fra brede lag av befolkningen, blant annet ved at dialog mellom utforskende og forsker får stor plass, langt mer enn hva som er den alminnelige praksis i samfunnsvitenskapelig forskning.

Det tredje bidraget fra Bourdieu er i kraft av arbeidet med å fortolke forskeren som innleiret med bestemte disposisjoner og en bestemt sosial posisjon, både gjennom forståelsen som den personlige biografi skaper og gjennom den sosiale og kulturelle posisjonen forskeren arbeider ut fra. Denne refleksjonen, begrepsfestet som *participant objectivation*, der forskeren selv objektiveres (Bourdieu 2003), kommer som en viktig utfordring til arbeidet med borgerinndragelse som en praksisform i helse- og velferdsforskning. Sentrale spørsmål er da hvilke rammer for analyse som skapes av forskerens sosiale posisjonering og vitenskapelige praktiske sans, og hvordan dette kan ivaretas i ulike former for samproduksjon som er anerkjent i det fagfeltet forskningen gjennomføres. I kraft av å være representanter for en brukergruppe er brukermedvirkende en type samprodusenter som har trådt over til en posisjon som står nært på forskerens ståsted, og brukermedvirkende blir dermed del av kravet om objektivering.

Innenfor samfunnsvitenskapelig forskning argumenteres det for en bred prosess der utviklingen av kunnskapssamfunnet har gjort forskning til en virksomhet som ikke lenger finner sted i avsondrende omgivelser ved universitetene og deretter formidles til praksisfeltet (Nowotny, Scott, og Gibbons 2001). Det har altså skjedd en endring der forskning i stigende grad finner sted i tett samhandling med sitt anvendelsesfelt. Dette er en utvikling som Bourdieu antakelig vil omtale som redusert autonomi til forskningsfeltet. Historisk sett har også samfunnsvitenskapelig forskning vært preget av mindre autonomi enn for eksempel medisinsk forskning.

Tradisjoner for autonomi problematiserer Bourdieu (1999 (1993), 628) i etterordet til *The Weight of the World*, hvor han foretar en interessant sammenligning mellom medisin og samfunnsvitenskap. Enhver borger kan notere ned symptomer og meninger om egen og andres helsetilstand, mens legen må bestrebe seg på å oppdage sykdommer som ikke er opplagte og som ikke kan ses med det blotte øye. En pasients klager er ofte vague, samtidig som kroppssignalene er utydelige og kan ofte kun identifiseres av et trenet blikk over tid. På tilsvarende måte ser samfunnsviteren etter forklaringer som avdekker strukturelle og symbolske trekk som ikke er umiddelbart synlige. Bourdieu framhever at selv legevitenskapens far, Hippokrates, var opptatt av å konstruere vitenskapelige objekter ved å bryte med pasientenes forståelse. Det samme gjelder altså for samfunnsvitenskapen som er opptatt av å beskrive, forstå og forklare hvorfor sosialt ubehag oppstår og hvordan det er uttrykt i sosiale tegn som det kan være umiddelbart vanskelige å se og for tolke fordi de tas for gitt. Hvis vi skal følge denne lignelsen, må kritiske studier innen helse- og velferdsforskning også ha som ambisjon å avdekke sammenhenger som den enkelte samfunnsborger ikke mestrer å se fordi vi alle er innnevvd i samfunnets symbolske og strukturelle orden.

Marte Feiring, professor i folkehelse og rehabilitering, OsloMet, Email: mafei@oslomet.no

Per Koren Solvang, professor i rehabilitering og habilitering, OsloMet, Email: persol@oslomet.no

Takk til referee for nyttige kommentarer.

Noter

- ¹ <https://www.rds-sc.nihr.ac.uk/ppi-information-resources/>
<https://www.forskningsradet.no/conten-tassets/6d45731a23754d0487440d1bbad0a9f2/helsevel-programplan-2015-2024-oppdater-2019.pdf>
<https://danskepatienter.dk/vibis/organisatorisk-inddragelse/inddragelse-i-forskning/litteratur-om-inddragelse-i-forskning>

- ² Studien er først publisert på fransk med tittelen, *La Misère du Monde* (1993).

Referanser

- Andreassen, Tone Alm, Grace Inga Romsland, Unni Sveen, og Helene Søberg, Lundgaard. 2019. Mellom empowerment og forskningsnytte? Refleksjoner over formål og form for brukermedvirkning i et rehabiliteringsprosjekt. I *Samproduksjon i forskning*, redigert av Ole Petter Askheim, Inger Marie Lid og Sigrid Østensjø. Oslo: Universitetsforlaget.
- Askheim, Ole Petter, Inger Marie Lid, og Sigrid Østensjø. 2019. Samproduksjon i forskning. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bachelard, Gaston. 1976 [1940]. *Nej'ets filosofi*. København: Vinten.
- Bonvin, Francois. 1999. "The Sick Person as Object." I *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*, redigert av Pierre et al Bourdieu. Oxford: Polity Press.
- Borg, Marit, Bengt Karlsson, Suzie Hesook Kim, og Brendan McCormack. 2012. "Opening up for Many Voices in Knowledge Construction." *Forum: Qualitative Social Research* 13 (1). doi: <https://doi.org/10.17169/fqs-13.1.1793>.
- Bourdieu, Pierre. 1973. "The three forms of theoretical knowledge." *Social Science Information* 12 (1):53-80. doi: <https://doi.org/10.1177/053901847301200103>.
- Bourdieu, Pierre, red. 1999 (1993). *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 2003. "Participant Objectivation." *Journal of the Royal Anthropological Institute* 9 (2):281-294. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9655.00150>.
- Bourdieu, Pierre, Jean-Claude Chamboredon, og Jean-Claude Passeron. 1991. *The Craft of Sociology. Epistemological preliminaries*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, Pierre, og Loïc J. D. Waquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Callewaert, Staf. 1998. *Bourdieu-studier II*. København: Institut for filosofi, pædagogik og retorik, Københavns Universitet Amager.
- Callewaert, Staf. 2003. *Fra Bourdieus og Foucaults verden-pædagogik og sociologi, diskurser og praktikker, efter det moderne*. København: Akademisk Forlag.
- Cook, Tina. 2012. "Where Participatory Approaches Meet Pragmatism in Funded (Health) Research: The Challenge of Finding Meaningful Spaces." *Forum: Qualitative Social Research* 13 (1):art 18. doi: <https://doi.org/10.17169/fqs-13.1.1783>
- Forbat, Liz, og Gill Hubbard. 2016. "Service user involvement in research may lead to contrary rather than collaborative accounts: findings from a qualitative palliative care study." *Journal of Advanced Nursing* 72 (4):759-769.
- Fowler, Bridget. 1996. "An introduction to Pierre Bourdieu's 'Understanding'." *Theory, Culture & Society* 13 (2):1-16. doi: <https://doi.org/10.1177/026327696013002001>.
- Friesen, Phoebe, Sapfo Lignou, Mark Sheehan, og Ilina Singh. 2019. "Measuring the impact of participatory research in psychiatry: how the search for epistemic justifications obscures ethical considerations." *Health Expectations*. doi: <https://doi.org/10.1111/hex.12988>.

- Hammerslev, Ole, Jens Arnholtz Hansen, og Ida Willig. 2009. *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Jens Arnholtz 2009. "Om feltanalytiske interviews i analyser af aktivering." I *Refleksiv sociologi i praksis: Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*, redigert av Ole Hammerslev, Jens Arnholtz Hansen og Ida Willig. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hindhede, Anette Lykke, og Kristian Larsen. 2019. "Prestige hierarchies of diseases and specialities in a field perspective." *Social Theory & Health* 17 (3):213-30. doi: <https://doi.org/10.1057/s41285-018-0074-5>.
- Holst, Cathrine. 2009. "I beste mening. Opposisjonsvitenskapens fallgruver." I *Hjernen er alene: Institusjonalisering, kvalitet og relevans i norsk velferdsforskning*, redigert av Bjørn Richard Nuland, Bent Sofus Tranøy og Johan Christensen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nowotny, Helga, Peter Scott, og Michael Gibbons. 2001. *Re-thinking science. Knowledge and the public in an age of uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Oliver, Mike. 1997. "Emancipatory Research: Realistic goal or impossible dream?" I *Doing disability research*, redigert av Colin Barnes og Geoffrey Mercer. Leeds: The Disability Press.
- Petersen, Anna Karin, og Staf Callewaert. 2013. *Praxeologisk sygeplejevidenskab: Hvad er det? En diskussion med det subjektivistiske og det objektivistiske alternativ*. København: Hexit.
- Petersen, Anna Karin, Marianne Høyen, og Staf Callewaert. 2008. *At sætte spor på en vandring fra Aquinas til Bourdieu: Åresbog til Staf Callewaert*. København: Hexit.
- Rose, Diana. 2017. "Service user/survivor-led research in mental health: epistemological possibilities." *Disability & Society* 32 (6):773-789.
- Skjeldal, Eskil, red. 2021. *Kritiske perspektiver på brukermedvirkning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solvang, Per Koren , og Marte Feiring. 2021. "Brukermedvirkning i forskning – i et kunnskapssosiologisk perspektiv." I *Kritiske perspektiver på brukermedvirkning*, redigert av Eskil Skjeldal, 65-80. Oslo: Universitetsforlaget.
- Starrin, Bengt. 2007. "Empowerment som forskningsstrategi - eksemplet deltakerbasert forskning." I *Empowerment: i teori og praksis*, redigert av Ole Petter Askheim og Bengt Starrin. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Wacquant, Loïc, og Aksu Akçaoğlu. 2017. "Practice and symbolic power in Bourdieu: The view from Berkeley." *Journal of Classical Sociology* 17 (1):55–69. doi: <https://doi.org/10.1177/1468795X16682145>.
- Whyte, William Foote, red. 1991. *Participatory Action Research*. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Ziman, John. 1996. "Is science losing its objectivity?" *Nature* 382 (6594):751-754. doi: <https://doi.org/10.1038/382751a0>.

Efter sportlovet så bara vägrade han gå tillbaka...

En förälders kamp för sitt barns skolgång

Elisabeth Hultqvist, Emma Laurin & Ida Lidegran

Inledning

För drygt 25 år sedan blev Pierre Bourdieu internationellt uppmärksammad med boken *La misère du monde* (Bourdieu 1993). Boken utgörs av en samling intervjuer med människor om deras livshistorier. Det är inte ett objektivt mått på ”världens misär” som Bourdieu presenterar, utan ihop med ett kollektiv av forskare återges individers berättelser om deras livserfarenheter och syn på framtiden. Berättelserna kretsar kring skola, utbildning och yrkesliv. De uttrycker besvikelse över att socialt ha deklasserats eller förlorat fotfästet, men också känslor om revansch och frigörelse. ”Misären” är individualiserad. De ger inte längre uttryck av att vara del av en klass, utan som individer med känslor av att ha misslyckats, framför allt över att skolgången inte blev vad de hade hoppats på. Även om mycket har hänt sedan boken om ”Världens misär” publicerades, så kvarstår de sociala skillnaderna om än mer individualiserade och diversifierade inom områden som skola och utbildning, arbete, bostad och hälsa (Dubet 2019).¹

Så frågan är, hur återspeglas ”Världens misär” i Sverige och i den svenska skolan några decennier senare? Tillståndet för ”misären i Sverige” eller för den delen svenska skolan kan förstås inte entydigt besvaras, än mindre utvecklas på ett begränsat utrymme. Däremot kan vi, med möjligheten som ges här, utifrån ett enskilt fall, om en ensamstående mamma med en ung pojke som vägrar att gå till skolan, pröva den sociologiska analys – socioanalys – som tillämpas i *La misère du monde*.² Det vill säga att sociologiskt ta sig an ett enskilt, individuellt fall. Det handlar om Gunnel vars son Gustav är ”hemmasittare” sedan ett år tillbaka. Skolgången fram till sista året av obligatoriska skolan rymmer en rad åtgärder och insatser riktade mot att komma tillräffa med hans situation. Trots det kan Gustav till slut inte förmås att gå till skolan. Hans skolhistoria här återberättad av modern Gunnel, handlar på så sätt framför allt om familjens förhållande till skolan.³ Med det fria skolvalet införd i

Sverige år 1992, har elevens förhållande till skolan än mer kommit att bli en angelägenhet för familjen. Valet av grundskola är föräldrarnas, liksom det ökade engagemanget för barnens skolgång.⁴ Det fria skolvalet, har för skolforskningens del lett till ett fokus att studera dess konsekvenser, vari begreppet strategi är centralt för att förstå de överväganden och agerande som utvecklas inom familjerna, då framför allt inom medelklassfamiljer.⁵ Det fria skolvalet har förändrat skolan till ett konkurrensystem som styrs, framför allt i storstäderna, av föräldrarnas efterfrågan på eftertraktade skolor, men också skolornas efterfrågan på ”eftertraktade” elever (Ball 2003; van Zanten 2009; se även Broady & Börjesson 2006; Börjesson 2020; Palme 2008; Lidegran 2009; Forsberg 2015). Studiemotiverade och väl integrerade elever kräver helt enkelt mindre resurser. På samma sätt som elever med särskilda behov är mer resurskrävande. Därför nöds förälder till ”barn med särskilda behov”, såsom terminologin lyder, till ett större engagemang och mer utvecklade strategier för att tillvarata sina barns intressen jämfört med tidigare. Följande artikel bygger på en intervju med Gunnel, mamma till Gustav. Hon berättar om sin strävan och engagemang att få till stånd en skolsituation anpassad till sonens behov. Men Gustavs skolsituation är långt ifrån unik. Många elever har svårt att finna sin plats (SOU 2016; Skolverket 2010). De uteblir från undervisning och vägrar till slut att gå till skolan. Hemmasittande har således blivit ett alternativ.

Forskningsfältet om fenomenet hemmasittande eller skolfrånvaro, som mer är det brukliga begreppet, har i första hand varit kvantitativt orienterat i syfte att definiera riskgrupper och utröna orsaker (Ekstrand 2015). Men fältet rymmer även kvalitativa, mer psykologiskt inriktade studier med fokus på individuella orsaker, dock med mindre intresse för strukturella och skolrelaterade aspekter (Reid 2006; Havik et al. 2013). Med det föreslagna angreppssättet av ett specifikt fall, en enskild individs eller familjs livshistoria, förankrad i en struktur av sociala positioner, riktas alltså analysen mot familjens möte med den marknadiserade skolan, och ger därmed möjlighet att överbrygga förhållandet mellan kvantitativ och kvalitativ forskning. Syftet är således att sociologiskt analysera relationen mellan en enskild elev, dennes förälder och det institutionaliseringade, marknadiserade sammanhang vari skola och myndigheter ingår och som till slut leder till att Gustav ”blir” en hemmasittare.

Ett socioanalytiskt angreppssätt

Det avtryck som *La misère du monde* har gjort inom det samhällsvetenskapliga fältet förklaras inte främst av närlheten till individuella historier eller upplevelser av lidande [souffrance], utan av förståelsen av en ojämlikhet som blivit alltmer individualiserad (Bourdieu 1993). Tidigare var den sociala ojämlikheten inskriven i en stabilare ordning, där individen är del av en klass och en kultur. Numer upplevs ojämlikheten alltmer som en individuell erfarenhet, som ett mått på ens eget värde (Dubet 2019). En analys av den sociala ojämlikheten fordrar därför på ett annat sätt än tidigare även analyser av individuella levnadsbanor. Men en individuell livshistoria talar inte för sig själv, utan som Bourdieu framhåller i sin korta, men centrala text *L'illusion biographique*, är det individuella förankrat i det kollektiva (Bourdieu 1986). Eller som Francine Muel-Dreyfus formulerar: ”De konflikter och

psykiska lidande som kan komma till uttryck i biografiska intervjuer kopplade till familje-historier, framträder de enbart som enskilda familjeangelägenheter eller bör de också förstas som beroende av kollektiva och därmed sociologiska och socio-historiska fenomen?” (Muel-Dreyfus 2018, s. 1, vår översättning).⁶

Angreppssättet uppmanar således att förankra den individuella livshistorien i en social och historisk kontext, som för detta specifika fall kräver att ge något av den utbildningspolitiska bakgrundens. Flera reformer och förändringar är viktiga att nämna. Betydelsen av övergången från elit- till massutbildning då ”sättet att producera ojämlikhet” flyttas in i utbildningssystemet, är en central, men ofta en underskattad förändring (Bourdieu & Pas-seron 1970). Alltså, då tidigare exkluderade sociala grupper inkluderades och den skol-mässiga differentieringen kom att bli intern och med tiden alltmer individualiserad. Till-komsten av grundskolan år 1962, och den senare förändringen med 1994 års läroplan till en gemensam och sammanhållen skola utan institutionaliserad differentiering, är viktiga i sammanhanget. Innebördens av införandet av grundskolan och de utbildningsreformer som föregick, liksom de som senare röstades igenom under 1990-talet bör förstås i relation till varandra. Dels 1994 års läroplan för en helt igenom integrerad grundskola, utan vare sig linjeval eller val av särskild eller allmän kurs i engelska och matematik där de ”särskilda” kurserna förberedde för de studieinriktade gymnasielinjerna. Dels 1992 års reform om det fria skolvalet, som gjorde det möjligt för föräldrar att välja vissa skolor och därmed undvika andra, vilket inleddes den utveckling vi ser idag av en alltmer segrerad skola (OECD 2019). Det är således värt att reflektera över utfallet av dessa i princip motverkande refor-mer och hur de i viss mening betingat varandra; den mot en socialt alltmer heterogen skola, och därmed individualiserad undervisning (Callewaert & Nilsson 1977) och den mot en so-cialt sett mer homogen skola som resultatet av det fria skolvalet (Forsberg, Palme & Bör-jesson 2017). Skolvalsreformen skapade ett utrymme för föräldrarna att välja såväl bland fristående som kommunala skolor, en reform som därmed kom att förändra skolsystemet till den marknadiserade skola vi ser idag. Det fria skolvalet har skapat en konkurrens mellan skolor och en uppmuntran till föräldrar att välja de skolor de anser bäst lämpliga, vilket har lett till en utveckling av undvikande av vissa skolor och därmed den skolsegregation vi ser i framför allt storstäderna (Bunar 2009; Forsberg 2015). Framväxten av en skolmarknad har förändrat rollen som föräldrar. De erbjuds nu, likt individuella konsumenter, att omsätta sina kulturella tillgångar och överväga vilka strategier och val som kan förväntas ge bäst utdelning och därmed svara mot barnens intressen (Hultqvist 2018). I vår analys av denna familjs möte med den institutionaliserade värld som skola och myndigheter utgör, riktas således fokus mot de strategier och förmågor att navigera som den uppkomna situationen indirekt framtvingar.

En utsatt familje-position

Inspirerade av *La misère du monde*, presenterar vi här en längre intervju med Gunnar, om situationen för hennes fjortonåriga son, Gustav, hemmasittare sedan ett år tillbaka.⁷ Gunnar är ensamstående förälder till sin ende son. Med en bakgrund i arbetarklassen, arbetar nu Gunnar inom tjänstesektorn. Framgångar i yrkeslivet har stärkt Gunnar för den strid hon utkämpar gentemot skola och myndigheter givet sonens skolsituation, nu som fjortonårig

hemmasittare diagnosticerad med Autismspektrumtillstånd och ADD (Attention Deficit disorder). Som förälder till ett barn med särskilda behov, känner sig Gunnel i ständigt underläge. Vid varje förändring, om det så gäller byte av skola, undervisningsgrupp eller läraryrkesuppfattning, har hon att hon får strida för sonens sak.

Vid tidpunkten för intervjun har Gustav inte varit i skolan på nästan ett år. Han har under senare år haft det svårt med sociala kontakter. Hur Gunnel än försöker kan hon inte förmå sonen att gå till skolan. Gunnel är lågutbildad, med bara grundskolan i bagaget. Under de senaste 25 åren har hon arbetat sig upp. Hon beskriver sitt yrkesliv som lyckat ... *genom (yrkes-) livet då har mina chefer tyckt jag har varit så duktig för att jag alltid älskat det jag har hållit på med. Så när dom cheferna har flyttat till nyare jobb så har dom tagit med mig, så jag har haft det jättebra då.* Arbetet inom tjänstesektorn och ett boende i Stockholms innerstad samt semesterresor utomlands tyder på en social mobilitet. Hennes föräldrar, som dog tidigt, arbetade som vaktmästare och städare. Bröderna som hon bara har sporradisk kontakt med, är även de lågutbildade. Umgänget med vänner är begränsat och så även för Gustav, *min son har inga kompisar.* Gunnel har varit ensamstående sedan Gustavs födsel, *pappan har aldrig funnits till utan det var någonting som hände utav misstag. Men var det bästa som hänt mig.* Gunnel bär alltså ensam ansvaret att försörja, fostra och vårda Gustav. Under sina första levnadsår var Gustav i behov av sjukhusvård. Gunnel återkommer intervjun igenom till hur Gustavs livssituation har tvingat henne till att föra hans talan, men i de flesta fall också ta strid för sonens sak.

Som nämnts ovan bor Gunnel med Gustav i Stockholms innerstad, i en stadsdel dominerad av välutbildad medelklass som vet hur man ställer höga krav för sina barns skola och utbildning (Bunar 2009). Marknadseringen har lett till att valen av skola, redan så tidigt som valet av förskola framstår som centrala och avgörande för barnens framtid. Gunnel är väl medveten om vad som förväntas av föräldraskapet på en skolmarknad. Trots sitt sociala underläge, som ensamstående och lågutbildad, är hon införstådd med sammanhanget att de flesta familjerna är aktiva och påpassliga. Hon förlitar sig på sin förmåga och är beredd att kämpa för sin sons skolgång. Gunnel ger dock i intervjun intryck av att misstro skola och myndigheter och räds att varje förändring ska utfalla till sonens nackdel och bevakar därför hela tiden hans situation. Vid den tidpunkt då intervjun görs, har Gustav alltså inte varit i skolan på nästan ett helt år, vilket starkt upptar Gunnels tankar om sonens framtid och hon uttrycker en viss uppgivenhet. Redan vid tilldelningen av plats på förskolan är hon vaksam på att Gustav inte är med på grupplisten av barn, trots att ansökan gjordes tillsammans med andra föräldrar som fått positivt besked. Hon agerar också längre fram i skolgången när klasser slås samman och elevantalet ökar till en större klass. När hon från ansvarig lärare får beskedet att sonen inte är i behov av specialklass – *din son, han längtar ut till det stora, så han kommer att klara av att gå i vanlig klass,* förebråer hon sig själv ... *Och hade jag vetat då vad jag vet nu, då hade jag opponerat mig.* Gunnel hade önskat sig att Gustav anvisats en plats i specialklass, där hans behov skulle fått större förutsättningar att bli tillgodosedda. Men familjen dras in i en problematik som definierar sonen som avvikande och Gunnel förlorar alltmer övertaget om uppfattningen av sonens behov. Chocken kommer när BUP [Barn och ungdomspsykiatrin] Gunnel ovetandes gör en neuropsykiatrisk utredning som tillskriver Gustav diagnoserna Autismspektrum och ADD.

Det är relevant att uppmärksamma den kraftiga ökning av neuropsykiatriska diagnoser som skett det senaste decenniet, vilka enligt Socialstyrelsen ökat med 300 procent.⁸ Samt att sätta ökningen i relation till de förändringar vi tidigare behandlat, såsom utvecklingen under 1990-talet mot en alltmer integrerad och individualiserad skola, parallellt med införandet av det fria skolvalet. Hur kan ökningen av diagnosser förstås i relation till dessa förändringar av skolsystemet? Är det möjligt att se denna ökning som ett svar på en skola i avsaknad av intern differentiering, med en utveckling mot en alltmer individualiserad syn på elevers prestationer, och där svårigheter och misslyckanden ses frikopplade sociala omständigheter för att i stället antas neuropsykiatriskt betingade? Det är frågeställningar av det här slaget som behandlas inom forskningsfältet om skolans medikalisering, som vi här bara kan antyda utan att vidare utveckla (Conrad 2015).

För Gustavs del föranleder diagnoserna ingen behandling eller medicinering. Gunnels förhåller sig till definitionen av Gustavs problem som till mer objektiva, medicinska diagnos som får henne att se sonens särdrag som just avvikande, som hon måste lära känna genom att gå en baskurs ... *för att lära mig det.* (...) Trots mandatet från BUP att bedöma och klassificera Gustavs problem, så läggs ansvaret för sonens livssituation ensamt på Gunnell – *Hur ska jag fostra honom då?*

Gustavs personlighet och särskilda begåvning tycks ha svårt att komma till sin rätt och utvecklas i en klass med stort antal elever. Men chocken Gunnel beskriver hon får när Gustav diagnostiseras med Autismspektrum och ADD, och att hon då helst hade önskat att han skulle ges plats i specialklass, kan uppfattas motstridigt. En tolkning är att hon inte riktigt är medveten om ökningen av neuropsykiatriska diagnoserna och det fäste de fått inom specialpedagogiken och skolan. Hennes förhoppning om specialklass kan mer handla om storleken på undervisningsgruppen än den särbehandling som följer av de neuropsykiatriska diagnoserna. I sin strävan att agera för Gustavs bästa tycks det som om de alternativ som står till buds medverkar till att definiera Gustav som avvikande och att därigenom indirekt bidrar till en sortering av sonen. När väl diagnosen är ställd uttrycker Gunnell en förväntan på en genomtänkt och synkron behandlingsplan. Istället möts hon av ett svårtolkat agerande från skolans sida, allt från sporadisk hemmaundervisning till familjebehandlare, expert på hemmasittare. Genom utlåtandet från BUP och förväntningarna på behandling, sker definitionen och åtgärderna för sonens problem utifrån ett myndighetsperspektiv där Gunnell ofrånkomligen blir den svagare parten. I slutet av intervjun formulerar Gunnell en önskan om att skolan och sociala myndigheterna skulle kunna vägleda mer och rekommendera en speciell skola som passar sonen, *men då skulle jag vilja kunna kontakta liksom 'ja mitt barn har det här och det här, vilken skola skulle du rekommendera?* Alltså en skola som stimulerar och ser till Gustavs behov.

Gunnel berättar om sin son Gustav, hemmasittare sedan ett år tillbaka

Jag vill ju att han ska gå i skolan, det är ju hans framtid.

Emma Vill du berätta hur det har varit från början så att säga med Gustavs skolgång, från förskolan och framåt?

Gunnel Mm, ja han gick på...den första förskolan som han gick på, den var då inte bra så jag fick ju byta då till en annan som var jättebra. Där dom hade en avdelning som var som en... uteavdelning. [...]

Emma Varför tänkte du det var bra det med uteavdelning?

Gunnel För frisk luft, tänkte jag. [...] Så att då sökte jag dit tillsammans med en annan kompis på det här dagiset då. Och vi skickade i samma kuvert, men hon fick... plats, men inte jag fick någon plats. Så då ringde jag och frågade 'Men varför har hon fått men inte jag?' Så då fixade dom till så att min son också fick [plats] då. Så jag trivdes jättebra det dagiset, det var jättebra. Och sen när han skulle börja skolan, så ligger det en skola precis i närheten och där skulle alla andra från det här hans dagis börja då, så då sökte jag dit för att han kände dom.

Gunnel Men sen när han började i fyran, det var då det började, rektorn i skolan spara pengar

Emma Men han hängde med i liksom undervisningen?

Gunnel Han hängde med, just det. För lärarinnan, hon ville ju också fortsätta med den här klassen ända upp till sexan då. För då skulle rektorn i skolan spara pengar, så att då slog hon ihop fyra bra fungerande klasser till tre klasser. Varpå det i hans klass blev det 31 barn. Det fungerar inte. Alla barn alltså de blir inte sedda. [...] För jag har alltid, under hela skolans gång, alltid varit med en hel dag i klassen för att se hur det fungerar.

Emma Hur kommer sig det då?

Gunnel Jag är intresserad över mitt barns skolgång och se hur det går. I och med att han kom hem och sa 'Jag har en huvudvärk', varenda dag liksom. Och alla andra barn hade också det då. Dom ville inte vara på fritidsklubb eller någonting. Men då hörde jag av mig till dem 'Jag är intresserad av hur det fungerar nu liksom.' Ja precis, alltså man såg, där satt ju liksom barn och räckte upp händerna men läraren hann inte med alla. [...] I femman så, så blev han kränkt av en klasskompis så han fick byta klass och där var det så en äldre lärarinna, en vikarie, där hade barnen respekt, för varje morgon innan hon började så fick barnen stå i led. Och sen tog hon varje barn i handen och sa 'Godmorgen!' [...] Han trivdes jättebra, men han blev fortfarande... Och den lärarinnan uppmärksammade då att min son behöver mer hjälp, för då hade jag redan kämpat från klass fyra att han behöver mer hjälp 'han hänger inte med.' Och i den andra klassen i femman då, då kunde han komma hem med femton sidor läxor, och jag bara 'Men hallå? Jag är ingen fröken, ska jag sitta med läxor på femton sidor? Nej det går ju inte.' Så den här lärarinnan i femman hon verkligen pushade på att 'han behöver lugnare klass, han behöver mer stöd.' Så att äntligen i femman fick han komma till en specialklass i den här skolan, och då var de sju pojkar och två lärarinnor. Och de här lärarinnorna, var guld alltså, de var så bra och tog hand om sonen Men då, skolan är ju bara upp till sexan så nu i sjuan, när han skulle börja sjuan så var jag ju tvungen att söka en annan skola. Och då tänkte jag att jag måste ju ha samma sorts upplärning som

han hade i femman och sexan, med den här specialklassen. Jag blev rekommenderad Bergsviksskolan som har en specialklass med mindre barn... Och då tyckte jag att det lät jättemycket bra positiva [resultat] då. Så att då sökte jag dit.

Hade jag vetat då vad jag vet nu, då hade jag opponerat mig.

Gunnel Men sen så innan skolan skulle börja så vart jag kallad till möte med rektorn och fröken i hans gamla, och sen så i hans nya [skola]. Varpå jag fick besked om att i den här specialklassen, den var full. De barnen som skulle gå i den klassen hade då större behov än min son, och sen sa de då att 'din son, han längtar ut till det stora, så att han kommer klara av att gå i en vanlig klass.' Och hade jag vetat då vad jag vet nu, då hade jag opponerat mig, för att gå från sju barn till 30 barn, det blev för stort för honom. Och sen så mailade jag till, jag mailade ganska mycket, i och med att jag vill ju att min son ska ha en bra framtid. [...] Han var mycket ensam på skolgården, han umgicks ju mest med fröknarna och lärarna. För hans intelligens är ju som dig och mig liksom, han pratar vuxenspråk. Så att hans klasskompisar, de förstod sig inte på honom. När de hade grupparbete, då involverade de inte honom, det var ingen som ville vara kompis med honom. Så han kom hem innan jul och då berättade han [att han] hade ingen som ville vara kompis med honom, Han var jätteledsen, han ville inte gå tillbaka till skolan. Och jag hade ju påtalat det här för rektorn då och ville ha till ett möte att 'någonting måste göras.' Fick inget svar, hände ingenting och jag mailade igen, inget svar. Till slut så mailade jag till stadsdelsnämnden, de som är ansvariga för skolan där varpå de mailade då till rektorn att 'nu får ni ha ett möte.' Då fick jag till ett möte äntligen. Ja då bestämdes det då att min son skulle få gå i en studio, där det är mindre barn då, där de har pedagogisk hjälp. Och där trivdes han jättebra, men den är ju bara tillfällig, den är ju bara till för att slussa ut barnen tillbaka till platsen eller vidare då, tillbaka till klassen. Så att efter nyår då så skulle han få börja där, och då missade de då, när han började, att skola in honom och bara kastade in honom där då, nya böcker, och liksom med nya människor som han inte kände någonting. Och han är ju ganska stolt över sin matte, för han är jätteduktig i matte. Han kan bara se ett tal så kan han svaret på en gång. Så helt plötsligt fick han en helt ny bok, som är tom, inte gjord. Han är nästan klar med sin gamla bok, så han blev ju jätteledsen, så han sparkade ju ut, bakut igen, och inte ville gå till klassen, den klassen. Så då fick jag till ett nytt möte, så då började vi från början, så vi gör en inskolning med honom. De började med inskolning igen. Han, ja det fungerade i två veckor, han tyckte väl att de som går där inte var som han, för de har lite, de har ju Asperger, han har ju en annan diagnos.

Emma Vad är det för diagnos han har?

Gunnel Han har Autismspektrum och ADD. Så han och Asperger är mer rörigt Ja, ja. Vet inte vad det är för någonting men han kände i alla fall två som gick i den här klassen. Det fungerade i två veckor sen så blev han sjuk och var hemma en vecka, och sen så började vi om igen och det fungerade i två veckor och sen kom sportlovet. Och sen efter sportlovet så bara vägrade han gå tillbaka. Han gillade inte fröknarna, han gillade inte deras sätt att vara då. Så i en månads tid varenda morgon så försökte jag få iväg honom

till skolan, han ville inte. Och jag var ju tvungen att åka till jobbet, jag kan ju inte lyfta ut honom. Och jag meddelade skolan varje dag, hur vi försökte. Efter en månad så agerade skolan, och det är ju liksom skoltvång, med att 'du måste kanske göra någonting, kanske börja med nån hemundervisning.' Och jag vill ju inte ha någon hemundervisning, jag vill ju att han ska gå i skolan, det är ju hans framtid.' Men då tyckte de att 'Nej vi börjar med hemundervisning så att han har i alla fall någonting att göra liksom.' Så då började de med det tre gånger i veckan.

Emma Att det kom hem någon hit helt enkelt eller hur funkade det?

Gunnel Ja det är en fröken från den här specialklassen, de är två stycken, hon kom då.

Men ja, hon är lite rörig så att hon, när inte han klarade av första gången, det hon talade om för honom, då ändrade hon till nästa gång och fungerade inte det så ändrade hon istället för att göra samma sak varje gång 'så här ska vi göra, så här ska vi göra, så här ska vi göra.' Så vissa gånger så kom hon inte, för så var kanske den andra läaren sjuk och då var hon tvungen att hoppa in där, och då fick Gustav ingen undervisning alls. Och det här var ju liksom bara en timme per gång. [...] Och sen så började sommarlovet. Ja, det var ju inget sommarlov för då hade han ju liksom blivit riktig hemmasittare, han tog sig ju inte ut ens en gång genom dörren alltså.

Och Soc. [sociala myndigheter] hade vi ju blandat in och sagt att 'Jag måste ha hjälp, det här fungerar ju inte! Jag måste ha någon hjälp.' Så då fick jag då en familjebehandlare som skulle vara en expert på hemmasittare. Hon har väl fått ut honom två gånger nu till cykelstallet. Och augusti började jag jobba 50 % ... Vi skulle ha ett ...möte...när alla instanser träffas då. Och vi träffades [...] 'Ja, vi måste liksom göra någonting liksom med hans skolgång.' Då pratade vi ganska mycket om det finns någon sådan här distans, om han kan få undervisning på datan. Ja, det tog halva terminen för att skolans lärare slarvade bort papperna tre gånger, oansvarigt. Så det sattes inte igång. Och så har Soc. anställt någon som är arbetsterapeut som ska få in rutiner då ... Den här skolan är jag inte nöjd med alltså.

Jag hade jättesvårt i början att acceptera hans diagnos ... i och med att jag inte sett eller ser den som andra gör.

Emma Hur gick det till när han fick sin diagnos?

Gunnel Sökte till barnläkarmottagningen för hans [...magproblem] och de skickade vidare till BUP ... och sen fick jag svar 'att nu har vi gjort en pedagogisk undersökning och kommit fram till att han har Autismspektrum och ADD'. Och jag bara 'Va?'

Emma Visste du inte att han skulle gör en ...?

Gunnel Nej, hade ingen aning. De hade inte meddelat mig. Nej, så det blev en chock.

Emma Ja, det förstår jag.

Gunnel Jag bara 'Jaha'? Jag gick fjorton steg bakåt och bara 'Jaha' Hur ska jag fostra honom nu, liksom? Hur ska jag bete mig mot honom?' [...] 'Jag ser att du ser förvånad ut, visste du inte att vi höll på med det?' Nej, jag sökte för hans [magproblem]. I och med att vi är så tajta så ser ju inte jag diagnosen på samma sätt som andra gör. [...] Så fick jag gå på sän här baskurs för att lära mig det. Och första timmen när jag satt där

tänkte jag 'Men vad gör jag här? Mitt barn har inte den här diagnosen!' Men sen vart-
efter föräldrarna började prata så började jag 'Nej, men det där gör ju mitt barn också
... vartefter liksom.'

[...] Alltså, jag hade jättesvårt i början att acceptera hans diagnos. [...] 'Jaha, säger de
att han har det här? Ja men hur ska jag fostra honom då?' [...] Jaa ... Jag vill ju liksom
att han ska vara som alla andra barn, men han är ju inte det. Det har jag svårt för
ibland.

Emma Den här diagnosen, vad har den betytt i relation till skolan?

Gunnel Ja... Den har väl gjort så att de har förstått honom bättre. [...] ... det är väl själv-
klart att alla lärare ska veta vad han har för diagnos. För då förstod jag liksom att 'Nej
de kan inte ha förstått.' Och det är ju jag själv också som inte förstått på vägen för att
hade jag vetat då vad jag vet nu då hade jag ju opponerat och sagt 'Nej men han har
den här diagnosen, han klarar inte av att gå i stora klasser.' ... och sagt liksom 'Nej då
får ni göra en till klass.' [...]

Emma Vad tänker du om framtiden?

Gunnel Alltså, jag känner mig lite orolig just i och med att jag känner att skolan inte gör
så mycket för hans skull, att se till att han kommer till skolan. Och tillbaka till den skolan
kommer han ju inte [...]

Emma Men skulle du kunna tänka dig en plats på vilken som helst av de fristående resurs-
skolorna?

Gunnel Ja Gud, alltså vilken skola som helst alltså, bara det är mindre klasser ...

[...]

Emma Och jag hör ju att du är kritisk till skolvalfrihetssystemet, eller valfrihet då men.
Det är en valfrihet som inte finns för alla så att säga...

Gunnel Nej precis men hade, hade den funnits men då, då kan jag tycka liksom att... Om
man nu vill kunna välja sin skola själv ja då, ska ju den möjligheten kunna finnas. Men
samtidigt om man inte riktigt vet vilken skola som är bäst för mitt barn, men då skulle
jag vilja kunna kontakta liksom 'ja mitt barn har det här och det här, vilken skola skulle
du rekommendera?' Och då skulle jag vilja ha hjälp med det. [...] För fria valet för
vanliga barn, ja, som inte behöver särskild hjälp, för dem kanske det fungerar, men
ändå med tanke på att jag inte fick plats på den skolan jag sökte. Det fanns ju ingen
plats.

[...]

Emma: Men Gustav, tar han mediciner för sin diagnos?

Gunnel: Nej, nej... Så de [BUP] tycker liksom inte han är till för att äta medicin. [...] Så
att så länge han slipper mediciner bara är jag tacksam för. För jag kan tycka att förr i
tiden så pratade man ju med folk. [...] Nu bara 'Nej du ska ha medicin.' Jag tycker det
är för slapphånt.

[...]

Det är vad jag tycker, jag är ju inte utbildad men det är vad jag, min erfarenhet alltså.

Emma Är det nånting som du har tänkt på som du skulle vilja säga?

Gunnel *Nej, men det är ju det att få ha mera specialskolor. För de som inte klarar av att gå i vanliga klasser. [...] Men i och med att det inte finns tillräckligt med sådana skolor, så [...] är mitt önskemål att det skapas flera sådana.*

Sammanfattande reflektion

Med utgångspunkt i *La misère du monde* har vi med ett socioanalytiskt angreppsätt utforskat relationen mellan en familj, bestående av Gunnel och hennes son Gustav, och det institutionaliserade, marknadiserade sammanhang vari skola och myndigheter ingår och som till slut leder till att Gustav ”blir” en hemmasittare. Analysen av Gunnels engagemang och de strategier hon utvecklar för en hållbar skol- och livssituation för sin son med neuropsykiatrisk diagnos ska inte främst förstås av närheten till en individuell historia eller upplevelse av lidande [souffrance], utan som spegling av en skola där ojämlikheten blivit alltmer individualiseras.

Dagens skola är öppen för alla och utestänger inga grupper. Inom den förlängda och breddade skolgången har sorteringen och differentieringen av elever flyttat in i skolan eller mellan befintliga skolor i ett alltmer marknadiserat och konkurrensutsatt skolsystem. Elever misslyckas eller utesluts inte som del av en grupp eller klass, utan som individer. I den meritokratiska och marknadiserade skolan är eleven och dennes familj ensamt ansvarig för beslut och val om skolgång och studieinriktnings. Det egna ansvaret för framgång, men också misslyckanden, skyms den ojämna fördelningen av tillgångar och livschanser. Insatserna och stödet för fjortonåriga hemmasittande Gustav ges utifrån en individualisera definition av hans skolsituation. Gunnel försöker förstå och tolka de klassificeringar som skola och myndigheter tillgriper för att definiera de särdrag Gustav uppvisar. Hennes förväntningar ställs på ett skolsystem som i grunden förändrats och besvikelsen över att skolan inte erbjuder en undervisning anpassad Gustav skapar känslor av uppgivenhet. Hon känner sig hjälplös inför hans vägran att gå till skolan.

Hur kan man förstå att allt fler vänder skolan ryggen och på sikt försvårar möjligheterna till utbildning och arbete, framför allt i perspektiv av det fria skolvalet och ett utökat utbud av valmöjligheter? Situationen för Gunnel och Gustav kastar ljus över en familjs utsatthet inför en skolgång som inte fungerar som de hade hoppats. Neuropsykiatiska diagnoser har ökat mycket kraftigt det senaste decenniet så Gunnels och Gustavs situation är inte unik (Laurin 2021). Vårt bidrag visar att tillämpningen av ett socioanalytiskt angreppsätt möjliggör en förståelse av en enskild familjehistoria. Ställd inför en skola som blivit alltmer socialt differentierad, till följd av ökad individualisering och en tilltagande användning av neuropsykiatiska diagnoser, ser Gunnel sig som ensamt ansvarig för sin sons framtid.

Noter

- ¹ Se även Hultqvist, E. (2020): <https://www.dagensarena.se/essa/den-doende-klasskampen/>
- ² Framför allt tillämpat i Sayad (1993a,b) och Muel-Dreyfus (1993). Se även Bourdieu (1991) samt Muel-Dreyfus (2020).

- ³ Intervjun som ligger till grund för artikeln genomfördes inom ramen för Emma Laurins avhandling (2021), *Barn med diagnoser. Mödrars och skolors strategier i Stockholm*. Intervjupersonen, Gunnel och hennes son Gustav, är fingerade namn.
- ⁴ Valet av gymnasieskola baseras på elevens meriter.
- ⁵ Vissa fristående skolor, med högt söktryck tillämpar kösystem, vilket gör det möjligt för föräldrarna att redan från födseln placera sina barn i kö till dessa eftertraktade skolor.
- ⁶ Se även Beaud (2018).
- ⁷ Flera olika begrepp används för att beteckna fenomenet skolfrånvaro. I svensk forskning är skolk den term som används mest frekvent. Andra beskrivningar av skolfrånvaro är korridorvandrare, vilket betecknar elever som går till skolan utan att delta på lektionerna samt hemmasittare och skolvägrare. Barn med långvarig skolfrånvaro, vars frånvaro registrerats som giltig i skolan, kan exempelvis utgöras av barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, psykisk ohälsa eller psykosomatiska besvär som är sjukskrivna för att deras skolsituation är alltför psykiskt påfrestande. I flera kartläggningar uppmärksammas särskilt att elever med neuropsykiatriska diagnoser drabbas av långvarig skolfrånvaro i högre utsträckning än andra. Munkhaugen, E. K. (2018). Det finns också en grupp barn som stannar hemma för att ta hand om sina föräldrar för att föräldrarna lider av psykisk ohälsa eller missbruksproblem (debattartikel skriven av forskare, Socialstyrelsen och anhörigorganisationer, <https://www.dn.se/debatt/barn-till-missbrukare-tvingas-hjalpa-sina-foraldrar/>, publicerad 2015-02-04).
- ⁸ <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/statistik/2017-12-29.pdf>.

Referenser

- Ball, J. S. (2003). *Class strategies and education market. The middle classes and social advantage*. London & New York: RoutledgeFalmer.
- Beaud, S. (2018). *La France des Belhoumi. Portraits de famille 1977–2017*. Paris: La Découverte.
- Bourdieu, P. (1986). “L’illusion biographique”. I *Actes de la Recherche en Sciences Sociales. Année* 62–63.
- Bourdieu, P. (1991). “Introduction à la socioanalyse”. I *Actes de la recherche en sciences sociales Année* 90.
- Bourdieu, P. (red.) (1993). *La misère du monde*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. (1970). *La reproduction. Éléments pour une théorie du système d’enseignement*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Broady, D., Börjesson, M. (2006). ”En social karta över gymnasieskolan”. I *Ord och bild*, 90–99.
- Bunar, N. (2009). *När marknaden kom till förorten: valfrihet, konkurrens och symboliskt kapital i mångkulturella skolor*. Lund: Studentlitteratur.

- Börjesson, M. (2020). "Det svenska gymnasiefältet. Ett exempel på utbildningssociologiska studier i Sverige". I *Lärande, skola, bildning*, Lundgren, Ulf P., Säljö, R., & Liberg, C., (red.), Stockholm: Natur och kultur, 447–464.
- Callewaert, S. & Nilsson, B. A. (1977). *Samhället, Skolan och Skolans inre arbete*. Lund: Lunds bok och tidskrift AB.
- Conrad, P. (2015). "The Médicalisation of Society". I *Handbook of Social Theory in Health, Illness and Medicine*. The Palgrave. London: Palgrave Macmillan.
- Dubet, F. (2019). *Le temps des passions tristes. Inégalités et populisme*. Paris: Seuil.
- Ekstrand, B. (2015). "What it takes to keep children in school: a research review". I *Educational Review* 67(4): 1–24.
- Forsberg, H. (2015). *Kampen om eleverna: Gymnasiefältets och skolmarknadens framväxt i Stockholm 1987–2011*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Forsberg, H., Palme, M. & Börjesson, M. (2017). "Le marché de l'éducation et la structure sociale: La transformation de l'enseignement secondaire supérieur suédoise à la veille des réformes du libre choix". I *Esprit Critique: revue internationale de sociologie et de sciences sociales*, 27(1): 23–36.
- Havik, T., Bru, E., & Ertesvåg S. K. (2013)."Parental perspectives of the role of school factors in school refusal". I *Emotional and Behavioural Difficulties* 19(2):131–153.
- Hultqvist, E. (2018). "Educational restructuring and social boundaries: school choice and consumers of education". I *Critical analyses of educational reforms in an era of transnational governance*. E. Hultqvist, S. Lindblad & T. Popkewitz (red.). Dordrecht Netherlands: Springer.
- Laurin, E. (2021). *Barn med diagnoser. Mödrars och skolors strategier i Stockholm*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Lidegran, I. (2009). *Utbildningskapital. Om hur det alstras, fördelas och förmedlas*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Muel-Dreyfus, F. (1993). "La messagère". I *La misère du monde*, Bourdieu, P. (red.). Paris: Seuil, 845–858.
- Muel-Dreyfus, F. (2018). "Souffrances psychiques, souffrances sociales: à propos des conflits de générations et des contradictions de l'héritage". Bidrag vid konferensen *Émigration et immigration, Hommage à Abdelmalek Sayad*. Paris.
- Muel-Dreyfus, F. (2020). "Socioanalyse/Socio-analyse". I *Dictionnaire international Bourdieu*, Sapiro, G. (red.). Paris: CNRS Éditions.
- Munkhaugen, E. K. (2018). *School refusal behaviour in students with autism spectrum disorder. An exploratory study of frequency and associated factors*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- OECD. (2019). *Education at a Glance 2019. Country Note: Sweden*.
- Palme, M. (2008). *Det kulturella kapitalet: Studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2008*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Reid, K. (2006). "An evaluation of the views of secondary staff towards school attendance issues." I *Oxford Review of Education*, 32(3):303–324.
- Sayad, A. (1993a). "L'émancipation". I *La misère du monde*, Bourdieu, P. (red.). Paris: La Découverte, 859–869.

- Sayad, A. (1993b) “Une famille déplacée” I *La misère du monde*, Bourdieu, P. (red.). Paris: La Découverte, 33–48.
- Skolverket. (2010). *Skolfrånvaro och vägen tillbaka*. Rapport 341. Stockholm: Skolverket.
- Statens Offentliga Utredning (2016). *Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera*. SOU, 2016:94. Betänkande av Att vända frånvaro till närväro – en utredning om problematisk elevfrånvaro. Stockholm: Wolters Kluwer Sverige AB.
- van Zanten, A. (2009). *Choisir son école. Stratégies familiales et médiations locales*. Paris: PUF.

Digitala källor

Hultqvist, E. (2020). <https://www.dagensarena.se/essa/den-doende-klasskampen/>. Publicerad 2020-09-04.

Socialstyrelsen och anhörigorganisationer.

<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/statistik/2017-12-29.pdf>. Publicerad 2017-12-29.

<https://www.dn.se/debatt/barn-till-missbrukare-tvingas-hjalpa-sina-foraldrar/>. Publicerad 2015-02-04.

Rekonstruktion af sundhedskapital

Formelle og informelle kilder og veje i et konstruktionsarbejde over 15 år

Kristian Larsen

Abstract

Re-construction of health capital. Formal and informal sources and paths in a construction work over 15 years. The construction of the object and the historical epistemology are important in the sociology of Bourdieu involving reflection on the research and all its dimensions and aspects as interrelated. Theory, concepts, review, research questions, hypothesis, methods, techniques need to be taken into consideration. In this paper the concept of health capital is examined as it has been transformed during 15 years in various research projects in a Danish and Norwegian context. My own and colleague's articles, conference papers, books, reports and educational materials involving the concept health capital have served as empirical data. 15 important and significant texts have been included. Informed by a pragmatic text analysis the concept as it relates to empirical data, research questions, methods etc. have been examined focusing on how and why the concept has been transformed over time. Summing up, the concept has changed during the 15 years. Empirical data material, research questions and methods have been important in this transformation. But also, more understated, indirect and subtle contributions from review processes, e.g. suggestions on literature, response from research colleagues, conferences and students have been important in the process. Furthermore, the concept has undergone changes due to more subtle processes of learning from TV or media on health, body, surgery, diets, diagnosing or heterodox positions like body positive activism. Inspired by reflexive sociology, this is a micro example of historical epistemology on a small empirical material (one concept) over a short period of time.

Keywords

Bourdieu, historical epistemology, craft of sociology, health capital, constructing the object, methodology

Jeg har sammen med kolleger skrevet en række tekster og holdt foredrag og undervist om sundhedskapital. Sundhedskapital udgør en ressource, dvs. en kapital, i det sociale liv, på lignende måde som kulturel eller økonomisk kapital. Ejer af sundhedskapital har nogle fordele ift. de som ikke har den ressource. Men når jeg har kigget tilbage i mine tekster, der involverer begrebet sundhedskapital, bliver det tydeligt, at de fænomener, som sundhedskapital beskriver, har ændret sig. Med andre ord: sundhedskapital har haft helt forskelligt fokus og betydning i de 15 år, hvor jeg har anvendt det.

Jeg undersøger i denne artikel, hvorfor der er sket store ændringer i begrebets betydnin-
ger. Det vil sige jeg går på opdagelse i mine egne tekster og prøver på at rekonstruere,
hvorfor der skete skift i betydningerne og indholdet af sundhedskapital. Jeg finder, at både
konkrete forhold som det empiriske område eller metodeforhold har givet anledning til
ændringer. Desuden, og mere svært at rekonstruere, har begrebet også udviklet sig og æn-
dret sig gennem mere subtile og indirekte veje såsom ideer fra studerende og kolleger, re-
viewprocesser og måske også via inspiration fra begreber, der cirkulerede ved finanskrisen!
Uanset så vil jeg vise, at det at konstruere viden har mange kilder, hvor nogle er tydelige
og eksplisitte, men forskeren er også et subjekt, som indgår i praksisser, som bidrager til
erkendelsesprocessen. Jeg vil også dermed vise, hvordan sociologi er et håndværk og hvor-
dan teori, metode (herunder forskeren selv), operationalisering, teknik mv. er inter-relate-
rede.

Denne artikel handler således om det konkrete arbejde med at skabe viden. Den angår
spørgsmål om, hvordan man som forsker arbejder sociologisk med forskning om det sam-
fund, vi lever i. Den slags forskning har et tidsforløb, fx over et års tid, og den involverer
mange elementer: teorier, begreber, metoder, teknikker og praktiske spørgsmål. Og forsk-
ningen angår også forskere, som selv er en del af det samfund, og måske også det fænomen,
de studerer. Desuden, som i dette tilfælde, ændrer verden sig også over en vis tidsperiode.
Artiklen handler ikke om at præsentere et forskningsresultat, en teori, en metode, en empiri,
en analyse eller en teknik. Men om hvordan teori, metode, empiri, analyse osv. spiller sam-
men – og påvirker hinanden genseidigt. Der er ikke mindst fokus på, hvordan konkrete, men
også subtile og indirekte forhold giver indspil og bidrager i konstruktionsprocessen. Det er,
hvor jeg benævner, en konstruktionsproces hvor mange forhold interagerer med hinanden.
I andre traditioner ville man kunne kalde artiklens tema for en metodologi diskussion, dvs.
som angår metode i meget bred forstand. Ledetråden er mit eget og kollegers arbejde med
det sociologiske begreb sundhedskapital inspireret af Bourdieus sociologi. Man kan sige,
at artiklen udgør en mikro-historisk epistemologi (Broady 1990) over begrebet sundhedskapital,
som jeg i samarbejde med kolleger har arbejdet med over en årrække.

Sundhedskapital og historisk epistemologi

Jeg har som sagt gennem 15 år arbejdet med et begreb, jeg har kaldt sundhedskapital. Sam-
men med andre begreber fra den Bourdieuske sociologi har sundhedskapital og sundheds-
kropskapital ofte også indgået i forhold til undersøgelse af forskellige empiriske fæno-
mer.

De første overvejelser havde jeg nedfældet i noter i 2005. Det angik en kapital, som jeg efterfølgende kan kalde en velfærdsstatslig ressource, som stilles til rådighed for unge mennesker i Danmark, uanset at de og deres familie har forskellige socioøkonomiske forudsætninger, når sygdom melder sig. I en dansk kontekst har de alle sammen haft muligheder for statslige sundhedstiltag fra gratis tandlæge, lægehjælp til skolegang og diverse sociale og sundhedsydeler (Jensen et al. 2007).

Gennem de næste 15 år har jeg alene eller sammen med kolleger undersøgt en række andre empiriske fænomener og publiceret en del artikler, bogkapitler og rapporter mv., hvor begrebet sundhedskapital har indgået. I 2020 angår sundhedskapital noget ganske andet end et velfærdsstatsligt gode. Sundhedskapital udgør en kapital på lignende måde som økonomisk, kulturel og social kapital. Den beskriver et særligt investeringsarbejde i egenkroppen, som kræver tid, penge og kultur. Jeg har valgt at kalde det sundhedskapital, fordi det trækker på et samtidigt ideal om at man skal dyrke den sunde krop fx via fitness, yoga, diæter eller plastikkirurgi. Det angår således ikke sundhed i biomedicinsk mening, men den mulige sociale effekt af at fremtræde aktiv med at dyrke sin (sunde) krop. Det udgør en kapital, for så vidt der i samfundet er en reception og anerkendelse af dette investeringsarbejde. Det vil sige, at bestræbelserne på at holde kroppen sund kan udgøre en distinkтив fordel for ejeren af kroppen. Den type kropsliggjort sundhedskapital kan måske indgå ved siden af eller sammen med andre kapitalformer, når man undersøger social ulighed eller ulighed i sundhed i et socialt reproduktivt perspektiv. Med andre ord: velinvesteret sundhedskapital kan eventuelt konverteres til positioner i det sociale rum eller specifikke felter. Den som har investeret på den rette måde i kroppen, kan få fordele, når der uddeles gaver på ægteksabsmarkedet, boligmarkedet eller jobmarkedet. Jeg har ovenfor beskrevet ændringer i, hvad begrebet sundhedskapital har haft fokus på primært ud fra kvalitative studier. Sundhedskapital har, som den sidste udvikling af begrebet, været undersøgt i en kvalitativ og kvantitativ undersøgelse blandt ansatte i det danske sundhedsfelt.

Hvorfor er det nu interessant at beskrive forskelle i sundhedskapital og dets metamorfose over 15 år? Det kan måske bidrage til indsigt i det tema, som Bourdieu og hans kolleger blev kendte for, nemlig at være virksomme og bidragende til de antagelser, som går under betegnelsen den historiske epistemologi (Broady 1990, Larsen 2007). Det er en tradition, som snarere end at opbygge teori på det sociologiske område, er optaget af betingelser, grænser og muligheder for konstruktion af sociologisk viden (Broady 1996). Opmærksomhed er rettet mod overkommelsen af forhindringer for sociologisk viden (brud), konstruktion af sociologisk viden (konstruktion af objekt) og bekræftelse/afkræftelse af sociologisk viden (verifikation) (Bourdieu 1991). Som Bachelard siger, står videnskab totalt i modsætning til holdning (opinion) og man må starte med at ødelægge holdning som grundlag for forskning (Bachelard 2002, 25). Man må selv konstruere sit objekt i alle dele. Intet giver sig selv.

Bourdieu og for den sags skyld Foucault, Althusser og Passeron var alle elever af 'fædrene' Gaston Bachelard (2002, 1968) og ikke mindst George Canguilhem (1988, 1991) i den historiske epistemologi (Bourdieu 1998). Det er en pointe i den historiske epistemologi og den måde, som Bourdieu og hans kolleger har forarbejdet den på, at man som forsker må have en sociologisk refleksivitet (Bourdieu 1990; Bourdieu og Wacquant 1992) med

opmærksomhed på alle dimensioner og faser af et forskningsarbejde, når man vil konstruere objektiv sociologisk viden. Bourdieu og hans kolleger var ikke interesseret i epistemologi som et eget erkendelsesområde. Det var kun interessant, fordi det kunne bidrage til videnskabsteoretisk og videnskabshistorisk indsigt som støtte til at konstruere sand, objektiv sociologisk viden. Der var altså ikke tale om en slags fetichisme over den historiske epistemologi. Den skulle konverteres til håndværksmæssige hjælperedskaber i det sociologiske arbejde.

I mange beskrivelser af forskningshåndværket gøres der rede for sociologiske teorier og begreber, som kan være relevante i sundhedsforskningen (Andersen og Timm 2018). I andre sammenhænge beskrives analysestrategier (Järvinen og Mik-Meyer 2017) eller metoder (Brinkmann og Tanggaard 2010). I Bourdieus beskrivelse af det sociologiske håndværk (Bourdieu 1991) er ambitionen imidlertid, at konstruktionsarbejdet involverer refleksioner ikke blot over teori, metode og analyse hver især og en gang for alle. Refleksionerne må derimod fokusere på teori, metode og analyse interaktivt så at sige, og at denne refleksion sker løbende fra starten til slutningen af forskningen. Mere uddybet må forskeren for det første reflektere over meta-teori, teori, metode, design af guides/skemaer, valg af variable, kodning, teknikker, empirisk materiale – og hvordan de inter-relaterer sig. Det vil sige en kritisk undersøgelse af, hvordan teoretiske valg, metode og teknikker understøtter og forudsætter hinanden. For det andet udgør disse overvejelser ikke et trin i en proces. De er relevante både før, under og efter undersøgelsesarbejdet har stået på. Et tema Christian Hansen og jeg (Hansen og Larsen 2015), samt Ulf Brinkkjær og jeg (Larsen and Brinkkjær 2009) tidligere har beskæftiget os med, i forhold til sundhedsområdet og det pædagogiske og sociale område. Med andre ord: refleksionen over forskningens forskellige dele er uafsluttet og der er så at sige feedback fra de enkelte faktorer, modsat forskningsmanualer der signalerer forskning ’trin for trin’, ’forskningsprocessen som lineær og fremadskridende,’ eller som ’tragt’. Forhold omkring empirien, forsker og objektrelationen eller metodiske udfordringer kan give anledning til at gentanke teori eller begreb mv. Det er disse processer, der skal beskrives i det følgende.

Empirisk grundlag og analysemåder

Det empiriske materiale for undersøgelsen udgøres af egne dokumenter over en periode på 15 år. Jeg har søgt på begrebet sundhedskapital og sundhedskropskapital blandt alle mine egne filer på min PC og fundet alle de dokumenter frem, hvor begreberne er indgået. Der er mange hundrede dokumenter fra ufærdige og færdige Word tekster, PowerPoint præsentationer som har været anvendt til konferencer og undervisning, samt PDF-filer af færdige videnskabelige artikler (Larsen, Cutchin, og Harsløf 2013; Larsen og Harsløf 2019; Larsen, Hindhede og Henriksen 2020; Larsen, Hindhede, Larsen, Nicolaisen og Henriksen 2020), kapitler i antologier (Larsen 2009b, 2010), bøger (Jensen et al. 2007; Harsløf, Poulsen og Larsen 2019; Larsen 2021), konference papers (Larsen et al. 2018), temanumre i tidsskrifter (Larsen og Esmark 2013), lærebogsmateriale (Andersen og Timm 2018; Larsen 2018), kronikker (Larsen 2009a), forskningsnoter (Larsen 2005), forskningsrådsansøgninger, tiltrædelsesforelæsning (Højskolen i Oslo 10.8.2009), spørgeskemaer og rapporter om ulighed i sundhed i Norge (Larsen og Hansen 2014), marginale i Danmark (Larsen og Bystrup 2013),

sundhedsvæsenet og uddannelser (Larsen et al. 2014). Ud fra kriterier om forskelligheder i definitioner af begrebet og empiriske områder har jeg printet de væsentligste 15 tekster ud, for at kunne rekonstruere ligheder og forskelle i måden sundhedskapital har været brugt på.

Teksterne blev analyseret ved hjælp af en pragmatisk tekstanalyse med særligt fokus på definitioner af og redegørelser for begrebet sundhedskapital. Sådanne definitioner og redegørelser har ofte været beskrevet på fem til 10 linjer, som har indgået i et større tekstkorpus. Her måtte jeg rekonstruere den videnskabelige kontekst og fx undersøge, hvilke forskningsspørgsmål der blev stillet, hvilket empirisk materiale der var i fokus, hvilke metoder der blev anvendt, hvilke litteraturreferencer der indgik osv. Sociologisk forskning, og måske al forskning, har sine objektive og åbenbare sider, såsom dem der fremgår ovenfor. Men der er også mange blinde og implicitte sider, som er vanskelige at rekonstruere. Her kan det være en fordel og ulempe, at jeg selv både er objekt og subjekt i denne undersøgelse. Med den hensigt at analysere 'blinde sider' har jeg ikke mindst søgt at gå på opdagelse i aktiviteter, tider og steder, der knyttede sig til de enkelte artikler mv. Jeg vil her nævne få eksempler på bidrag til konstruktionsprocessen, som ikke kan efterspores i en strikt tekstanalyse af dokumenterne. Respons på et foredrag for studerende ved Aalborg Universitet bidrog til, at jeg fik øget fokus på, hvordan Apps indgår i monitorering af kroppen, og en medicinsk sociologisk konference åbnede mine øjne for, hvordan sundhedskapital adskilte sig fra kulturel sundhedskapital (Shim 2010). Andre væsentlige inspirationskilder har været faglige indspil fra kolleger og reviewprocesser. I bogen sundhedskapital, der er udgivet på Samfunds litteratur (Larsen 2021c), ses opsamlingen eller resultatet af arbejdet med begrebet med afsnit om selvbiografi, stat, folkesundhed, sundhedsøkonomi, krop mv. I det følgende beskrives forandringerne af begrebet.

Sundhedskapital som et fælles velfærdsgode

I en bog om unge, sundhed og ulighed (Jensen et al. 2007) var jeg hovedansvarlig for kapitlerne to, fire, fem og seks. Bogen havde fokus på social kapital, primært ud fra Bourdieu, men også med et blik på de meget anderledes begreber om social kapital hos R. Putnam og J. Coleman (Jensen et al. 2007; Larsen og Morrow 2009). Vi undersøgte, gennem kvalitative interviews og besøg på et par efterskoler, en gruppe på 16 unge, som var heterogent sammensat ud fra deres forældres sammensætning af økonomisk og kulturel kapital. Her kom sundhedskapital til at udfylde et hul, der hvor vi ikke kunne forklare og fortolke med de konventionelle kapitaler (økonomisk, kulturel og social). Der var store forskelle i, hvad de unge kunne trække på af økonomiske, kulturelle og sociale kapitaler via deres familier og netværk, men der var også noget som var fælles for dem. Det beskrives at

de unge [...] har opvækstbetingelser fra en dansk sammenhæng, som kan siges at have forsynet dem med nogle vigtige ressourcer. Der er tale om, at der i visse lande og regioner er akkumuleret en vis mængde og typer af kapital, som til en vis grad står til rådighed for alle. Man kan som beskrevet tale om, at disse ressourcer er oparbejdet via det, vi kalder staten, fx i *basale artefakter* (menneskefrembragte produkter) såsom vejnet, vandforsyning, kloakering og elforsyning, men også i *institutionaliserede ordninger*

som fx statslig finansiering eller støtte til fx sygdomsbehandling, forebyggelse og pleje. (Jensen et al. 2007, 120).

Disse overvejelser, som første skitse til sundhedskapital, var baseret på nogle forskningsnoter, jeg havde fra 2005. Begrebet havde nogle få ligheder med sundhedsressourcer og medicinhjælp, som står til rådighed for kommende generationer beskrevet af Becker (2007). Men det var først mange år senere, jeg læste om Beckers og andres begreber, der lignede sundhedskapital. Desuden var udgangspunktet for sundhedskapital langt bredere i forhold til de godter, som velfærdsstaterne havde produceret på det sociale, det pædagogiske og det sundhedsmæssige område. Velfærdsstaterne er således produceret over en lang historisk proces dvs. over hundrede år, hvor der i Danmark (Skydsgaard 2006; Bonderup 2006; Vallgårda 2003; Vallgårda og Krasnik 1999) og i andre lande ligeledes er udviklet typer af institutioner og professioner, som har skulle bidrage til reduktion af sygelighed og optimering af sundhed (Porter 2003).

Det velfærdsstatslige blik var ikke rettet mod den kropslige del eller den kropslige investering relateret til sundhed og velvære, men mod de strukturelle forhold som muliggjorde optimering af sundhed, velvære, livskvalitet mv. Der lå et stort, og for mange et usynligt, investeringsarbejde til grund for love og bekendtgørelser inden for det sociale, pædagogiske og sundhedsmaessige område. Rettigheder, som kunne opleves som naturlige, var erobrede potentialer og produkter af kamp over tid mellem sociale grupper. Man kan tale om en naturalisering af det, der reelt er et kulturprodukt. Der er mange modifikationer (Sodemann 2019), men det vi kunne kalde den statslige sundhedskapital, står i princippet til rådighed for alle i det danske samfund. Den sundhedskapital favner ikke alle menneskelige smerter, uforløstheder eller syndromer. Men når eller hvis mennesker udfordres, har vi statslige institutioner og professioner, som kan bidrage til at optimere sundhed eller mindre sygdom fx gennem gratis læge, tandlæge eller sygeplejerskehjælp og skolegang. I dag ville jeg, med reference til Bourdieu og Wacquants analyse af staten (Bourdieu, Wacquant og Farage 1994; Bourdieu og Champagne 2014; Wacquant 2009, 2014) benævne den sundhedskapital som en ressource, der refererer til statens venstre hånd, de såkaldt udgiftskrævende ministerier, institutioner og professioner som knytter sig til det sociale, pædagogiske og sundhedsmaessige område.

Sundhedskapital i materialitet, institutioner og (sundhedsprofessionelle) kroppe

Jeg har siden mit ph.d. arbejde (Larsen 2000) været optaget af materialitet, herunder hvad man kunne kalde hospitalsetnografi, hvor jeg har set på, hvordan ikke blot kroppe relaterede sig til hinanden, men hvordan de også relaterede sig til de byggede, fysiske omgivelser (Larsen 2005). Jeg blev opmærksom på sundhedskapitalens materielle side gennem et blik på, at sundhed også eksisterer tingsligt, som noget der begunstiger sundhed i fysisk form. I sundhedssociologien står det tydeligt og klart, hvordan kloakering og rent vand fik en meget stor betydning for folkesundheden (Skydsgaard 2015). Dette fik mig sikkert til at tænke på, at også sygehuse, penicillin, skalpeller og scannere mv. havde tingslig karakter og som sådan bidrog til at højne menneskers sundhed. Hospitalerne udgjorde et eksempel

på et menneskeskabt og materielt produkt, som akkumulerede ressourcer dvs. en form for (sundheds) kapital. Det centrale er, at nu indbefattede sundhedskapital en materiel dimension. Det blev betonet, at hospitalet kunne ses som del af den fælles sundhedskapital (Larsen 2009b). Det vil sige, at sundhedskapital er virksom i en tingslig, man kan sige fysisk form. Her kan man ligeledes tænke på skoler, børnehaver, uddannelsesinstitutioner, handicapcentre, sociale institutioner samt mindre artefakter og sundhedsteknologier. Hospitalsbyggeri, fx Rigshospitalet i København eller Skejby sygehus ved Århus, var konkrete og materielle forekomster af mursten, beton og glas og ikke blot tanke eller sprogkonstruktioner. Bygningerne med indretning og design af medicinsk teknologi var en oparbejdet værdi til rådighed for alle. Der var investeret i og opbygget en viden og en 'know how' i de bygninger, fra små tekniske fremgangsmåder og rutiner, til arbejdsgange og opfindelser i forhold til sundhedsområdet bredt set, dvs. i forhold til sygdomsbehandling og pleje mv (Larsen 2009b).

Men den materielle version af sundhedskapital kan ikke stå alene. I bakspejlet var det helt sikkert med inspiration fra Bourdieus begreb om kulturel kapital, at jeg kunne udlede andre træk ved sundhedskapitalen. Med inspiration fra Bourdieus sociologi (Bourdieu 1986; Bourdieu og Wacquant 1996) og den kulturelle kapital, kunne man sige, at sundhedskapitalen var indbygget i materialitet (i selve bygningen, i stoffer/materialer som penicillin og vitaminer, i teknologier som måleredskaber, scannere og computere), institutuert som tekster og teorier (videnskab/viden om kroppens anatomi, fysiologi, lærebøger) samt desuden kropsligt (i den viden som er oparbejdet i de sundhedsprofessionelles kroppe i form af viden om hygiejne og sygdom eller om brug af computere).

I denne senere og ændrede version var materialiteten central samt den kropsliggjorte del dvs. sundhedskapital som virksom i de sundhedsprofessionelles kroppe. Men da analysen primært var rettet mod hospitalet som del af et velfærdsstyre, udgjorde den kropslige del kun den viden som var inkorporeret (kropsliggjort) hos de sundhedsprofessionelle.

Jeg kan opsummere, at i undersøgelsen af de unge og social ulighed (Larsen 2005, Jensen et al. 2007) angik sundhedskapital en fælles ressource som en velfærdsstatslig ordning, der kan hjælpe til at optimere sundhed og minimere sygdom. I den næste version (Larsen 2009b, 2010) blev begrebet udvidet til også at indebære hospitaler, vitaminer, sundhedsteknologier, teorier om sundhed og sygdom, samt viden i sundhedsprofessionernes kroppe.

Patienten skal have sundhedskropskapital

I de næste analyser blev kapitalen nærmere relateret til patienten, brugeren eller klienterne som anvendte, eller potentelt ville anvende, sundhedsvæsenet. Det skete samtidig med, at sociologisk sundhedsforskning i tiltagende grad fokuserede på brugeren og klienten samt ulighed i sundhed. Jeg var desuden i den forbindelse optaget af ulighedstematikken generelt (Larsen 2008; Larsen 2009c) og med empirisk fokus på Norge (Larsen og Hansen 2014). Fokus på brugeren og ulighed havde også stor betydning i analyser af fremtidens sundhedsvæsen (Larsen et al. 2014). Disse forhold udgjorde sikkert, mere eller mindre, direkte baggrunde for, at jeg fik øget opmærksomhed på patienten som aktiv spiller i feltet. Patienter

var for det første en dårlig kategori, fordi den dækker alt og dermed intet. Desuden er patienter, sociologisk set, en meget heterogen gruppe, hvor nogle er meget vidende, spørgende og aktive (stort volumen af ikke mindst kulturel kapital), mens andre har ganske få kapitaler at trække på.

I en undersøgelse af hvordan det behandelnde hus (sygehuset) var blevet sygt (Larsen 2009b; 2010) beskrives det, at patienter var objektgjorte via de sundhedsprofessionelles brug af standarder og manualer. Samtidig var patienterne også i stigende grad blevet subjekter, dvs. individer der, godt nok med meget store og vigtige forskelle, var videnssøgende. De optrådte af og til som ekspertpatienter, der indgik i dialog med og udfordrede de sundhedsprofessionelle og deres viden og vidensmonopol. Patienten kunne defineres i positioner mellem at være objekter og subjekter, men dog objektgjort i de institutionelle felter (Larsen 2010).

Nu kom patienten ind i tilknytning til begrebet sundhedskapital. Viden og dominansrelationer var således igen oppebåret i materialitet og institutioner, men også i kroppe, både på de sundhedsprofessionelle, men også hos patienterne.

Omvejen eller støtten af sundhedskropskapital

I den forbindelse beskrev jeg, at der blev stillet stadig flere krav ved sygdom, indlæggel-sesforløb og overgange mellem sektorer, til patienterne og at de strukturelle forandringer i feltet nødvendiggjorde, at patienterne skulle kunne aktivere en 'sundhedskropskapital' for at optimere deres egen proces med at blive raske. Det begreb blev sikkert beskrevet med fokus på krop, fordi jeg ville rette opmærksomheden mod det forhold, at det var knyttet til den individuelle krop og denne krops habituelle dispositioner for at bemestre sygdom, lidelse, smerte, indlæggelse og rehabilitering. Men omvejen sundhedskropskapital, som på en måde var en slinger på vejen, blev en katalysator for at få øje på patientens egen krops-lige formåen (habitus, kapital og strategi) i forhold til at håndtere sygdomsforløb.

Sundhedskropskapital støttede og lagde op til det tidligere sundhedskapitalbegreb, som angik ressourcer som i princippet alle potentielt kunne trække på. I denne version af sundhedskropskapital blev fokus rettet mod brugerne/patienternes ulige ressourcer. Pointen var, at hvis patienterne ikke kunne fremvise de nødvendige kapitaler i og gennem kroppen, så blev det vanskeligt for dem at høste frugterne af medicinens og samfundets erobringer i forhold til sundhed og sygdom. Det blev beskrevet, at det institutionelle system (lägepraksis, sundhedspleje, hospitaler) formidlet gennem læger og sygeplejersker forventede, at pa-tienterne var subjekter dvs. selvaktive og selvkørende i forhold til indlæggelsesforløb, syg-domsbehandling, forebyggelse og plejeforløb (Larsen 2010, 46-47).

I den (for mig empirisk nye) sammenhæng, hvor jeg arbejdede mere med patienter og hospitalsforløb, var sundhedskropskapital en vigtig kapital, fordi den kunne konverteres, omsættes og veksles til goder på markedet dvs. sundhedsfeltet. Den sundhedskropskapital, der kun angik den kropsliggjorte dimension, kan i bakspejlet siges at have visse ligheds-punkter med Bourdieu-inspirerede begreber om kulturel sundhedskapital (Shim 2010), som angik specifik kapital, der var virksom i det amerikanske sundhedsvæsen, med fokus på relationer mellem læge og patient i almen praksis. Janet Shim kunne her vise, hvordan de

patienter der var proaktive, videnssøgende samt lidt instrumentelle og biomedicinske i deres måde at forholde sig til deres egen krop og sundhed, fik relativt mange ydelser fra deres læge ift. de, som var mere afventende, 'alternative' mv. Kulturel sundhedskapital (Shim 2010), var i sundhedsvæsenet hvad kulturel kapital var i uddannelsesvæsenet, og det angik den direkte performance mellem patient og læge. Jeg har siden haft samarbejde og vejledning sammen med Janet Shim og Leslie Dubbin, som har udviklet begrebet om kulturel sundhedskapital. Men på det tidspunkt var mit sundhedskapitalbegreb helt jomfrueligt og i hvert fald ikke på nogen måde understøttet, formet, inspireret, styret eller forstyrret af andres begreber, der kunne have begrebslig-empiriske ligheder. Jeg kendte godt nok begreber som health literacy og sundhedskompetence mv., men med sundhedskapital ville jeg undersøge noget andet. Sundhedskapital har hele vejen igennem været tænkt som et analytisk modbegreb i forhold til de to begreber.

Jeg havde på daværende tidspunkt – omkring 2010 – ikke holdt foredrag internationalt om sundhedskapital og endnu mindre lavet noget litteratur review som forudsætning for sundhedskapitalbegrebet. Jeg havde opmærksomheden langt mere rettet mod Bourdieus begreber om felt, kapital og habitus, koblet med de forskellige empiriske studieområder som unge, ulighed, materialitet mv. Desuden havde jeg i samarbejde med mine kolleger fået respons fra studerende, kolleger og andre forskere på de forskellige versioner af sundhedskapital begrebet og dets videnskabelige værdi fx i forhold til kropskapital, fysisk kapital, kulturel kapital eller symbolsk kapital.

Patienten må dyrke og trimme sin fysiske krop

Det netop beskrevne sundhedskropskapital var generelt tænkt som en kapital i forhold til sundhedsvæsenet, hvor individer kunne investere i egen krop og dens sundhedsstatus fx gennem at holde øje med det rette indtag af mad og drikkevarer med tilhørende studier og kursusaktivitet i forhold til at følge de autoriserede og skiftende diæter og kostråd. Individet skulle også dyrke kroppen gennem fysisk aktivitet, dvs. anvende tid i træningscentre med spinning, body-tuning, fitness, motionsløb eller måske ekstremsport som en variant. Der var i den version (Larsen 2010) tale om en ret konventionel medicinsk tænkemåde med tilhørende teknologier, hvor der måles på kroppen ud fra biomedicinske indikatorer fra puls, blodtryk, BMI (Body Mass Index) og serumkolesterol til målinger af livskvalitet. Aktiviteterne der knyttede sig til sundhedskropskapital, var også relateret til indkøb og anvendelse af det rette udstyr: løbetøj, løbesko, svedbånd og cremer. De sidst nævnte udstyr kunne lægge lidt op til sundhedskapital som en kapital, der rettede sig mod positioner i det sociale rum eller andre felter. Men der var på dette tidspunkt stadig tale kun om en ressource, som kunne tænkes at have værdi i et specifikt sundhedsfelt dvs. kapital, som kunne konverteres til goder direkte i dette felt. Det kunne dreje sig om bedre behandling og pleje eller tilbud om flere undersøgelser, støtte og hjælp. Først senere blev sundhedskapital som en mere globalt konverterbar kapital beskrevet og udviklet.

Sundhedskapital som en generel teori

Begrebet har siden været anvendt som et redskab i en generel analyse af, hvordan staten og institutioner ændrer sig. Jeg har i Larsen (2021c) betegnet dette, som at vi er blevet statsligt

frisat. Hermed menes, at strukturen for kropsarbejde er ændret af en række transformationer ikke mindst af staten, fx dominans af højrehåndsstaten, fremvækst af et neoliberalt marked mv. Kroppen er blevet sat fri fra statens beskyttelse og sikkerhed, men også sat fri til at skulle passe på sig selv. Den frisættelse angiver ikke nødvendigvis, at staten har foretaget en kraftig tilbagetrækning, hvor den før var aktiv og støttende. Der er tale om nye former for styring, hvor staten trækker sig og lader markedet styre. Man er så at sige blevet endnu mere frigjort og overladt til at manøvrere selv, men samtidig detailstyrer individet gennem forpligtelsen til at optimere sin egen krops velvære og sundhed (Larsen 2021c, 102). Der er således konstitueret ændrede mulighedsbetingelser for og et øget pres på individet ift. at optimere sig i en samfundsmaessig sammenhæng. Den samfundsmaessige forandring (Larsen 2021a) ligger til grund for fremvæksten af fitness, yoga og Marathon bevægelserne (Larsen, Cutchin og Harsløf 2013). Jeg har med kolleger siden anvendt begrebet i forhold til rehabiliteringsprocesser (Harsløf, Poulsen og Larsen 2019). Det vil sige en kapital der stadig var rettet mod og havde afsætningsværdi knyttet til sundhedsfeltet.

Men det vigtige i den næste fase af sundhedskapital blev udvikling af begrebet til en mere generel teori eller antagelse om, at nogle former for arbejde med kroppen kunne have afsætningsværdi ved positioner i det sociale rum og andre felter. Min antagelse var, at fx løbetræning og yoga kunne have en vis kapitalværdi på meget uensartede felter. Det vil sige, at hvor sundhedskropskapital primært gjaldt, 'hvad der virker' blandt patienter i sundhedsvæsenet (i et sundhedsfelt), blev sundhedskapital – dvs. den kropslige dimension – udvidet til at være relevant for i principippet alle individer med implikationer i flere felter fx et arbejdsmarkedsfelt såsom blandt danske sundhedsprofessionelle (Larsen og Harsløf 2019; Larsen, Hindhede og Henriksen 2020; Larsen et al. 2020).

Social differentiering og fem investeringsformer

Yderligere nuanceringer af begrebet involverer en social differentiering (klasse, køn, geografi). Sociale grupper investerer forskelligt i kroppen (habitus) og der er forskelligt afsætning af det arbejde (positioner og positioneringer i sociale rum eller felter). Desuden og ikke mindst blev det relevant, at investeringerne kunne sondres og deles op i fem former. Jeg havde tidligere i samarbejde med en kollega (Larsen og Hansen 2014) beskrevet, at man kunne differentiere mellem investering i den ydre og indre krop, i det synlige og usynlige mv. Jeg mener at disse overvejelser hjalp mig til at prøve at tænke kroppen og arbejdet med den på nye måder. Gennem de senere år har jeg selv deltaget i maraton og lange skiløb (Wasaløbet på 90 km) og sikkert mest bagefter har jeg objektiveret det og tænkt: 'Hvorfor brugte du så meget energi og tid på dette, det gør til og med ondt i flere dage'? På lignende måde har det været oplagt at forstå fænomener som kropskirurgi, strenge diæter mv. Det vil sige, at jeg har søgt at indtage den andens *point of view* (Bourdieu 1986; 1999).

Det fremstår lidt uklart, hvordan præcis de fem investeringsformer blev udviklet. Jeg husker overvejelser om, hvordan man kunne gøre indgreb i, på og med kroppen. Her var tanken ret enkelt, at man kan hælde noget i den gennem munden (mad), stikke i den (medicin), skære i den (kirurgi) aktivere den fysisk (fysisk træning) eller mentalt (yoga). De fem investeringsformer blev konstrueret som følger: den kirurgiske krop (operation/pier-

cing), den kemiske krop (lægemidler/mikro-dosering), ernæringskroppen (diæter), den fysiske krop (fysisk træning) og den mentale krop (fx litteratur eller yoga). De fem investeringsformer er grove kategorier, der, ligesom resten af dette konstruktionsarbejde, er sket som et komplekst samspil mellem søgerende og eksplorative (induktive) og abstrakte og oversigtsmæssige (deduktive) processer.

Udlandsrejser og differentierede værdiopfattelser af kroppen

Det Bourdieuske begrebsunivers har været centralt i alle 15 år. Det har været virksomt som en doxa, nogle iboende forudsætninger, der ikke var til diskussion. Det kan godt være at begreberne investering, afsætning, konjunkturer, valuta, konvertering og omkostninger blev særligt tydelige i 2008-9 dvs. samtidigt med den såkaldte finanskrisse, hvor lignende begreber cirkulerede i medierne. Jeg ved det ikke. Men måske ad omveje gav det inspiration til at integrere de begreber yderligere i sundhedskapital. Ikke mindst fra mine rejser i udlandet var det også blevet ekstra tydeligt for mig, at kroppe dyrkes forskelligt, og at de matcher uensartede markeder. Det har ikke været fremmed for mig at lægge den samme objektivering på bestræbelser om at oparbejde vulgært store bryster eller muskler, som jeg har lagt på mine egne lige så – sociologisk set – absurde bestræbelser om at løbe maraton. Det at tænke kroppen kunne til og med differentieres mellem langtidsinvesteringer på lignende måde som obligationer, mens andre kunne tænkes at være mere korttidsorienterede og risikable som aktier. De sidste dog med mulighed for hurtigt afkast af investeringen (Larsen 2021c).

Dominerende og domineret sundhedskapital

En anden nuancering angår det forhold, som betegnes med at noget sundhedskapital kan siges at være dominant, mens andet kan beskrives som en domineret sundhedskapital. Det har nok ligget latent hele tiden, at sociale grupper dyrker kroppene uensartet, og at der er uensartede og også modstridende opfattelser af hvad der udgør en flot, rigtig, normal eller sund krop. Gennem min egen livshistorie har jeg selv erfaret at have modsatrettet syn på kropsdyrkelse. Fra en periode i min ungdom hvor vi grinede af ’kondibølgen’ til at jeg selv har været aktiv med maratonløb mv. (Larsen 2021c). Men selve opdelingen i dominerende og domineret sundhedskapital er inspireret af en tekst om, hvad der tæller i en skolekontekst (dominerende kulturel kapital) og hvad der tæller i en ghetto sammenhæng (domineret kulturel kapital). Dermed var det oplagt at konstruere sundhedskapital, ikke blot som noget kvantitatativt (at akkumulere mere eller mindre), men også distinktivt (dominerende versus domineret).

Investeringsformer, markedsværdi og felter under forandring

I forhold til den mentale krop, som del af sundhedskapital, kan man sige, at den investering tager lang tid og kræver et langt sejt træk, men samtidig kan man formode, at den kapital måske som en obligation har lang tids holdbarhed og en relativt generel applikationsværdi

ved mange positioner i diverse felter og i det sociale rum. Dette er ikke empirisk belyst, men er inspireret af Bourdieus arbejde med, hvordan skole og uddannelseskapital har en vis generel anvendelse og det tager lang tid at oparbejde den. Et eksempel er, at den rette kulturelle kode for måder at gå, stå, tale og spise på tager generationer at lære (Bourdieu og Passeron 1977; Bourdieu 1986). Modsat kan investeringer i den medicinske krop siges at være en direkte og 'her og nu' investering som praktiseres med det samme, men hvor udkommet også høstes hurtigt, fx når man i nogle dele af de kulturelle felter indtager diverse lægemidler, stoffer og kemikalier for at kunne 'være på' og dernæst andre for at 'slappe af' (Larsen, Hindhede og Henriksen 2020).

I en refleksion over investering og afsætning af kropsarbejdet har jeg selv erfaret gennem 50 år, hvordan der ikke tidligere i Danmark var stigma knyttet til at besidde en stor krop (Larsen 2021b). Den var tidligere forbundet med magt og pondus. Ikke mindst hvis den var knyttet til mandekroppen. Den tidligere kreditværdige og attraktive store, rygende (og lade) krop, der engang var forbundet med overklassen, er imidlertid faldet i kursværdi. Der er en relativt langvarig lavkonjunktur på markedet for visse kroppe dvs. kropsformer i form af fysiognomier. Den tykke, rygende, drikende og lade krop er i lav kurs. De kroppe har ringe afsætning på et arbejdsmarked (ingen ansættelse hvis BMI er for højt osv.), ægteskabsmarked, boligmarked eller sundhedsforsikringsmarked. Denne sociale inklusion og eksklusion sker blandt andet med statens institutioner og særligt sundhedsstyrelsens medvirken, samt de professionelles deltagelse (Larsen og Brinkkjær 2009; Larsen 2021c). Blandt danske sundhedsprofessioner er det særligt den fysiske krop og ernæringskroppen, der dyrkes (Larsen, Hindhede og Henriksen 2020). Der er eksempler på at for store kroppe bliver fyret fra jobbet. Hoyer (2019, 42) beskriver, hvordan nogle amerikanske forsikringsvirksomheder kræver at forsikringstagere bærer bevægelsesmålere og udleverer data som forudsætning for, at de kan få forsikringsordning.

Men de sociale positioner i de respektive sociale rum eller felter ændrer sig. Det der værdsættes ved en position, kan for nogle investeringsformers vedkommende relativt hurtigt ændre sig. Fx ser vi at typer af kropstatovering, men også kropskirurgi med fokus på optimering af kroppens udseende og æstetik, over en relativt kort årrække kan finde nye markeder og udbredelse.

Konstruktionsarbejde i proces

Det har været tankevækkende at genlæse tekster relateret til sundhedskapital over 15 år. Alt i alt blev begrebet udviklet som redskab i en analyse af de fælles ressourcer, som velfærdsstaten har akkumuleret i form af materielle, institutionelle goder, der i principippet er til rådighed for alle. Senere blev det – med et indskud af begrebet sundhedskropskapital – udbygget med en kropslig dimension hos patienter og siden hos de sundhedsprofessionelle. Sluttligt er begrebet nu tænkt mere bredt som dækende over det forhold, at sociale grupper søger at investere i deres krop for at skabe distinktive fordele relateret til andre sociale grupper. Der har også været forsøg med at stille skarpt på den kropslige del gennem betegnelsen sundhedskropskapital. Det vil sige, at begrebet har haft forskellig betegnelse, men også anvendelsesværdi og udsagnskraft knyttet til, hvorvidt analysen angik empiriske områder såsom unge menneskers fælles ressourcer, materialteter som medicinsk teknologi og

hospitaler eller ressourcer i rehabilitering, hos patienter, sundhedsprofessionelle eller i princippet alle.

Inter-relatedede faktorer i konstruktionsprocessen

Begrebet har således undergået forandringer over tid. Det er selvklart ikke muligt helt at kortlægge, hvordan forskning som håndværk reelt skrider frem. Men jeg vil forsøge at opsummere nogle faktorer eller komponenter, som har været virksomme i den løbende konstruktionsproces.

Empiri. Det fremgår af ovennævnte redegørelse, at forskningsspørgsmål og ikke mindst empirisk område har været helt centralt og vigtigt i, hvordan sundhedskapital har været konstrueret. Vi havde i udgangspunktet Bourdieus centrale kapitalbegreber i spil i undersøgelsen af ulighed i sundhed blandt unge (Jensen et al. 2007). Men der var også dele af det empiriske materiale, vi ikke kunne analysere med økonomisk, kulturel og social kapital. Sundhedskapitel blev et muligt svar på, hvad det var for fælles ressourcer, som de unge mennesker kunne trække på. Det begreb ville jeg i dag kalde en institutionalisering af sundhedskapital. Når begrebet langsomt blev slebet til og skærpet i senere analyser, skyldes det i høj grad, at de empiriske områder fra ulighed i sundhed, unge og ældre, syge og raske, og materialitet udgjorde forskellige studieobjekter, som nødvendiggjorde det.

Litteraturstudier. Jeg har læst eller genlæst større eller mindre dele af Bourdieus studier omkring klasse, krop, køn, identitet og distinktion (Bourdieu et al. 1984). Hensigten var at blive tydelig på mulige klassede og kønnede forskelle fra en 50 år gammel fransk kontekst, som kunne relateres til danske forhold i samtiden. Det var også relevant at undersøge, hvordan disse forhold var undersøgt med lignende tilgange i danske (Prieur og Rosenlund 2010) eller nordiske undersøgelser (Hjellbrekke et al. 2007; Hultqvist og Palme 2009). Ingen af disse undersøgelser har tilsvarende begrebslig tilgang, men de kunne give inspiration til guides og spørgeskemaundersøgelse. Margaretha Järvinen overdrog fx spørgeskemaet fra en dansk undersøgelse af alkoholforbrug i stor dansk virksomhed (Järvinen, Ellersgaard og Larsen 2014). Disse spørgsmål gav indspil til spørgeskemaundersøgelsen anvendt i sundhedskapitalundersøgelsen blandt danske sundhedsprofessionelle. Generelt set har litteraturstudier været væsentlige ledsgagere i det teoretisk-empiriske arbejde med sundhedskapital.

Metode. Metodiske forhold såsom statistiske analyser af norske præferencer ift. ernæring (Larsen og Hansen 2014) har været væsentlige for en opmærksomhed på, hvordan der var klassede og kønnede forskelle i smagspræferencer. Det gav blandt andet anledning til, at ernæringskroppen blev en del af de fem kroppe, som indgik i sundhedskapital. Brugen af korrespondanceanalysen, som en grafisk og illustrativ fremstilling af alle informationer vi har fået ind via spørgeskemaundersøgelsen, gav væsentlige indsigt om distinktioner mellem kulturkrop versus naturkrop, som korresponderede med klasse og alder. Desuden hjalp korrespondanceanalysen til at opdage, hvordan kategorien 'den mentale krop' var uklar og diffus ift. kulturel kapital. Korrespondanceanalysens styrke var at koble og relatere en række forskellige datakilder fra informationer om indkomstforhold, uddannelse, postnumre og praktikker, præferencer og afstandtagen blandt de informanter, der indgik i undersøgelsen.

Rent metodisk har forsker og objektrelationen været helt interessant som baggrund for konstruktionsarbejdet. Bourdieu (Bourdieu 1999) har en pointe om, at forskeren selv er positioneret og skal kunne placere sig i informantens *point of view* (position), for at kunne forstå vedkommendes *view*, dvs. synspunkt (positionering). Det har fx været interessant at interviewe en person i næsten 2 timer om vedkommendes gode grunde og incitament for at få stort set hele kroppen fyldt med tatoveringer. Jeg har læst om fremvækst af tatoveringsfænomenet og set hvordan udbredelsen og nuancerne af designs og placeringer har udviklet sig. Jeg gik således bevæbnet (Bourdieu og Wacquant 1992) til interviewet, men gennem interviewet blev det tydeligt for mig, hvordan tatoveringer og kropsudsmykninger i ekstrem grad giver anledning til eksklusion, fx som ansat i dele af sundhedsvæsenet, mens det udgjorde et virksomt kort i andre sociale positioner fx på visse dele af kærestemarkedet.

Jeg har også nævnt, hvordan jeg har anvendt mig selv som metode (Larsen 2021a) gennem at reflektere over det – sociologisk set – absurde i at deltage i maraton eller et 90 km. langt skiløb. Den kritiske selvindsigt kunne anvendes til at forstå, hvorfor andre sociale grupper gør lignende ekstreme ting ved deres krop. Det kan være andre former for ekstrem-sport, plastikkirurgi, piercing eller tatovering.

Faglig sparring. Dette involverer særligt mundtlige men også skriftlige kommentarer fra kolleger og studerende ved forskningsmøder, konferencer og undervisning. Jeg har mange oplevelser med, at fx studerende har givet indspil om, hvordan de trimmer, måler og monitorerer kroppen gennem brug af diverse apps. De er langt mere opdaterede end jeg, og jeg har lært og suget meget fra dem ift. viden om kropskirurgi, tatoveringer, fitness, brug af mikro-dosering og Apps. Disse indspil har blandt andet haft den virkning, at jeg har gået tilbage og udviklet mere på teknologi og monitoringsdelen af sundhedskapital. Dette med at investere i fx den fysiske krop gennem løb, cykling og fitness skal, for at man kan forstå det rigtigt, kobles med viden om selftracking. I den sammenhæng blev Luptons (2016) arbejde relevant at inddrage i forhold til sundhedskapital.

Faglige internationale konferencer har givet væsentlige indspil til nuancering af sundhedskapital fx om, hvordan dyrkelse af kroppen er uensartet over tid, samt ikke mindst om variation mellem og inden for enkelte lande, sociale klasser, køn og aldersgrupper. Et eksempel kan være at møde forskere ved en konference, der arbejdede med, hvordan det er smertefuld og farligt at blive opereret. Men samtidig var korrektion af kroppen essentielt for social anerkendelse (Rahbari et al. 2018). Et andet eksempel på direkte faglig inspiration er mødet med Karen Willis som via oplæg ved en sundhedssociologi konference i York, England, introducerede til health-choice capital mv. Gennem besøg hos Willis får jeg yderligere kontakt med Fran Collyer (2017) og Sasha Scambler (Scambler og Newton 2011) og yderligere viden om begreber, de har udviklet, som har ligheds punkter til sundhedskapital. Jeg lærte at forstå mere omkring sundhedskapital gennem dels positive ligheder med deres begreber ‘Health relevant Cultural Capital’ (Abel 2008), ‘Healthcare Capital’ (Willis et.al. 2015), ’cultural health capital’ (Shim 2010), eller personal capital relateret til sygdom (Scambler og Newton 2011). Ligheder angik Bourdieu-inspirationen, hvor habitus, kapital og felt var virksomme på sundhedsområdet, men forskelle var, at sundhedskapital i den sidste version (Larsen et al. 2020) angik et mere generelt fænomen omkring differentieret investering i kroppen og dets reception ved forskellige positioner i det sociale

rum og felter. Jeg var mere optaget af spændingen mellem kapital og felt, end blot på de respektive kapitaler. De øvrige begreber var strikt relateret til sundhedsfeltet og kapitaler samt strategier i den anledning. Gennem litteraturstudier viste sundhedskapital sig også mere tydeligt forskelligt fra begreber som 'Health literacy' eller 'self-efficacy' (Bandura 1997). Det er beskrevet i Larsen (2021c). Gennem konfrontation med andres kapitalbegreber relateret til sundhedsområdet blev mit sundhedskapital begreb ikke blot positivt skærpet og fokuseret fx ved at jeg opdagede og beskrev hvad det positivt karakteriserede. Men det blev også skærpet gennem begrebets forskelle og afvigelser ift. kulturel sundhedskapital (Shim 2010).

Medier og samtaler. Information og updates fra medier og samtaler med familie og venner. Den løbende debat i medierne omkring krop, identitet og normalitet har givet indspil til at skærpe sundhedskapital fx i forhold brug af mikrodosering, kropsmonitorering mv., men også om kropsaktivisme såsom www.fedfront.dk og en række kropspositive bevægelser. Der er således ikke en entydighed i orienteringen rettet mod egenkroppen, men der har også etableret sig oppositionelle positioner, som er defineret ved at udfordre eller udvide kropsnormaliteten. Det ledte mig til yderligere at undersøge kæterske positioner i forhold til fremherskende kropsnormalitet. Et kig på internettet viser et stort marked af links til analyser, terapi, undervisning og vejledning rettet mod grupper der oplever mangel på kropsligt velvære, stress, uligevægtighed, ubalancer mv. (fx www.thehopeline.com eller www.hellogiggles.com eller www.thrivetalk.com). Desuden mange kropspositive aktivister som formidler at man skal 'Lose Hate, Not Weight'. Andre former for aktivisme kan være rettet mod kropsdyrkelse og -monitorering og mod selvovervågningsteknologier eller arbejde for at sikre rygernes rettigheder i foreningen Danmarks Rygerforening (<https://dary.dk/>).

Min fornemmelse er at medier og samtaler har haft stor betydning i min proces med sundhedskapital. Når man er optaget af et sådant fænomen, så har man aldrig fri fra at tænke over krop, kropsmåder, kropsinvesteringer mv. Jeg kan rekonstruere mange konkrete ting jeg har set og hørt, som har bragt mig videre i tænkningen. Der har som sagt også været mange situationer hvor venner og bekendte har givet indspil om TV programmer, hashtags og egne erfaringer med at dyrke og trimme kroppen.

Peer review. Tilgang til skriftlig respons fra peer-reviewprocesser, hvor kolleger har læst og givet respons på artikler eller kapitler. Tidlige versioner af sundhedskapital har været i reviewprocesser i tidsskrifter, hvorfra der er kommet væsentlige bidrag ift. både Foucaultinspirerede undersøgelser af biopolitik eller governmentalitet fx omkring fysisk træning og diæter (Elliott 2014). Eller Nikolas Rose's (2009) analyser af det medicinske felt som netværk og begreber om præ-patient og om individet som sin egen sundhedsøkonom. De sidste to begreber har været interessante som blik på, hvad der måske også driver mennesker gennem smerte, ømhed og skader, til at dyrke triatlon. Jeg er, ikke mindst gennem litteraturforslag fra peer reviewere, blevet opmærksom på andres brug af Bourdieu og hans praksisteori (Bourdieu 1977) fx omkring fysisk træning, transport og etnicitet (Nettleton og Green 2014) eller i relation til sundhedsområdet (fx Shilling 2016) omkring fysisk kapital. Valg og vilkår er et tema i forskningen om livsstil, og det har været inspirerende at læse om distinktionen mellem livsstil vs valg og vilkår (Cockerham 2005).

Det er særligt via peer reviews, at jeg er blevet opmærksom på andres begreber om sundhedskapital fx inden for sundhedsøkonomi (Grossman 1972) eller som komponent af human kapital (Becker 2007) eller som en ressource, der angik sundhedsydeler (Mushkin 1962). Mere relevant har Skeggs (2011) bidraget med udfordring af Bourdieu ift. spørgsmål om, hvorvidt alle er orienteret mod social opdrift eller egeninteresse. Ud fra forandringer fx neoliberalre reformer af det transnationale felt formidles det, at socialitet og værdier i dag er formet på andre måder end det, hun betegner som den bourgeoiske model (Skeggs 2011, 509). Ikke alle sociale grupper er positioneret, hvor de er fremtids- og selvorienteret, fx kan nogle arbejderklassesværdier snarere være rettet mod en nutid og mod 'andre' frem for sig selv.

Opsummering og diskussion om konstruktionsarbejde

Bourdieu har haft besvær med forespørgsler om definitioner af hans begreber, det lagde op til en skolemesteragtig og manualagtig beskrivelse og anvendelse af fx kapital, habitus og felt. Det var også hans egen kritik af lærermesterbogen *The Craft of Sociology* som i første oplag blev udgivet på fransk i 1968. Det diskuterede han i et interview med Beate Kreis, 20 år efter bogens første udgivelse, hvor han kritiserede bogen for at være programmatisk og formidle advarsler frem for praktiske eksempler (Bourdieu 1991, 255). Det var hans pointe, at man kan læse bøger om brud, objektkonstruktion og anvendt rationalisme, men håndværket skal mest af alt læres gennem praksis og gennem gode eksempler og i en lang proces, som snarere formidlede regelmæssighederne (regularity) i sociologisk videnskab end regler. I lighed med dette var det også en pointe, at de sociologiske begreber – i mit tilfælde sundhedskapital – skulle være tilstrækkeligt skærpede til at indfange nogle strukturelle mønstre, men samtidig være åbne, bøjelige og fleksible, så de kan anvendes på forskellig type empirisk materiale og forskellige forskningsspørgsmål. Det vil vi normalt kalde, at begreberne skal tilpasses til empirien, de skal operationaliseres eller i kvantitative undersøgelser: man skal udvikle items og indeks. Det fremgår nu set i bakspejlet, at sundhedskapitalbegrebet har været meget åbent. Et næsten alt for fleksibelt og hverdagligt kultur- eller læringsbegreb. Begrebet i sine forskellige udformninger har været anvendeligt og validt som støtte i specifikke analyser – og har samtidig ændret sig over tid. Man kan ikke anvende det tidlige sundhedskapitalbegreb på de nutidige empiriske fænomener. Det første sundhedskapitalbegreb (Jensen et al. 2007) var en analytisk støtte i undersøgelsen af unge og social ulighed, men begrebet i dag (Larsen, Hindhede og Henriksen 2020; Larsen 2021c), som anvendes til at undersøge differentierede måder at investere i egenkroppen på, er et helt andet.

Pas på med manualer

Det er, som jeg har prøvet at gøre rede for, ret kompliceret hvordan og hvorfor begrebet har udviklet sig derhen. Jeg vil ikke udelukke, at metoder der beskriver forskning med manualer om lineære processer, trin og træte kan være en hjælp for uerfarne. Men hvis man ikke forstår, hvordan de enkelte aktiviteter (trin) også har en feedback funktion ift. de andre, så går man fejl. Det er jo af og til sådan, at man designs et projekt, som empirisk involverer, at patienter indgår, men man får ikke adgang til dem og må i stedet anvende

viden fra de sundhedsprofessionelle. Det medfører, at mange forhold skal omtænkes fra etik til tid og sted for interviews osv. Men selv i et design, hvor alt går som det skal, vil der være benspænd. Eller sagt mere præcist, der vil være brug for refleksiv sociologi, hvilket vil sige, der skal tages beslutninger, som har vital betydning for den samlede forskning. Det er derfor man betegner det et konstruktionsarbejde. Selv de mindste og ubemærkede forhold kan have vital betydning for forskningen. Det vil sige:

Teori og begreb: når begrebet, operationaliseringen af det eller interviewguides ikke indfanger det centrale i forskningsspørgsmålet, og både teorien og det empiriske må tilpasses. Begrebet kan fx mismatche nogle gruppers livsbetingelser, som når min far på 92 ikke kan genkende sig i spørgeskemaet om sundhedskapital.

Litteratur referencer: når man får nye input fra litteraturreferencer, man ikke havde med fra starten.

Forsker-objekt relation: når forskeren ikke ind-reflekterer sin egen relation til det ud-forskede og korrigerer for det.

Objektivering af position: når informanternes *point of view* ikke er inddraget i forhold til deres *view*, eller modsat positionen i det sociale rum har været for styrende og for lidt følsom ift. informantens *view*.

Empiri tilgængelighed: når informanterne ikke kan eller vil udtrykke sig verbalt, fordi fx ikke er tilgængelige eller er for syge.

Empiri status: når stort set alle informanterne har svaret 'ved ikke' eller 'helt enig' på vigtige spørgsmål i spørgeskemaet. Når forskeren ved læsning af et transskribert interview opdager nuancer, misforståelser eller mangelfulde besvarelser af spørgeskema.

Tekniske forhold: når tekniske muligheder eller udfordringer tvinger til at ændre design, fx programmer, transskription.

Over 15 år har empiriske aktiviteter, metodiske forhold, litteraturstudier, input fra kolleger og reviewere været med til at forandre, skærpe og fokusere begrebet sundhedskapital. Det fortløbende konstruktionsarbejde har både formet begrebet induktivt, 'nedefra' og eksplorativt. Det har samtidigt gjort det muligt at begrebet lagde nye retninger, 'deduktivt' for forskningsspørgsmål, empiri, guides, samt for metodiske og tekniske forhold. Begreberne og teorier er, som Bachelard formulerer det, kun 'midlertidigt stabiliserede hypotesser' (Bachelard 2002). Næste undersøgelse trækker på den viden som tidligere undersøgelser har etableret, og nye empiriske områder må bidrage til andre former for nuancering eller forkastelse af begrebet.

Konklusion

Re-konstruktionen af sundhedskapital begrebet er nu gennemgået over 15 år. Der er visse dele, hvor jeg tydeligt kan se, at empiriske aktiviteter eller metodiske forhold har medvirket til, at begrebet fik en ny drejning. Det kan enhver få frem ved at lave en diskursanalyse over de pågældende tekster. Det vil tydeligt fremgå, at i en specifik sammenhæng var der fokus på unge mennesker (empiri) eller der blev anvendt spørgeskemaundersøgelse (metode), og det fik vital betydning for det begrebsmæssige, dvs. sundhedskapitalbegrebet. Men der er også utrolig store dele af konstruktionsarbejdet, hvor de tekstlige grundlag slet ikke leverer tilstrækkelig indsigt i, hvordan konstruktionsarbejdet reelt er foregået. Jeg har

kaldt dette for blinde eller implicitte sider af konstruktionsarbejdet. Det kan som sagt være en fordel og også en ulempe at jeg både er objekt og subjekt i undersøgelsesarbejdet her. Når det har været min hensigt at få de blinde eller implicitte sider frem, har jeg måttet tænke igennem, hvordan aktiviteter, tider og steder har knyttet sig til produktion af de enkelte tekster.

Jeg kan eksplisit rekonstruere, hvordan respons fra studerende og kolleger har lært mig noget nyt. Men der er mange forhold, hvor det ikke er muligt for mig at rekonstruere sammenhængene. Har finanskrisen i 2007-2008 indirekte bidraget til at jeg fik opmærksomhed på konjunkturer, obligationer og aktier? Har mine egne investeringer i kroppen givet anledning til en opmærksomhed på andres, andre og modstridende investeringer? Det er uanset væsentligt, som også Bourdieu gør rede for, at der er tale om et håndværk (Bourdieu 1991) og at forskersubjektet indgår både som subjekt og objekt.

Kristian Larsen, Professor at Public Health, University of Copenhagen and Research Leader at The University Hospitals Centre for Health Research (UCSF), Denmark and Adjunct Professor at OsloMet University, Norway. Email kristian.larsen@regionh.dk

Referencer

- Andersen, Pernille Tanggaard, and Helle U. Timm, eds. 2018. *Sundhedssociologi: en grundbog*. 2 ed. Kbh.: Hans Reitzel.
- Bachelard, Gaston. 1968. *The philosophy of no: a philosophy of the new scientific mind*. New York: Orion Press.
- Bachelard, Gaston. 2002. *The formation of the scientific mind: a contribution to a psychoanalysis of objective knowledge. Introduced, translated and annotated by Mary McAllester Jones*. Manchester: Clinamen.
- Becker, Gary S. 2007. "Health as human capital: synthesis and extensions." *Oxford economic papers*. 59 (3):379-410.
- Bonderup, Gerda. 2006. *Det Medicinske Politi: sundhedspolitikken i Danmark 1750-1860*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a theory of practice, Cambridge studies in social anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1986. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre. 1990. *In other words: essays towards a reflexive sociology*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1991. *The craft of sociology: epistemological preliminaries*. New York: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, Pierre. 1998. "Georges Canguilhem: an obituary notice." *Economy and Society* 27 (2-3):190-192. doi: 10.1080/03085149800000012.
- Bourdieu, Pierre. 1999. *The weight of the world: social suffering in contemporary society*. Oxford: Stanford University Press.

- Bourdieu, Pierre, and Patrick Champagne. 2014. *On the state: lectures at the Collège de France, 1989-1992*. Translated by David Fernbach. Cambridge; Malden, MA: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre, Loïc J. D. Wacquant, and Samar Farage. 1994. "Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field." *Sociological Theory* 12 (1):1-18. doi: 10.2307/202032.
- Bourdieu, Pierre, and Jean Claude Passeron. 1977. *Reproduction in education, society and culture*. London; Beverly Hills: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre, and Loïc J.D. Wacquant. 1992. *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre, and Loïc J.D. Wacquant. 1996. *Refleksiv sociologi: mål og midler*. 1 ed. Kbh.: Hans Reitzel.
- Brinkmann, Svend, and Lene Tanggaard, eds. 2010. *Kvalitative metoder: en grundbog*. 1 ed. Kbh.: Hans Reitzel.
- Broady, Donald. 1990. *Sociologi och epistemologi: om Pierre Bourdieus författerskap och den historiska epistemologi*. 2. korrigerade upp. ed, *Skeptronserien*. Stockholm: HLS.
- Broady, Donald. 1996. "The epistemological tradition in French sociology." In *Rhetoric and Epistemology: Papers from a seminar at the Maison des sciences de l'homme in Paris, September 1996*, edited by Jostein Gripsrud, 97-119. Bergen: University of Bergen, Department of Media Studies.
- Canguilhem, Georges. 1988. *Ideology and rationality in the history of the life sciences*. Cambridge, Mass., London: Massachusetts Institute of Technology, The MIT Press.
- Canguilhem, Georges. 1991. *The normal and the pathological*. First American ed. New York: Zone Books.
- Cockerham, W. C. 2005. "Health lifestyle theory and the convergence of agency and structure." *Journal of Health and Social Behavior* 46 (1):51-67. doi: 10.1177/002214650504600105.
- Grossman, Michael. 1972. "On the concept of health capital and the demand for health." *Journal of Political Economy* 80 (2):223-255.
- Hansen, Christian Sandbjerg, and Kristian Larsen. 2015. "Teori-metode-empiri-teknik: sammenvævede konstruktioner!" In *Metodefetichisme: kvalitativ metode på afveje?*, edited by Jane Ege Møller, Søren S. E. Bengtsen and Karen Munk, 123-143. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Harsløf, Ivan, Ingrid Poulsen, and Kristian Larsen, eds. 2019. *New dynamics of disability and rehabilitation: interdisciplinary perspectives*. Singapore: Palgrave MacMillan.
- Hjellbrekke, J., B. Le Roux, O. Korsnes, F. Lebaron, L. Rosenlund, and H. Rouanet. 2007. "The Norwegian field of power ANNO 2000." *European Societies* 9 (2):245-273. doi: 10.1080/14616690601002749.
- Hultqvist, Elisabeth, and Mikael Palme. 2009. "Stå vid rodret eller tappa bort sig: en sociologisk studie av rekryteringen till lärarutbildningen och dess följer." *Praktiske grunde - Nordisk tidsskrift for kultur og samfunnsvitenskab* (4):77-94.
- Høyer, Klaus. 2019. *Hvem skal bruge sundhedsdata - og til hvad?* 1. ed, *Moderne ideer, no 14*. Kbh.: Information.

- Jensen B, Koudahl P, Andsager G, Larsen K. Ulighed i børn og unges sundhed: set i lyset af social kapital. 1. udg. Kbh.: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag; 2007.
- Järvinen, M., C. H. Ellersgaard, and A. G. Larsen. 2014. "Drinking to the limit: alcohol, social status and health governance." *Drugs: Education, Prevention and Policy* 21 (4):283-298. doi: 10.3109/09687637.2014.899991.
- Järvinen, Margaretha, and Nanna Mik-Meyer, eds. 2017. *Kvalitativ analyse: syv traditioner*. 1 ed. Kbh.: Hans Reitzel.
- Larsen, K., and U. Brinkkjær. 2009. "Om videnskabsteoriens rolle som værktøj i produktion af viden." In *Individ, institution og samfund: antologi for faget*, edited by C. Aabro and S.G. Olesen, 317-341. Kbh.: Billesøe og Baltzer.
- Larsen, K., and M.R. Bystrup. 2013. "Marginale: udsatte, men ikke kun socialt: om konstruktionen "socialt udsatte" anvendt i politik, administration og videnskab." *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* (1-2):53-71.
- Larsen, K., and K. Esmark. 2013. "Velfærdsstat, sundhed og kroppe under forandring: norske og danske studier." *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* (1-2):5-13.
- Larsen, K., and G.I. Hansen. 2014. "Social ulighed i sundhed - mere vilkår end valg: indsigt og forklaring på norske forhold: underlagsrapport til Sosial ulikhet i helse: en norsk kunnskapsoversikt." In *Nasjonal kunnskapsinnsamling om sosial ulikhet og helse*, edited by E. Dahl, H. Bergsli and K.A. van der Wel, 1-58. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Larsen, K., PE Hansen, K. Højbjerg, and M.B. Dige. 2014. *Kompleks fremtid og refleksive sundhedsprofessionelle: om videreudvikling og forbedring af sundhedsuddannelserne: afdrapportering af Sundhedskartellets uddannelsesprojekt*. Hellerup: Implement Consulting Group.
- Larsen, K., and I. Harsløf. 2019. "Promoting health as a form of capital: The transformation of the Danish healthcare field as experienced by private healthcare professionals." In *Navigating private and public healthcare: experiences of patients, doctors and policy-makers*, edited by F. Collyer and K. Willis, 200-223. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Larsen, K., I. Harsløf, K. Højbjerg, and A.L. Hindhede. 2018. "RC15-281.6: Health Capital: An Empirical Study of Danish Healthcare Professionals' Bodily Investments. In: Book of Abstracts: XIX ISA World Congress of Sociology, Toronto, Canada, July 15-21, 2018: Power, Violence and Justice: Reflections, Responses and Responsibilities [abstract]." In, 548-549. Madrid: International Sociological Association.
- Larsen, K., A. Hindhede, and F.M. Henriksen. 2020. "Sundhedskapital blandt danske sundhedsprofessionelle: en kvantitativ og kvalitativ undersøgelse af kropsopfattelser og distinktion blandt forskere, klinikere og studerende i Danmark." *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 14 (1-2):43-74.
- Larsen K, Hindhede AL, Larsen MH, Nicolaisen MH, Henriksen (2020) FM. Bodies need yoga? No plastic surgery! Naturalistic versus instrumental bodies among professions in the Danish healthcare field. *Social Theory & Health* Nov 10.
<https://doi.org/10.1057/s41285-020-00151-z>. Online First.

- Larsen, Kristian. 2000. *Praktikuddannelse, kendte og miskendte sider: et observationsstudie af praktikuddannelse inden for sygeplejerskeuddannelsen: Ph.d.-afhandling.* Kbh.: UCSF, Universitetshospitalernes Center for Sygepleje- og omsorgsforskning.
- Larsen, Kristian. 2005. "Hospitalsarkitektur og social arkitektur: om klasser af rum, klasser af mennesker og klasser af tanker." In *Arkitektur, krop og læring*, edited by Kristian Larsen, 159-189. Kbh.: Hans Reitzel.
- Larsen, Kristian. 2007. "Videnskab mellem kontinuitet og brud: hvad siger historisk epistemologi og kan pædagogik og sociologi lære af den?" *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* (2):5-19.
- Larsen, Kristian. 2009a. "Det betaler sig at investere i egen sundhed." *Information*, Apr 1, 20-21, 1.
- Larsen, Kristian. 2009b. "Hospitaler mellem stabilitet og forandring: sociologiske og historiske perspektiver." In *Akut, kritisk og kompleks sygepleje: samfunds- og humanvidenskabelige perspektiver*, edited by M. Holen and B. Winther. Kbh.: Munksgaard.
- Larsen, Kristian. 2009c. "Kroppe: sundhed og social ulighed." In *Folkesundhed - i et kritisk perspektiv*, edited by Stinne Glasdam, 188-218. Kbh.: Nyt Nordisk Forlag.
- Larsen, Kristian. 2010. "Det behandelnde hus er blevet sygt: sociologiske og historiske perspektiver på patientforløb." In *Sammenhængende forløb i sundhedsvæsenet - i social- og sundhedssektoren*, edited by Helle Timm, 39-64. Kbh.: Videnscenter for Sammenhængende Forløb.
- Larsen, Kristian. 2018. "Pierre Bourdieu." In *Sundhedssociologi: en grundbog*, edited by Pernille Tanggaard Andersen and Helle U. Timm, 323. Kbh.: Hans Reitzel.
- Larsen, Kristian. 2021a. "Folkesundhed, politik og sundhedsøkonomi" In *Sundhedskapital: investeringer i kroppen*, 127-168. Frederiksberg: Samfunds litteratur.
- Larsen, Kristian. 2021b. "Selvbiografi og introduktion." In *Sundhedskapital: investeringer i kroppen*, 17-30. Frederiksberg: Samfunds litteratur.
- Larsen, Kristian. 2021c. *Sundhedskapital: investeringer i kroppen*. 1 ed. Frederiksberg: Samfunds litteratur.
- Larsen, Kristian, Malcolm P. Cutchin, and Ivan Harsløf. 2013. "Health capital: new health risks and personal investments in the body in the context of changing Nordic welfare states." In *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states*, edited by Ivan Harsløf and Rickard Ulvestig, 165-188. London: Palgrave Macmillan UK.
- Larsen, Kristian, and Virginia Morrow. 2009. "Social position and young people's health: a Bourdieu'ian critique of dominant conceptualisations of social capital'." *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* (3):7-30.
- Lupton, Deborah. 2016. *The quantified self*. Malden, MA: Polity Press.
- Mushkin, Selma J. 1962. "Health as an investment." *Journal of Political Economy* 70 (5):129-157.

- Nettleton, Sarah, and Judith M. Green. 2014. "Thinking about changing mobility practices: how a social practice approach can help." *Sociology of Health and Illness* 36 (2):239-251. doi: 10.1111/1467-9566.12101.
- Porter, Roy. 2003. *Medicinens historie: fra oldtid til nutid*. 1 ed, Rosinante paperbacks. Kbh.: Rosinante.
- Prieur, Annick, and Lennart Rosenlund. 2010. "Danske distinksjoner." In *Klassebilder: ulikhet og sosial mobilitet i Norge*, edited by Kenneth Dahlgren and Jørn Ljunggren, 111-129. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rose, Nikolas. 2009. *Livets politik: biomedicin, magt og subjektivitet i det 21. århundrede*. 1 ed. Virum: Dansk Psykologisk Forlag.
- Scambler, Sasha, and Paul Newton. 2011. "Capital transactions, disruptions and the emergence of personal capital in a lifeworld under attack." *Social Theory & Health* 9 (2):130-146. doi: 10.1057/sth.2011.1.
- Shim, J. K. 2010. "Cultural health capital: a theoretical approach to understanding health care interactions and the dynamics of unequal treatment." *Journal of Health and Social Behavior* 51 (1):1-15. doi: 10.1177/0022146509361185.
- Skeggs, B. 2011. "Imagining personhood differently: person value and autonomist working-class value practices." *Sociological Review* 59 (3):496-513. doi: 10.1111/j.1467-954X.2011.02018.x.
- Skydsgaard, M.A. 2015. "Toiletten: vandforsyning og kloakering." In *50 opfindelser: højdepunkter i teknologien*, edited by Helge Kragh and Kristian Hvidtfelt Nielsen, 159-164. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Skydsgaard, Morten A. 2006. *Ole Bang og en brydningstid i dansk medicin*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Sodemann, Morten. 2019. "Debat: Professor: sundhedsvæsenet drukner i middelklassens små problemer." <https://www.altinget.dk/sundhed/artikel/professor-sundhedsvaesenet-drukner-i-middelklassens-smaa-problemer>.
- Vallgårda, Allan, and Signild Krasnik, eds. 1999. *Sundhedstjeneste og sundhedspolitik: en introduktion*. 2 ed. Kbh.: Munksgaard.
- Vallgårda, Signild. 2003. *Folkesundhed som politik: Danmark og Sverige fra 1930 til i dag*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Wacquant, Loïc. 2009. *Punishing the poor: the neoliberal government of social insecurity, Politics, history, and culture*. Durham NC: Duke University Press.
- Wacquant, Loïc. 2014. "Foucault, Bourdieu og straffestaten i den neoliberalere æra." *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* (1-2):103-110.

Monument og springbræt

Omfattende opslagsværk om Bourdieu

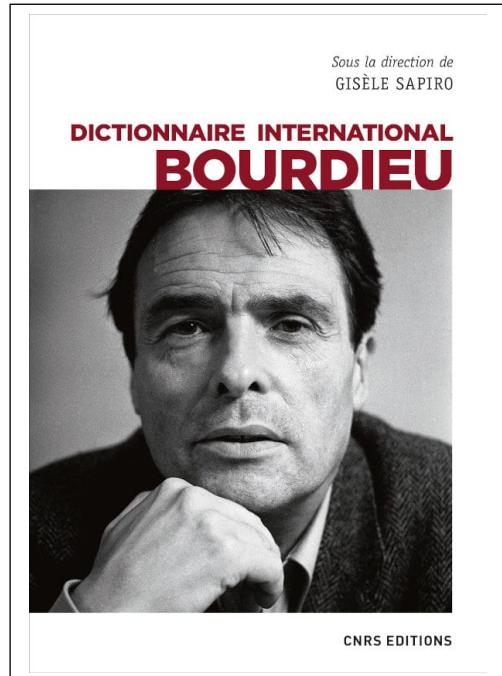
Anmeldelse af Carsten Sestoft

Dictionnaire international Bourdieu. Hovedredaktør Gisèle Sapiro. CNRS Éditions, 2020, 964 sider.

Det er som bekendt ikke let at anmelder et opslagsværk. På den ene side burde anmelderen forholde sig til hele bogen, på den anden side er et opslagsværk ikke beregnet til at blive læst fra A til Z. Når bogen så er på 964 sider med 646 opslag skrevet af 126 bidragydere fra 20 lande, begynder opgaven at virke decideret uoverkommelig. Jeg må derfor hellere straks erklære, at jeg ikke har læst samtlige opslag, men læst med flere forskellige strategier. Først på kryds og tværs efter både emner og forfattere, dernæst mere hypotesetestende gennem forsøg på at falsificere eller verificere hypoteser om værkets egenart og endelig fra A til G, hvor jeg læste eller skimmede alle artiklerne på de første 384 sider.

En indledende konstatering er, at det er et meget gennemført brugsorienteret værk, som ud over opslagene byder på en lang række indeks, forfatterlister og lister over bøger og artikler af Bourdieu og relevant sekundærlitteratur, plus diverse indledninger. Niveauet i artiklerne er det højest tænkelige. De er stort set skåret til, så der ikke står ét overflødig ord i dem, og de er skrevet af folk, som til fulde mestrer deres stof.

Alt det er ikke så mærkeligt, for hovedredaktøren er Gisèle Sapiro, en af Bourdieus vigtigste arvtagere, og hun er bakket op af en redaktionskomité bestående af François

Denord, Julien Duval, Mathieu Hauchecorne, Johan Heilbron, Franck Poupeau og Hélène Seiler. De kommer ikke alle institutionelt fra samme sted, men tyngdepunktet er dog helt tydeligt det parisiske *Centre européen de sociologie et de science politique* (CESSP), som opstod ved en fusion af Bourdieus *Centre de sociologie européenne* (CSE) og et center for politisk videnskab ved Sorbonne i 2010, altså efter hans død. De ikke-franske forfattere er oftest indkaldt for at skrive om Bourdieu-receptionen i deres lande. Det forbliver således en ret parisk affære.

Blandt opslagenes genrer er som nævnt artikler om Bourdieu-receptionen i mange forskellige lande, om hver enkelt af Bourdieus bøger, om hovedbegreberne i hans tænkning og de begreber, han forholdt sig til, om alle de discipliner som filosofi, sociologi, kunsthistorie, historie, etnologi, lingvistik osv., som han forholdt sig til, om alle de forskere inden for disse discipliner, som han især refererede til, om de vigtigste af hans samtidige, om hans forlag, tidsskrifter, uddannelsesinstitutioner, emner osv. Artiklerne om felter omfatter de akademiske, bureaukratiske, kunstneriske, økonomiske, intellektuelle, journalistiske, juridiske, politiske, religiøse og videnskabelige felter, samt felter for kulturel produktion og for ideologisk produktion og magtfeltet. (Det litterære felt finder man i artiklen om litteratur.) På karakteristisk vis står der meget lidt om hans biografi, men ellers er det et altomfattende inventarium for hans samlede arbejde og dets steder, personer, teknikker, værker og emner. På den måde er det en langt mere omfattende og totaliserende bog end *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu* (Medvetz & Sallaz 2018).

I første omgang syntes jeg som Bourdieu-læser gennem 30 år, at der ikke var så meget nyt i opslagene. Det opleves mere som at vandre rundt i sin hjerne, som her fremtræder i en stærkt forbedret form som et velordnet og oplyst landskab frem for som et dunkelt loft med stabler af støvede papirer og glemte ting i hjørnerne. Det er i sig selv en tiltalende oplevelse.

Det nye der var, forekom mig mest at være på detaljeplanet. Fx vidste jeg ikke, at Bourdieu havde et nært personligt forhold til Norbert Elias, eller at han havde skrevet en kort tekst om Molières Tartuffe-figur i slutningen af 1950erne. Jeg mindes ikke før at have hørt om den britiske sociolog Paul Willis eller den algeriske romanforfatter Mouloud Feraoun, ligesom jeg heller ikke vidste, at et uddrag af en Althusser-tekst var med i førsteudgaven fra 1968 af *Le Métier de sociologue*, men blev fjernet i andenudgaven fra 1973.

Til at begynde med syntes jeg også, at det virkede problematisk, at så mange af opslagene holdt sig på et beskrivende plan og ikke forholdt sig mere kritisk eller bare analytisk til emnerne. Man kunne få det indtryk, at Bourdieu ikke er bogens objekt, men dens subjekt, dens ophav, således at bogen fremstår som en form for synoptisk og simultaneiseret version af hele hans univers af tanker og tekster. Der kunne eksempelvis have været et opslag om Bourdieus retorik, som kunne være analytisk og måske også kritisk, fx angående hans hang til at sige ”man kunne vise, at”, eller til at tale om ”loven for social energibevarelse”, som også har et ukritisk opslag (hvor man måske burde have spurgt, om der findes sådan en lov, og hvem der i så fald har påvist den hvordan og hvornår). I stedet er der et opslag om ”kiasme”, som handler om hans brug af denne retoriske figur, fx når han siger om de økonomisk rige, at de ikke har den smag, der passer til deres midler, mens de kulturelt rige ikke har de midler, der passer til deres smag.

Det er derfor befriende, når der i opslagene om bogen *Den maskuline dominans* eller i opslaget om køn ("genre") går bare lidt kritisk til værks. I artiklen om førstnævnte anfører Juliette Rennes fx nogle af de feministiske kritikker af dens mangler og selvmodsigelser. I artiklen om køn skriver Rose-Marie Lagrave, at Bourdieu ikke beherskede kontroverserne inden for feminismen i tilstrækkelig grad, og at han heller ikke var refleksivt opmærksom på de videnskabelige virkninger af sit køn som outsider inden for kønsstudier. Den slags kritik måtte der efter min opfattelse gerne have været meget mere af i opslagene, fordi den jo belyser, hvordan hans arbejde er blevet modtaget, modsagt og videreført, kort sagt hvad det betyder, og hvem det betyder noget for i dag.

Andre steder er det den simple historiske objektivering af, hvad Bourdieu gjorde i forhold til andre i konkrete kontekster, som befrier én fra ærbødigigheden og øger erkendelsen. Det gælder fx i de to opslag, som Marc Joly har skrevet om Norbert Elias og Raymond Aron, simpelthen fordi han har forsket i sociologiens og filosofiens historie og i Elias' reception i Frankrig, hvori Bourdieu indgår som en del af historien. Også den slags måtte der gerne have været mere af.

Man kan fx ærgre sig over, at opslaget om Foucault ikke er skrevet af Louis Pinto, som ellers har bidraget med en del virkelig oplysende opslag om filosofi, fx dem om Leibniz og Merleau-Ponty. I hans bog om forholdet mellem filosofi og sociologi i Frankrig, *La Théorie souveraine* (Pinto 2009), peger hans feltanalyse på, at Foucaults enestående filosofiske position på 60erne og 70ernes intellektuelle felt i Frankrig kom af, at han som den eneste var i stand til at forene de tre Sartre-kritiske positioner, som var opstået i 1950erne, nemlig avantgardelitteraturkritikken (Blanchot, Bataille og den obligatoriske Sade-reference), den historiske epistemologi med Canguilhem og Bachelard, samt de opstigende humanvidenskaber hos Lévi-Strauss, Benveniste, Roman Jakobson, Braudel m.fl, som en tid kunne samles under strukturalismebanneret. Så ville man nemlig også kunne se, at Bourdieu havde del i de to sidste positioner, men ikke i den første, og at han ville være sociologisk-videnskabelig og ikke filosofisk. Deraf fulgte i en del år en form for usynlighed på det filosofiske felt. Sagt på en anden måde ville mere Bourdieu-analyse af Bourdieu og hans bane have været velkommen, også som midler til at forstå hans bane og værker.

Måske skyldes den lidt mærkelige status, som Bourdieus biografi har i værket, netop denne mangel på sociologisk objektivering af Bourdieus bane, som er gennemgående, i hvert fald i den forstand, at Bourdieus egen analyse af sin bane i *Skitse til en selvanalyse* ikke udfordres eller suppleres. (Man kan også undre sig over, at det ikke nævnes i artiklen om denne bog, at den tyske oversættelse udkom to år før den franske udgave.) Med hensyn til biografien står der lidt om den i Sapiros indledning med titlen "Hvem er Bourdieu?", men den begrænser sig på mange måder til en delvist kronologisk gennemgang af hans stillinger, forskningsprojekter, bøger og øvrige aktiviteter. Så er der forskellige bemærkninger om hans forhold til Canguilhem, Aron, Braudel, Passeron, Boltanski osv. i de respektive artikler om dem. Om bruddet med den berømte forlægger Jérôme Lindon hos Editions de Minuit står der blot: "I 1992 forlod Bourdieu Minuit til fordel for forlaget Seuil som følge af en uenighed med Lindon." Er det virkelig alt, der er at sige, om næsten 30 års tæt og omfattende samarbejde? Det er svært at forestille sig, at denne uenighed og dette brud, hvis art givetvis er velkendt blandt insidere i Paris, ikke skulle have en eller anden

sociologisk signifikans, men det kan selvfølgelig ikke udelukkes. Der er også et opslag med titlen ”Décès” (“Dødsfald”), som handler om Bourdieus død eller mere præcist mediedækningen af hans død, som opslagets forfatter skrev speciale om i 2003. Kort sagt, det biografiske – eller mere præcis alt det, der kunne belyse Bourdieus bane og positioneringer i feltet – er fragmenteret og underrepræsenteret i den forstand, at meget mere af det givetvis kunne være interessant i et bourdieusk perspektiv. Men desværre er det jo kun ham selv, som har analyseret hans bane i feltet.

Når alt dette er sagt, skal det også siges, at jo mere jeg læste i bogen, jo bedre syntes jeg om den. Sapiros artikler om nøgleord, som ikke er blandt Bourdieus mest centrale begreber, fx form, funktion eller skema, er eksempelvis meget oplysende, fordi de både er begrebs-historiske og udlægger og eksemplificerer Bourdieus brug af dem. Dertil kommer, at der efterhånden viste sig at være flere opslag, som anlægger kritiske og analytiske perspektiver på deres emner. Det var noget, jeg bedre kunne se, da jeg læste mere systematisk gennem alle opslag fra A til G. Dette gælder eksempelvis Heilbrons artikel om kulturel kapital, Fabrice Ripolls artikler om geografi og fysisk rum, Bernard Converts om Bourdieus forskelle og ligheder med økonomen Gary S. Becker med hensyn til matematisk modellering af sociale eller økonomiske fænomener og forudsætningerne for dette, Sapiros sammenfatning af Bourdieus epistemologi (eller videnskabsteori) i ti principper eller Cédric Hugrées historisk perspektiverende artikler om Bourdieus indflydelse på uddannelsessociologien. Hugrée har både skrevet en artikel om *éducation* (opdragelse/uddannelse) og en om *enseignement* (undervisning), som har et vist overlap. Måske er ideen bare, at det er bedre med to kortere artikler end én lang, og det er bestemt en god prioritering i et opslagsværk, som skal optimere forholdet mellem fuldstændighed og tilgængelighed.

Yderligere artikler, som det er værd at nævne, fordi de giver en information, man ikke vidste, at man savnede (en lidt selvmodsigende genre i et opslagsværk, må det inddrømmes), er fx artiklerne om boliger (*logement*), arbejde eller beregning (*calcul*) – fordi de er gode afsæt for at forstå Bourdieus relation til andre områder, som han måske har beskæftiget sig med, men ikke på samme måde som boligsociologer, urbangeografer, arbejdssociologer eller økonomer. Også artiklerne om social mobilitet og netværksanalyse er eksemplariske. Der er dog også nogle emner, som ikke forekommer indlysende velmotiveret, men mere har karakter af pligtskyldig opregning af Bourdieus referencer i den retning, fx opslagene om middelalder (det burde være skrevet af Kim Esmark!), Kafka eller kunstkritik.

Jeg har undret mig lidt over, at bogen betegnes som *dictionnaire* (ordbog) frem for som encyklopædi eller leksikon. Måske skal man tænke det i forlængelse af et meta-metauddsagn, som jeg fandt ved at slå ordet ’*dictionnaire*’ op i den fortræffelige ordbog *Le Petit Robert*. Som eksempel på anvendelsen af ordet ’*dictionnaire*’ blev ordbogsfatteren Littré fra det 19. århundrede citeret for følgende udsagn: ”Samtidens sprogbrug er det første og vigtigste mål for en ordbog” (”L’usage contemporain est le premier et principal objet d’un *dictionnaire*.”) Ordet *usage* (ordbrug, eller bare brug, som i skik og brug) indeholder en kraftig dosis normativitet, det vil sige en kodificering af den socialt dominerende opfattelse af, hvad der er det rigtige at sige og gøre. Bourdieu-ordbogen kan derfor ses som et forsøg på at kodificere den dominerende opfattelse af, hvad Bourdieu og hans arv er for noget.

Den er derfor selvfølgelig også en kampplads, et territorium, som skal erobres og forsvarer. Det har jeg tre bemærkninger til.

Den første bemærkning er lidt triviel og angår, hvem der har bidraget – det vil sige, hvem der i praksis anses for egnet til på skrift at definere Bourdieu for nutiden. Ikke overraskende er der en tæt sammenhæng mellem, hvor vigtig et emne eller opslagsord var i Bourdieus værk, og hvor tæt forfatteren var eller er på Bourdieu: Kun dem med direkte kontakt til Bourdieu som person skriver om de vigtigste begreber og værker. Af sådanne personer kan jeg komme i tanker om to, som ikke har bidraget. Den ene er Loïc Wacquant og den anden Franz Schultheis. De er begge citeret og omtalt, og Wacquant er med i den videnskabelige komité. En diskussion af Wacquants tese om, at Bourdieus værk i virkeligheden handler om socialt rum og symbolsk magt (Wacquant & Akçaoğlu 2017, 12-14; Sandbjerg Hansen 2014), mere end om felt, habitus og kapital kunne måske godt være en diskussion værd? Man kunne fx se det som en kreativ fortolkning, som kunne sikre værket en mere dynamisk fremtid og mindske risikoen for rutinisering og ortodoksi. Men måske er tesen for langt væk fra den dominerende opfattelse i Paris.

Franz Schultheis kunne man godt have nævnt i forbindelse med *La Misère du monde*, eftersom han ikke blot var primus motor for den tyske oversættelse, men også i udgivelsen af to tilsvarende store bøger med sociologiske interviews med tyskere om social misere og arbejdsmarked (anmeldt i Sestoft 2008 og Sestoft 2011). Men måske er han ikke tilstrækkeligt ortodoks, når det kommer til stykket, fordi han også placerer sig i traditionen for kritisk teori. I stedet er det Ingrid Gilcher-Holtey og til en vis grad Joseph Jurt, som er repræsentanter for det tyske perspektiv, og det er bestemt også relevant.

En anden bemærkning angår de emner, der ikke er med. Sociologiske konkurrenter til Bourdieu som Alain Touraine, Raymond Boudon, Bruno Latour eller Bernard Lahire har ikke selvstændige opslag. Det er en måde ikke at anerkende dem som relevante konkurrenter. Men måske kunne det ikke desto mindre have været oplysende med en udpegning af, på hvilke måder de adskilte sig fra og eventuelt lignede Bourdieu.

Den tredje bemærkning angår Bourdieus position i dag. Eller mere præcist formuleret med temaet for Hexis' 20-årsjubilæum: Hvad er Bourdieu efter Bourdieu, altså hans sociologiske teorier, redskaber og resultater tyve år efter personens død? Hvor i nutidens internationale sociologiske og intellektuelle felt placerer felt-, habitus- og praksisteori sig?

Det er der ikke mange svar på, synes jeg. Måske ville de heller ikke egne sig til et opslagsværk. At udrede Bourdieus position på verdensplan i dag kunne vel gøres via en analyse af hans position i USA, men artiklen om hans værk i USA giver indtryk af en ret fragmenteret reception i et felt, som virker mere multipolært end det franske. Når der ikke rigtig står noget i værket om Bourdieu i nutidens Frankrig, skyldes det måske, at bourdieuske indsigtsgennemsyrer samfundet som Sartres temaer om autenticitet og fremmedgørelse gjorde i 1950ernes Frankrig. Det indtryk kan man i hvert fald få, fx fra nutidens franske litteratur. Det er selvfølgelig noget helt andet end at dominere et sociologisk felt, men det betyder muligvis, at en del intellektuelle kampe finder sted inden for en bourdieusk horisont. Det kan måske forklare, hvorfor dette opslagsværk forsøger at holde en diplomatisk og videnskabelig afstand til politiserede polemikker, som dem, der i Frankrig er opstået omkring importen af kritisk raceteori, dekolonial tænkning og intersektionalisme fra USA.

Det forekommer mig nemlig, at hans værk både fremstår som det mere eller mindre godt forståede grundlag for disse teorier og som et redskab til at kritisere dem. Bourdieu talte eksempelvis om at afkolonialisere socialvidenskaberne i 1975, som det fremgår af artiklen om ”Socialvidenskabernes socialhistorie”. I Caroline Fourests bog om ”generation krænket” fremføres det uden dokumentation eller nærmere specifikation, at den identitetspolitiske og postkoloniale moralisme importeret fra Nordamerika bl.a. findes hos foucaldianere og bourdieusianere (Fourest 2020: 72). Den karakteristik passer muligvis på brødrene Eric og Didier Fassin, som også er bourdieuske i et eller andet omfang, uden at indgå i forfatterkollektivet til nærværende ordbog. Modsatningsvis kunne man også se en Bourdieu-nær position i kritikken af kritisk raceteori mv. i Gérard Noiriel og Stéphane Beauds bog *Race et sciences sociales* fra februar 2021. Den har givet anledning til en omfattende og krigerisk debat, fordi de mod begrebet om intersektionalitet fastholder klassebegrebet og forkaster relevansen af racebegrebet for socialvidenskaberne. Debatten blev især igangsat af et uddrag fra bogens indledning og konklusion i januarnummeret af den akademiske venstrefløjs månedsblad, *Le Monde diplomatique*, med den polemiske titel ”Blindgyder i identitetspolitikken” (Noiriel & Beaud 2021a). Hverken Noiriel eller Beaud er associeret med CESSP, men på mange måder er deres position inden for henholdsvis sociohistorie og klasseetnografi tættere på Bourdieu end på det meste andet, så det er en debat, som Bourdieu også kunne indrulleres i, fx ved at genlæse hans og Waquants særdeles polemiske artikel fra 1998 om den amerikanske kulturimperialismes list, hvor debatter om race og identitet beskrives som etnocentriske måder at påvinge andre lande den specifikke historiske arv fra USA’s forhold til slaverne på forhold, som er mere komplekse, i artiklen eksemplificeret med Brasilien (Bourdieu & Wacquant 1998: 111). Man kan måske ikke fortænke redaktionen af Bourdieuordbogen i, at de foretrækker at holde sig ude af disse skyttegravskrige.

Hvad man overordnet skal mene om denne ordbog, kan jeg ikke rigtig beslutte mig for. På den ene side gør referencen til egennavnet Bourdieu hele projektet lidt ubestemmeligt og uldent. Burde man i videnskabens navn have frigjort sig fra navnet og personen for at fokusere på de sociologiske arbejder og begreber, så man fx kunne have haft en encyklopædi om felt- og habitusanalyser, eller for den sags skyld et leksikon om analyser af sociale rum og symbolske magter? Alt det er uklart. Men det tager ikke værkets gennemførthed eller nytighed fra det. Og på den anden side: Hvis folkene omkring Durkheim et årti eller to efter hans død i 1917 havde produceret et Durkheim-opslagsværk af denne kaliber, kunne det have været meget interessant, både som et monument og historisk vidnesbyrd om Durkheim-skolens selvopfattelse og som et springbræt til videre beskæftigelse med hans intellektuelle arv. Måtte denne Bourdieu-ordbog blive mere det sidste end det første.

Referencer

- Bourdieu, P. & L. Wacquant. 1998. ”Sur les ruses de la raison impérialiste”. *Actes de la recherche en sciences sociales*. Nr. 121-122. Engelsk oversættelse: ”On the Cunning of Imperialist Reason”. *Culture, Theory & Society*. Vol. 16, nr. 1, 1999.

- Fourest, C. 2020. *Génération offensée. De la place de la culture à la police de la pensée.* Paris: Grasset.
- Medvetz, T. & J.J. Sallaz. 2018. *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu*. Oxford: Oxford University Press.
- Noiriel, G. & S. Beaud. 2021a. "Impasses des politiques identitaires". *Le Monde diplomatique*, januar.
- Noiriel, G. & S. Beaud. 2021b. *Race et sciences sociales*. Paris: Agone.
- Pinto, L. 2009. *La Théorie souveraine. Les philosophes français et la sociologie au XXe siècle*. Paris: Les Editions du Cerf.
- Sandbjerg Hansen, C. (red.). 2014. *Socialt rum, symbolsk magt. Bourdieuske perspektiver på klasse*. København: Hexit.
- Sestoft, C. 2008. "Tysk misere". *Praktiske Grunde*, Nr. 3-4, s. 45-49.
- Sestoft, C. 2011. "Verdens elendighed ude på arbejdspladserne". *Praktiske Grunde*, Nr. 2-3, s. 117-120.
- Wacquant, L. & A. Akçaoğlu. 2017. "Praksis og symbolsk magt hos Bourdieu: Set fra Berkeley". *Praktiske Grunde*, nr. 3-4, s. 5-20.

